

**1946'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASETİNDE
İKTİDAR İLE MUHALEFET PARTİLERİ
ARASINDAKİ GENEL VE YAPICI İLİŞKİLER**

Erkan KINCAL

**Yüksek Lisans Tezi
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Hasan Emir AKTAŞ
2018
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

Erkan KINCAL

**1946'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASETİNDE İKTİDAR İLE
MUHALEFET PARTİLERİ ARASINDAKİ GENEL VE YAPICI
İLİŞKİLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Hasan Emir AKTAŞ**

ERZURUM-2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

07/06/2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **“1946’DAN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASETİNDE İKTİDAR İLE MUHALEFET PARTİLERİ ARASINDAKİ GENEL VE YAPICI İLİŞKİLER ”** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

26.06.2018

Erkan KINCAI

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Emir AKTAŞ danışmanlığında, Erkan KINCAL tarafından hazırlanan bu çalışma 26 / 06 / 2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYANIKER İmza: A. Uyaniker
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ege ÖREN İmza: E. Ören
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hasan E. AKTAŞ İmza: H. E. Aktaş

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL PARTİLER VE TÜRK SİYASAL HAYATINDA MODERN MUHALEFETİN OLUŞUMU

1.1. SİYASAL PARTİLER.....	6
1.1.1. Siyasal Partiler Kavramı.....	6
1.1.2. Siyasal Partilerin Doğuşu	6
1.1.3. Siyasal Partilerin İşlevleri	9
1.1.3.1. Birey ile Hükümet Arasında Bağ Kurmak	9
1.1.3.2. Menfaatlerin Birleştirilmesi.....	10
1.1.3.3. Siyasal Devşirme	10
1.1.3.4. Siyasal Sistem ile Bütünleştirme	10
1.1.4. Siyasal Partilerin İşlevlerinin “Partiler Arasında Yapıcı İlişkiler” Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi	11
1.2. TÜRK SİYASAL HAYATINDA MODERN MUHALEFETİN OLUŞUMU ..	12
1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Muhalefet Hareketleri.....	12
1.2.1.1. Genç Osmanlılar Dönemi	12
1.2.1.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti.....	15
1.2.2. Tek Parti Döneminde Muhalefet Denemeleri	17
1.2.2.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası	17
1.2.2.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası	19

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK SİYASAL HAYATINDA İKTİDAR VE MUHALEFET ARASINDA
GENEL İLİŞKİLER

2.1. 1946’DAN GÜNÜMÜZE İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA GENEL İLİŞKİLER.....	22
2.1.1. 1946’dan 1960’a İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler	22
2.1.2. 1960’dan 1971’e İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler	35
2.1.3. 1971’den 1980’e İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler	45
2.1.4. 1980’den 2002’ye İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler	50
2.1.5. 2002’den Günümüze İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler.....	68
2.1.5.1. Cumhurbaşkanı Seçimi Krizi- E- Muhtıra Olayı- Genel Seçimler ve 2007 Halk Oylaması	69
2.1.5.2. 2010 Halk Oylaması- 2011 Genel Seçimleri- 2014 Yerel Seçimleri	74
2.1.5.3. Cumhurbaşkanı’nı Halkın Seçmesi ve 7 Haziran- 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK SİYASAL HAYATINDA İKTİDAR VE MUHALEFET ARASINDA
YAPICI İLİŞKİLER

3.1. 1946’DAN 1960’A İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA YAPICI İLİŞKİLER.....	81
3.1.1. Demokrasi Alanında.....	82
3.1.2. Ekonomi Alanında.....	82
3.1.3. Din, Laiklik, İrtica Konularında	85
3.1.4. Dış Siyaset Konusunda.....	87
3.1.5. Kanunlar	92
3.2. 1960’DAN 1971’E İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA YAPICI İLİŞKİLER.....	98
3.2.1. 1961 Anayasası ve CHP’nin İlk Hedefler Beyannamesi.....	98
3.2.2. MBK Etkisinde Fikir Birlikleri	100
3.2.3. Dış Siyaset Konusunda.....	101
3.2.4. Kanunlar	102

3.3. 1971'DEN 1980'E İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA YAPICI

İLİŞKİLER..... 107

3.3.1. Dış Siyaset Konusunda..... 107

3.3.2. Kanunlar 109

3.4. 1980'DEN 2002'YE İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA YAPICI

İLİŞKİLER..... 113

3.4.1. Sıkıyönetimin 13 İlde Kaldırılması ve 54 İlde de 4 Ay süreyle Uzatılması

Hakkında Başbakanlık Tezkeresi 113

3.4.2. 1963 Tarihli ve 196 Sayılı Dış Seyahat Harcamaları Vergisi Kanunu'nun

Yürürlükten Kaldırılması 115

3.4.3. Yükseköğretim Öğrencilerinin Affedilmesi 115

3.4.4. Terörle Mücadele Kanunu'nda Yapılan Değişikle Kürtçe Yasağının

Kaldırılması 116

3.4.5. Siyasi Partilere İlişkin Yasal Düzenlemeler 117

3.4.6. Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun..... 118

3.4.7. 1982 Anayasası'nda İlk Büyük Değişiklik..... 119

3.4.8. Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun 121

3.4.9. Türk Medeni Kanunu'nun 153. Maddesinin Değiştirilmesi 122

3.4.10. Yükseköğretim Kanunu'nda Değişiklik 123

3.4.11. Devlet Memurları Kanunu'nda Yapılan Değişiklik 124

3.4.12. Ailenin Korunmasına Dair Kanun..... 126

3.4.13. Diğer Bazı Düzenlemeler 127

3.4.14. XXI. Dönemde Yapılan Anayasa Değişiklikleri..... 132

3.4.14.1. Anayasa'nın 143. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi 133

3.4.14.2. Anayasa'nın 47, 125 ve 155. Maddelerinde Değişiklik Yapılması

Hakkında Kanun 134

3.4.14.3. Anayasa'nın Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinde Değişiklik

Yapılması Hakkında Kanun..... 136

3.4.14.4. Anayasa'nın 68. Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun .. 138

3.5. 2002'DEN GÜNÜMÜZE İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA

YAPICI İLİŞKİLER..... 139

3.5.1. Avrupa Birliğine Uyum Yasaları 139

3.5.2. Ermeni Meselesi	143
3.5.3. Sınır Ötesi Operasyon Yetkisi Veren Başbakanlık Tezkeresi ve Fırat Kalkanı Operasyonu.....	146
3.5.3.1. Sınır Ötesi Operasyon Yetkisi Veren Başbakanlık Tezkeresi	146
3.5.3.2. Fırat Kalkanı Harekâtı	149
3.5.4. Yeni Kapı Ruhu ve Demokrasi ve Şehitler Mitingi	150
SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA	163
ÖZGEÇMİŞ.....	170

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****1946'DAN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASETİNDE İKTİDAR İLE MUHALEFET
PARTİLERİ ARASINDAKİ GENEL VE YAPICI İLİŞKİLER****Erkan KINCAL****Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hasan Emir AKTAŞ****2018, 170 sayfa****Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Hasan Emir AKTAŞ****Dr. Öğr. Üyesi Ahmet UYANIKER****Dr. Öğr. Üyesi Ezgi ÖREN**

Bu tez çalışmasında, Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçildikten sonra iktidar ile muhalefet arasındaki genel ve yapıcı ilişkiler incelenmiştir. Üç bölümden oluşan tezin birinci bölümünde siyasal partiler kavramı ve işlevleri ile Türk siyasal hayatında modern siyasal yapının oluşumuna yer verilmiştir.

İkinci bölümde Türk siyasal hayatında iktidar ile muhalefet ilişkilerinin tarihsel süreci incelenerek iktidar ve muhalefet kurumlarının birbirlerine karşı genel tutumları ortaya koyulmuştur.

Üçüncü bölümünde ise iktidar ile muhalefet arasındaki yapıcı ilişkiler incelenmiştir. Bu bağlamda, süreçte yaşanan bazı önemli olaylara, muhalefetin iktidara etki ettiği bazı gelişmelere ve yasama çalışmalarına "yapıcı ilişkiler" çerçevesinde yer verilmiştir.

İktidar ile muhalefet arasındaki siyasi ilişkilerin genel olarak gergin olduğu Türkiye’de zaman zaman yapıcı ilişkilerin de yaşandığı görülmektedir. Tezde, siyasal ilişkiler, genel ilişkiler ve yapıcı ilişkiler ayrımı gözetilerek ele alınmış olsa da ilgili son iki bölüm arasında başlıklar kronolojik sıraya göre ele alınarak ve paralel başlıklar tercih edilerek konunun takibi kolaylaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Siyasal Hayatı, İktidar Partisi, Muhalefet Partileri, Genel İlişkiler, Yapıcı İlişkiler

ABSTRACT

MASTER THESIS

**GENERAL AND POSITIVE RELATIONSHIPS BETWEEN GOVERNMENT
WITH OPPOSIT PARTIES IN TURKISH POLITICS FROM 1946 TO THESE
DAYS**

Erkan KINCAL

Advisor: Assist. Prof. Dr. Hasan Emir AKTAŞ

2018, 170 pages

**Jury: Assist. Prof. Dr. Hasan Emir AKTAŞ
Assist. Prof. Dr. Ahmet UYANIKER
Assist. Prof. Dr. Ezgi ÖREN**

In this thesis, I have studied overall and positive relationships between governments and opposition parties after multi-party period started in Turkey in 1946. The first section of the theses studies the concept and functions of political parties and the formation of the modern political structure in the Turkish political life.

The second section studies the historical process of the relationships between the governments and opposition parties and general attitudes of the ruling and opposing political organisations against each other.

And the third section studies the positive relationships between the governments and opposition parties. In this context, I have included under the title of “positive relationships” some important cases and some developments in which the opposition groups contributed to the governments and some legislations passed in a political cooperation.

It can be concluded that although we usually witness some tense relationships between government and opposition in Turkey, we can sometimes see positive relationships as well. Although we have put political relationships into two different categories as overall and positive relationships, we have tried to facilitate the comparison and association, by studying these two sections in a chronological flow and in paralleled headlines.

Key Words: Turkish Political Life, Government Party, Opposition Parties, General Relationships, Positive Relationships

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADD	: Atatürkçü Düşünce Derneği
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANA- YOL	: Anavatan Partisi- Doğru Yol Partisi Koalisyon Hükümeti
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
Bağ- Kur	: Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
BBC	: British Broadcasting Corporation
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: Birlik Partisi
BTP	: Büyük Türkiye Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
DAEŞ	: Devlet'ül Irak ve's Şam
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DM	: Danışma Meclisi
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
FP	: Fazilet Partisi
GP	: Güven Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi

HF	: Halk Fırkası
HP	: Halkçı Parti
IDP	: Islahatçı Demokrasi Partisi
IMF	: International Monetary Fund (Uluslar arası Para Fonu)
İP	: İşçi Partisi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
KCK	: Koma Civakên Kurdistan (Kürdistan Topluluk Partisi)
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MCH	: Milliyetçi Cephe Hükümeti
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MGP	: Milliyetçi Güven Partisi
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Partiya Karkarên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
PYD	: Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokrat Birlik Partisi)
Refah- Yol	: Refah Partisi- Doğru Yol Partisi Koalisyon Hükümeti
RP	: Refah Partisi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SP	: Saadet Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu

T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TL	: Türk Lirası
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TRT	: Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
YGP	: Yüce Görev Partisi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu, Türk siyasal hayatında iktidar ile muhalefet arasındaki siyasi ilişkiler oluşturmaktadır. Bu ilişkiler, üç bölümden oluşan çalışmanın son iki bölümünde, genel ve yapıcı ilişkiler ayrımı dikkate alınarak incelenmiştir. Ayrıca, ilgili bölümler içinde başlık uyumu sağlanarak konu bir bütün halinde verilmeye çalışılmıştır.

Tez yazım sürecinde en ayrıntılı noktaya kadar ilgisini esirgemeyen, ilk günden bu tez çalışması tamamlanana dek aştığı cesaret ve yol göstericiliği sebebiyle çok şey borçlu olduğum tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Hasan Emir AKTAŞ'a müteşekkirim.

Tüm bu süreçte arkamda olduklarını bildiğim ve desteklerini sonuna kadar hissettiğim değerli dostlarıma ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum – 2018

Erkan KINCAL

GİRİŞ

Türk siyasal hayatında modern muhalefet anlayışı 19. Yüzyılda "Genç Osmanlılar" hareketi ile başlamaktadır. Ana amacı meşrutiyeti ilan etmek olan bu Örgüt, bu amacına ulaşmak için padişahı da tahttan indirmek istiyordu. 1876 yılında V. Murat'ın tahttan indirilmesi ve II. Abdülhamit'in tahta çıkıp meşrutiyeti ilan etmesiyle bu örgüt amacına ulaşmıştır. Daha sonra meşrutiyetin Sultan II. Abdülhamit tarafından askıya alınması aşağı yukarı aynı mahiyette yeni bir örgütün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Meşrutiyeti yeniden ilan etmek ve padişahı tahttan indirmek için amacıyla kurulan bu yeni örgüt, " İttihat ve Terakki Cemiyeti"dir. Bu Örgüt de 1908 yılında meşrutiyeti ilan ettirerek amacına ulaşmıştır. Sırasıyla I. Jön Türkler ve II. Jön Türkler olarak bilinen bu Örgütler, Cumhuriyetin temellerinin atılması ve modern siyasal anlayışın ülke siyasetine yerleşmesi açısından oldukça önemlidirler.

Cumhuriyetin ilanından sonra iktidarı eline alan HF (Halk Fırkası), 1950 yılına kadar iktidarı elinde tutmuştur (1923 yılında kurulan Halk Fırkası, 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında ise Cumhuriyet Halk Partisi adını aldı). Türk siyasal hayatında 1946 yılına kadar olan süreç tek partili dönem olarak bilinse de bu tarihe kadar ülkede, iki farklı muhalefet partisi daha, kısa süreli de olsa, varlık göstermiştir. Bunlardan ilki, TpCF'dir (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası). Kazım Karabekir liderliğinde kurulan bu fırka, gerçek bir muhalefet hüviyeti taşıırken TpCF kapatıldıktan sonra Fethi Okyar liderliğinde kurulan SCF (Serbest Cumhuriyet Fırkası), Türk siyasal hayatında " güdümlü muhalefet" unvanına sahip olmuştur.

Türkiye'de 1946 yılında çok partili siyasal hayata geçilmesiyle demokratik yönetim anlayışına yönelik kayda değer bir adım atılmıştır. Cumhuriyetin ilanından beri ülke yönetimini elinde bulunduran CHP'nin (Cumhuriyet Halk Partisi) içinden çıkan ve "Dörtlü Takrir Grubu" olarak adlandırılan bir grup, DP'yi kurarak ülkenin çok partili siyasal hayata geçmesine ön ayak olmuşlardır. Kurulduktan yaklaşık olarak 4 yıl sonra iktidar olmayı başaran DP, 1960 yılına kadar tek başına iktidar olarak ülkenin idaresini eline tutmuştur. 1960 yılında gerçekleştirilen askeri müdahale DP iktidarının sonunu getirmiş ve hareketin lideri Adnan Menderes ile dönemin iki bakanı idam edilmiştir.

1960 yılında gerçekleştirilen askeri müdahaleden sonra ülke koalisyon hükümetleri ile yönetilmeye başlanmıştır. Verimli koalisyonların kurulamadığı 1960'lı

yıllardan sonra TSK, ülke yönetimine bu kez muhtıra yoluyla etki ederek ülkenin partiler üstü hükümetler tarafından idare edilmesini sağlamıştır. 2- 3 yıl süren partiler üstü yönetim sürecinden sonra ülke, yeniden koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda ülkede, sağ görüşlü olarak bilinen siyasi partiler tarafından kurulan koalisyon hükümetleri, 1970'li yılların ikinci yarısının neredeyse tamamı boyunca ülkenin idaresini elinde bulundurmuşlardır. Ancak, 1980 yılına kadar ülkede her açıdan sıkıntılı bir süreç yaşanmıştır. Ekonomik, sosyal ve siyasal krizlerin yaşandığı bu süreç 1980 yılında TSK'nin ülkenin idaresini doğrudan eline almasıyla son bulmuştur.

1980 yılında gerçekleştirilen askeri müdahaleden sonra ülkede koalisyon hükümetleri dönemi yerini yeniden tek partili hükümetler dönemine bıraktı. 1983 yılında yapılan seçimlerden sonra tek başına iktidar olmayı başaran ANAP (Anavatan Partisi), yaklaşık olarak 8 yıl boyunca görevde kaldı. 1990'ların başından itibaren ise yeniden koalisyonlar dönemi başladı ve 2002 yılına kadar çok sayıda koalisyon hükümeti kuruldu.

1999 seçimlerinde seçim barajını geçerek Meclis'e girmeyi başaran 5 partinin Meclis'e giremediği 2002 erken genel seçimlerinden sonra Türk siyasal hayatında yeni bir döneme girildi. AKP (Adalet ve Kalınma Partisi) ve CHP'nin Meclis'e girmeyi başardığı bu seçimlerden sonra 1950- 1960 yılları arasında olduğu gibi yeniden Meclis'te iki partili döneme geçildi. Yeni kurulmuş bir siyasi parti olan AKP, bu seçimlerle uzun yıllar görevde kalacağı hükümete geçmeyi başardı.

Türk siyasal hayatında çok partili siyasal hayata geçilmesinden sonra iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin genel ve yapıcı ilişkiler ayrımı gözetilerek incelendiği bu tez üç bölümünden oluşturulmuştur. Tezin birinci bölümünde siyasal partilerin tarihsel gelişimine ve Türkiye'de 1946 yılından önce yaşanan modern muhalefet hareketlerine yer verilmiştir. Genel ilişkilerin incelendiği ikinci bölüm ile yapıcı ilişkilerin incelendiği üçüncü bölüm arasında başlık bağlantısı kurularak konunun takibi kolaylaştırılmıştır. Birinci bölümde " partiler" olgusuna kavramsal bir çevre oluşturmak amacıyla ve Cumhuriyet öncesi siyasal hayata, Türk siyasal hayatında modern siyasal yapının oluşması açısından önem arz etmesi sebebiyle kısaca değinilmiştir.

Bu bağlamda genel ilişkiler, iktidar ve muhalefet kurumlarını oluşturan siyasal partilerin birbirlerine karşı tutum ve davranışları olarak ele alınmıştır.

Yapıcı ilişkiler ise iktidar ve muhalefet partilerinin isteyerek ya da zorunlu olarak sağladıkları görüş birlikleri, iktidarın kendi dönemindeki ya da önceki dönemlerdeki muhalefet partilerinin politika, program, söylem ve icraatlarından etkilenmesi ve sosyal politikaların yasalaşması sürecinde muhalefetten destek görmesi gibi farklı gelişmeler şeklinde belirlenerek ele alınmıştır. Kuşkusuz ki vesayet yönetimlerinin zorlamasıyla sağlanan işbirliklerini, Türk siyasi hayatında pozitif örnekler olarak belirlemeye çalıştığımız yapıcı ilişkiler çerçevesine dâhil etmek mümkün değildir. Çünkü bunlar siyasi aktörlerin hür iradesine dayalı davranış örnekleri sayılamazlar.

Halkın, halk tarafından, halk için yönetimi şeklinde tanımlanabilecek olan demokrasi kavramının vücut bulduğu ülkelerde siyasal ilişkilerin gelişmesinde siyasal kültürün hiç kuşkusuz çok büyük bir etkisi vardır. Bir ülkede demokratik bir siyasal sistem kurulabilmesi ve siyasal ilişkilerin demokratik bir havada şekillenmesi için özel bir siyasal kültüre ihtiyaç vardır. Yani, bir ülkede demokrasiye yatkın olan siyasal kültür öğelerinin yerleşme oranı ile siyasal hayatın demokratikliği arasında bir doğru orantı söz konusudur (Kalaycıoğlu, 1995: 45).

Siyasal kültürün öğelerini, toplumsal hoşgörü, başkalarına duyulan itimat, toplumsal ve siyasal kurumlara duyulan güven, siyasal etkinlik duygusu ve siyasete olan ilgi olarak ele alan Kalaycıoğlu, şu sonuçlara ulaşmıştır;

Türkiye’de olması gerekenin aksine ciddi anlamda hoşgörüsüzlük ortamı vardır. Aynı şekilde ülkede, bireylerin birbirlerine karşı duydukları itimat duygusu da oldukça zayıftır. Buna rağmen Türkiye’de siyasal kurumlara duyulan güven duygusu, siyasal etkinlik duygusu ve siyasete olan ilgi en az demokrasiyi olumsuz etkilemeyecek kadar yüksektir (Kalaycıoğlu, 1995: 65- 66).

Özellikle toplumsal hoşgörünün eksikliği siyasal ilişkiler üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Hoşgörü ortamının eksikliği, rekabet halinde olan siyasal partiler arasındaki ilişkileri deyim yerindeyse bir savaş haline getirmektedir. Bu sebeple Türk siyasal hayatında siyasal partiler arasındaki ilişkiler genelde gergin bir seyir izlerken; yapıcı ilişkilerde aynı nispette azdır. Öte yandan bireylerin birbirlerine pek itimat etmemesi de gönüllü örgütlenmeyi kısıtlayarak demokrasiye katılımı zorlaştırmaktadır.

Tez mahiyeti gereği uzun bir dönemi kapsamaktadır. Bu sebeple bölümler, kronolojik sıraya tabi tutulmuş ve Türk siyasal hayatına yön veren önemli gelişmeler dikkate alınarak alt bölümlere ayrılmıştır. Bu hususta, Türk siyasal hayatında çok önemli bir yere sahip olan ve ona ciddi ölçüde yön veren Askeri müdahaleler genel olarak esas alınmıştır.

Bu uzun süreçte farklı siyasal görüşlerin hükümet kurması ya da tek başına bir partinin hükümeti, koalisyon hükümeti ve partiler üstü hükümet gibi farklı hükümet tiplerinin tecrübe edilmiş olması genel ilişkilerin incelenmesinin yanı sıra özellikle yapıcı ilişkilerin tespitini zorlaştırmıştır. Farklı siyasi görüşe sahip partilerin zaman zaman istemeyecekleri işbirliklerine mecbur kaldıkları Türk siyasal hayatının acı bir gerçeğidir. Öte yandan koalisyon hükümetlerinde zaman zaman üç ya da dört partinin bulunması neredeyse ülkeyi muhalefetsiz bırakmış bu da yine yapıcı ilişkilerin tespit edilmesinde zorlayıcı bir engel olmuştur.

Tezin hazırlanmasında zorlaştırıcı bir faktörde sürecin uzun olması sebebiyle çok fazla gelişmenin yaşanması olmuştur. Her gelişmenin ele alınmasının mümkün olmaması hasebiyle konular belli kriterler çerçevesinde seçilmiştir. Oldukça zorlayan bu kriterlerden biri genel ilişkiler incelenirken partilerin birbirlerine karşı tutumları olarak belirlenmiş ve bu şekilde ilişkilerin gergin ya da yumuşak olduğu sonucuna varılmaya çalışılmıştır. Yapıcı ilişkiler incelenirken de büyük çoğunlukta tüm siyasi partilerin destek verdiği konulara değinilmeye çalışılmıştır. Bu amaca binaen meclis toplantıları, siyasi röportajlar ve basın açıklamaları özenle incelenmiştir. Bu bağlamda yapıcı ilişkiler, bazen belli alanlar bazen de yasal çalışmalar üzerine inşa edilmiştir. Yine tüm alanlarda birlik sağlanan konuları ve ittifakla ortaya koyulan tüm yasal çalışmaları vermek mümkün olmadığından öne çıkan konular ve seçilmiş yasal çalışmalara yer verilmiştir.

Bu tez çalışmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve bu bağlamda mevcut dokümanların analizi yapılarak olaylar gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında güncel ve birincil kaynaklara ulaşmaya özen gösterilmiştir. Kaynak olarak ağırlıkla konuya ilişkin kitaplardan faydalanılmıştır. Kitapların yanı sıra makale, dergi, gazete ve diğer belgelerden de istifade edilmiştir. Araştırılan konuya muhatap gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılan açıklamalar

incelenmiş, gerekli görülen yerlerde olayı daha anlaşılır aksettirmek için bu açıklamalara yer verilmiştir. Kaynakların temini büyük oranda Atatürk Üniversitesi kütüphanesinden sağlanmıştır. Bunun yanı sıra yazarın kütüphanesinde mevcut kaynaklardan, internet üzerinden erişim mümkün olan kaynaklardan ve bunların dışında farklı yerlerden temin edilen kaynaklardan yararlanılmıştır. İmkânların kısıtlılığı kullanılmak istenen esere ulaşımı zaman zaman mümkün kılmamış bu sebeple söz konusu eserlere alternatif eserler kullanılmak zorunda kalınmıştır.

Tezin genel ilişkilerin incelendiği ikinci bölümünde hemen her iktidar dönemine değinilmiş ve her siyasi görüşün hükümet ettiği dönemde siyasi ilişkilerin fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Tezin yapıcı ilişkilerin incelendiği üçüncü bölümünde ise hangi siyasi görüşün hükümet ettiği dikkate alınmayarak ilişkinin sadece seçilen tarihler arasında ortaya çıkmış olmasına dikkat edilmiştir. Bu kısımda belirlenmiş tarihler arasında tespit edilen konular ya da yasal çalışmalar ele alınarak yapıcı ilişkiler sunulmaya çalışılmıştır. Yasal çalışmalar üzerinde sağlanan yapıcı ilişkiler için mümkün olduğunca TBMM tutanakları incelenmiştir. Muhalefet hatiplerinin yaptıkları meclis konuşmalarına yer verilerek söz konusu yasal çalışmaların ittifakla çıkarıldığı belgelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçilen 1946 yılından 2016 yılına kadar her dönem kronolojik sıraya uygun bir şekilde adım adım incelenmiştir. Türk siyasal hayatında partiler arasındaki genel ve yapıcı ilişkiler bir arada verilerek ülkede partiler arasında birbirlerine karşı nasıl bir tutumun olduğu ve zamanla nasıl bir siyasal kültür oluştuğu verilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL PARTİLER VE TÜRK SİYASAL HAYATINDA MODERN MUHALEFETİN OLUŞUMU

1.1. SİYASAL PARTİLER

1.1.1. Siyasal Partiler Kavramı

Siyasi Partileri, devletin idaresi için siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamlarda ortak görüşe sahip olan insanların oluşturduğu birlikler, halkın iradesini devletin idaresine yansıtmak için kullanabileceği araçlar veya devletin idaresini eline almak ve devleti kendi siyasi görüşlerine göre yönetmek eğiliminde olan belli prensiplere sahip düşünce sistemleri şeklinde tanımlamak mümkündür (Akkerman, 1950: 8).

Partiler, genel olarak kalıcı örgütlenmelere sahip olurlar ve bir siyasal partiye üye olmak belli kurallar çerçevesinde mümkün olur. Bu kurallar sayesinde siyasi partiler diğer gönüllü kuruluşlardan farklılaşırlar. Siyasi partilerin diğer gönüllü kuruluşlardan önemli bir başka farkları da bütün siyasi meselelerde bir görüş ortaya koymaları ve bunu parti olarak benimsemeleridir. Örneğin, bir sivil toplum kuruluşu sadece çevre sorunları ile ilgili görüş üretebilir ama bir siyasi parti sadece bir konuyla sınırlı kalmamalıdır (Tosun ve Tepeciklioğlu, 2014: 338).

1.1.2. Siyasal Partilerin Doğuşu

Günümüzde kullanılan anlamıyla siyasal partiler 19. Yüzyıl'da Amerika'da ortaya çıkmıştır. Daha sonra diğer ülkelere yayılmaya başlayan "partilileşme" hareketi, 1950lere gelindiğinde ise birçok ülkede gerçekleşmiş ve siyasal partiler bu ülkelerde de faaliyet göstermeye başlamıştır. Oy hakkının genişletilmesi ve siyasal katılımın artmasına yönelik değişimler, siyasal örgütlemeye ve iktidar mücadelesinin bir örgütler arası mücadele şeklini almasına yol açmış ve böylece modern siyasal partiler ortaya çıkmıştır (Duverger, 1993: 15; Çam, 2005: 418).

Aslında "partiler" kavramı 19. Yüzyıl'dan önce de kullanılmıştır. Örneğin, ilk çağ cumhuriyetlerini bölen hizipler, Rönesans İtalya'sında bir komutanı destekleyen ordu grupları, devrim meclislerinin toplandığı kulüpler ve anayasal monarşilerde mülkiyet esasına dayanan seçimleri düzenleyen komiteler için de bu kavram kullanılmıştır. Her ne kadar bu partilerin modern partilere benzer yönleri bulunsa da her ikisinin özdeş olduklarını söylemek mümkün değildir. Partilerin ortaya çıkışını doğdukları ortamı referans alarak iki başlık altında toplamak mümkündür: seçim çevrelerinde ve parlamento içinde doğan partiler ve parlamento dışında doğan partiler.

Parlamento içinde doğan partiler, basit şekliyle, ilk olarak parlamentoda gruplar oluşması, sonra seçim komitelerinin meydana gelmesi ve bu ikisi arasında sürekli bir ilişki kurulması neticesinde ortaya çıkmıştır. Ancak uygulamada bu basit şemadan çeşitli sapmalar meydana gelebilmektedir (Duverger, 1993: 15- 16).

Genelde milletvekillerinin ön ayak olmaları sonucu kurulan bu partilerin kuruluş nedenleri, büyük oranda oy hakkının genişlemesi ile ilgilidir. Seçmen sayılarının gitgide artması örgütlenmeyi kaçınılmaz hale getirmiştir. Seçimler ülke genelinde yapılmaya başlayınca siyasi amaçlı örgütün de ülke çapında yayılması ve taraftar toplaması zorunlu hale gelmiştir (Çam, 2005: 419).

Böylece, ilk parlamento grupları bazı ülkelerde bölgesel gruplar tarafından meydana getirilmiş ve bu gruplar, daha sonra ideolojik gruplara dönüşmüştür. 1789 Fransız Kurucu Meclis'inde partilerin ortaya çıkması, partilerin bu şekildeki doğuşuna önemli bir örnek teşkil etmektedir. Breton Kulübü, Grodinler Kulübü ve Jacobinler bu hususta verilebilecek önemli örneklerdir. Bu gruplar, yöresel sebeplerle oluşup ideolojik bir yapıya dönüşürken bazı gruplar da ideolojik sebeplerle oluşmalarına rağmen bölgesel isimler almışlardır. 1848 Fransız Kurucu Meclis'indeki Institut (İlmli Cumhuriyetçi) ve Rue de Poitiers (Katolik Monarşist) grupları örnek verilebilir (Duverger, 1993: 17- 18).

Yöresel seçim komitelerinin ortaya çıkması ise direkt olarak oy hakkının genişlemesine bağlıdır. Bu genişleme, yeni seçmenlerin parti mensubu yapılmasını ya da bu kişilerin oyunu almayı zorunlu hale getirdi. Çeşitli görüşlerden insanların siyasal hayata katılması çeşitli görüşleri ön plana çıkardı. Örneğin, genel oy hakkının kabul edilmesinden sonra Avrupa'da sosyalist partiler güç kazandı. Yöresel seçim

komitelerinin gelişmesinde oy hakkının genişlemesi büyük bir etkiye sahip olsa da tek etken değildir. Bunun yanında eşitçi duyguların gelişmesi ve geleneksel sosyal elitleri bertaraf etme isteği de bu hususta önemli etkenlerdir (Duverger, 1993: 19- 20).

Daha önce de belirttiğimiz gibi parlamento grupları ve seçim komiteleri oluştuktan sonra gerçek bir siyasal partinin ortaya çıkması için bu ikisi arasında devamlı bir koordinasyon sağlanması yeterlidir. Parlamento grubu Milletvekilleri arasındaki koordinasyonu sağlarken; milletvekilleri de yeniden aynı mevkide olmak için seçim komitesiyle ilişkilerini korur. Bu ilişkilerin tümü kişisellikten çıkıp kurumsallaşırsa gerçek bir siyasal parti ortaya çıkmış olur (Duverger, 1993: 22-23).

Parlamento içinde ortaya çıkan partilerin oluşum süreci genel hatları ile böyle iken, parlamento dışında doğan partilerin oluşumunda farklı örgütler sürece dâhil olmaktadır. Yani bu tip partiler tamamen parlamento dışında kurulurlar. Bir siyasal partinin parlamento dışında ortaya çıkmasında etkili olan birçok oluşum vardır. Bu oluşumların tamamını listelemek mümkün değildir. Bunların içinde en ünlüsü sendikalarlardır. Birçok sosyalist parti sendikalar tarafında kurulmuş sendikaların parlamento içindeki " siyasal kolu" olmuştur. Bu türün en tipik örneği, İngiliz İşçi Partisi'dir. 1899 yılında İngiltere'de kurulan bu parti, toplumsal, kültürel veya ideolojik mahiyette çalışmalar yapan işçi sendikalarının mevcut partilerle bir ilişki yoluna girmek istemediklerinden kendi görüşlerini kendi siyasi araçları ile siyasete yansıtmak amacıyla kurulmuş bir partidir (Çam, 2005: 419).

Hangi dış grup tarafından kurulurlarsa kurulsunlar parlamento dışında doğan partiler, parlamento ve seçim çevresi içinde doğan partilerden daha merkezizetçidir. Çünkü bu partiler, diğerlerinin aksine yukarıdan aşağıya doğru gelişirler. Yani bu partilerin özgürlük alanı, kendilerini kuran merkez tarafından sınırlandırılır. Seçim ve parlamento içinde kurulan partilerde ise yöresel komiteler kendi özgürlük sınırlarını çizmeye muktedirlerdir ve kendilerine olabildiğine geniş bir özgürlük alanı yaratırlar. Ancak bu hususta partiyi kuran örgütün, merkezilik- âdem-i merkezilik anlayışı oldukça önemlidir ve istisnai bir durum ortaya koyabilir. Bu hususta, komünist partilerin işçi partilerinden ve işçi partilerinin de kapitalist gruplar tarafından kurulan partilerden daha çok merkezizetçi olması yerinde birer örneklerdir. İki parti tipi arasındaki önemli farklılık da parlamento gruplarının etkisi açısından söz konusudur. Parlamento ve seçim

çevresinde doğan partilerde milletvekillerinin etkisi çok büyüktür. Çünkü milletvekilleri, ya toplu şekilde partinin yönetim kadrosunu oluşturmak ya da parlamento grubunda ayrı gibi görünen yönetim kuruluna birçok üye vermeleri sebebiyle partideki en önemli rolü oynarlar. Parlamento dışında kurulan partilerde ise partinin kuruluşunda milletvekillerinin müdahalesi olmadığı için milletvekillerinin etkisi daha azdır. Ayrıca, seçim ve parlamento çevresinde kurulan partiler için, seçimleri kazanmak ya da başka bir deyişle iktidar olmak partinin en yüce amacıdır. Parlamento dışında kurulan partiler içinse seçimler de önemli olmakla beraber siyasi emellerini gerçekleştirmek yani kuruldukları merkezin lehine durumları hayata geçirmek daha önemlidir (Duverger, 1993: 30).

Yukarıdaki sınıflandırma günümüz koşulları göz önünde tutulduğu zaman büyük eksikliklere sahip bir sınıflandırma şeklinde yorumlanabilir. Çünkü günümüzde siyasi partiler, çok farklı ve karmaşık nedenlerle kurulabilmektedir. Örneğin, genellikle üçüncü dünya ülkelerinde görülen devlet kurucusu siyasi partileri bu sınıflandırmaya tabi kılmak mümkün değildir. Bu partilerin kuruluşunda toplumun kültürel yapısı ve yönetici tipleri önemli rol oynamaktadır. Yine bu sınıflandırmaya tabi kılınması zor olan bir siyasi parti tipi de partilerden doğan partilerdir. Birçok ülkede, bilhassa gelişmekte olan ülkelerde yeni partiler genellikle var olan partilerin bölünmesinden ortaya çıkmaktadır (Çam, 2005: 420). Örneğin, Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçilmesinde başrol oynayan DP, dönemin tek partisi CHP’nin bölünmesi ile ortaya çıkmış olan bir partidir.

1.1.3. Siyasal Partilerin İşlevleri

1.1.3.1. Birey ile Hükümet Arasında Bağ Kurmak

Günümüzde bireyler, siyasal hayata siyasal partiler aracılığıyla katılım sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla burada siyasal partiler, hükümet ile bireyler arasında bir köprü işlevi görmektedir. Bu köprü sayesinde bireyler, siyasal sürece etki etme fırsatını yakalamaktadırlar. Yine siyasal partiler, bu köprü işleviyle toplumun ihtiyaç ve isteklerinin hükümet tarafından duyulmasını sağlamaktadır (Tosun ve Tepeciklioğlu, 2014: 474). Partilerin üstlendiği bu işlev siyasal hayat açısından oldukça önemlidir. Çünkü bir taraftan siyasal partiler bu işlevleri ile toplumu siyasal sürece katarken; diğer

tarafından demokrasilerde ülkenin idaresini elinde bulunduran da bir siyasal parti olduğundan toplumun siyasal hayata katılımı bir güven kaynağı olmaktadır. Muhalefet eden parti hükümeti eleştirme güvenini aldığı oylarda bulurken; hükümet de meşruiyetini yine aldığı oylarda bulmaktadır.

1.1.3.2. Menfaatlerin Birleştirilmesi

Menfaat grupları ya da diğer bir deyişle çıkar grupları demokrasilerde varlığını her daim sürdürmüş olan bir tür siyasal organizasyonlardır. Menfaat gruplarının farklı grupların menfaatlerini birleştirmek gibi bir kaygısı yoktur. Bu gruplar, tam aksine devlet görevlilerini belli bir yöne çekerek diğer menfaat gruplarının etkisini azaltmak eğiliminde olurlar. Siyasi partiler ise en üst siyasal organizasyondur ve menfaat gruplarından farklı olarak çeşitli grupların çıkarlarını daha büyük bir organizasyon içinde birleştirmeyi kendileri için bir rol olarak benimsemektedirler (Roskin vd, 2012: 227). Partilerin oynadıkları bu rol de oldukça önemlidir. Çünkü siyasal partiler bu işlevleri ile birçok farklı çıkar grubunun farklı isteklerini belli ölçüde de olsa bir araya getirerek onların isteklerinin yumuşamasına hatta onların aynı siyasal partiyi desteklemesine sebep olmaktadır. Böylece siyasal düzen belli başlı grupların çıkarlarını esas alarak işlemekten kurtulmaktadır.

1.1.3.3. Siyasal Devşirme

Siyasal devşirme, siyasal sistem içinde belli görevleri yürütecek olan görevlilerin seçilmesi, eğitilmesidir. Demokratik ülkelerde bu işlev siyasi partiler tarafından yerine getirilmektedir. Böylece demokratik ülkelerde milletvekili, başbakan ve bakan gibi pozisyonlara aday göstermek siyasal partilerin işlevlerinden biri olmaktadır (Tosun ve Tepeciklioğlu, 2014: 475- 476). Siyasal partiler bu işlevlerini yerine getirirken oy kazanma hedefi güdeceklerinden toplumun istekleri, yönetici kadrosunun belirlenmesinde de bu işlev sayesinde etkili olabilmektedir.

1.1.3.4. Siyasal Sistem ile Bütünleştirme

Siyasal partiler, daha önce siyasal sistemin dışında bırakılmış kesimleri de sistemin içine çekerler. Partiler, bu grupların kendilerine katılımıyla oy kazanımı

sağlarken öte yandan bu gruplara da söz sahibi olma veya girdi sağlama fırsatı vermiş olurlar (Roskin vd, 2012: 226). Bu gruplar bir nevi çıkar grupları sayılabilirler. Ancak siyasal partiler bu bütünleştirme işlevini yerine getirmeden önce bu grupların hükümete etki etme yolları kapalıdır. Bu işlevin yerine getirilmesi ile hem toplumun bir kesimi daha siyasal sisteme dâhil olmuş olur hem de menfaat dağılımı daha adil olmuş olur.

1.1.4. Siyasal Partilerin İşlevlerinin “Partiler Arasında Yapıcı İlişkiler” Kavramı Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Kuşkusuz ki yukarıda bahsedilen işlevler siyasi partilerin önemini ve varlık sebebini ortaya koymaktadır. Fakat bir ülkedeki siyasi partiler arasında yapıcı veya negatif ilişkilerin bulunması bu işlevlerin mahiyetini ve kapsamını oldukça etkileyebilir.

Mesela yukarıda geçen birinci işlevde partinin bireylerle hükümet arasında bağ kurmasından bahsedilmektedir. Fakat eğer iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında genelde bir kopukluk varsa, muhalefeti destekleyen bireylerin, halk kesimlerinin hükümetle arasında bağlantı kurulması pek mümkün olmayacaktır.

İkinci işlev “menfaatlerin birleştirilmesi” amacına yöneliktir. Bir ülkede menfaatlerin birleşmemesi, eğer despotik bir siyasi iktidarın tahakkümü altında değilse ülkenin birbirinden bağımsız çıkar grupları arasındaki mücadeleden savaş alanına dönmesi demektir. Fakat partiler bünyesinde birleşmiş menfaat grupları da nihayetinde parti sayısı nispetinde menfaat kümeleri meydana getirecektir. Bu menfaat kümeleri arasında da asgari yapıcı ilişkiler, diyalog ve işbirlikleri olmalıdır ki Hegel’in devlete atfettiği daha üst düzeyde bir yarar, milli menfaat veya kamu yararı gerçekleşebilsin.

Dördüncü olarak “sistem ile bütünleştirme” işlevinden bahsedilmektedir. Burada siyasi partiler daha ziyade siyasi ve sosyal yapı tarafından dışlanmış, ötekileştirilmiş hisseden azınlık kimlik sahiplerinin sisteme entegre edilmesine yardımcı olmaktadır. Bu kesimlerin siyasi sisteme entegre edilmesi ABD gibi bazı ülkelerde büyük partiler tarafından, diğer bazı ülkelerde ise özellikle ideolojik veya etnik kimliğe sahip küçük partiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Özellikle ikinci durumda eğer bu partiler ile iktidar partisi arasında diyalog ve yapıcı ilişki çok zayıf ise sistem ile bütünleştirme işlevi tam olarak gelişmeyecektir.

1.2. TÜRK SİYASAL HAYATINDA MODERN MUHALEFETİN OLUŞUMU

1.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Muhalefet Hareketleri

1.2.1.1. Genç Osmanlılar Dönemi

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bir reform süreci başladı. Bu reform sürecinin neticesinde 1839 yılında Gülhane Meydanı'nda Tanzimat Fermanı ilan edildi. Tanzimat Fermanı önceki dönemlerde ortaya konan reformların devamı niteliğindedir. Fermanın Türk siyasetinde getireceği en önemli değişikliklerden biri, iktidar merkezini saraydan Babiâli'ye geçirecek olmasaydı. Bu iktidarın bürokrasiye geçmesi anlamına geliyordu (Zürcher, 2004:78-79).

Zürcher bu dönemin reformlarını daha önce gerçekleştirilen reform hareketlerine benzeterek bu dönemin reformlarının ordu, merkezi bürokrasi, taşra yönetimi, vergilendirme, eğitim ve haberleşme alanlarında olduğunu belirtmektedir (Zürcher, 2004: 88).

Fakat Tanzimat Fermanı'nın önemli bir özeliği daha önce direkt olarak reforma tabi tutulmamış siyasi ve kültürel alanları da kapsıyor olması dolayısıyla toplumsal yaşamı doğrudan etkiliyor olmasıdır. Çünkü Ferman, gayrimüslim ahali lehine önemli vaatler içermektedir. Hatta bu vaatler daha sonra çıkarılacak olan Islahat Fermanı ile daha ileri götürülecekti. Bu reformlarla amaç Osmanlı'da doğuştan gelen millet sistemini sona erdirmektir. Yani bir Osmanlılık düşüncesi vardı ve bunun neticesinde her kesimden insanlar eşit olacaktı. Ancak bu pek kolay olmayacaktı. Çünkü 18. yüzyılda Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçi akımlar yeni yüzyılda yayılmaya başlamıştı. Bu yeni yüzyılda Osmanlı Devleti'nde de azınlıklar milliyetçi amaçlarla dernekleşmeye başlamışlardı ve bu dernekleşmeler artarak devam ediyordu. Nihayetinde Müslüman Türkler tarafından da dernekleşme faaliyetleri başladı. Bunlardan ilki gayrimüslim tebaaya eşit haklar tanınmasına karşı tepki olarak ortaya çıkan Fedailer Cemiyeti idi. İkincisi ise Yeni Osmanlılar Cemiyetiydi. Daha çok Genç Osmanlılar olarak bilinen bu cemiyet Osmanlılar arasında kurulmuş olan ilk büyük siyasi harekettir (Karpas, 2010: 97-98).

Bu cemiyet, Mehmet, Nuri, Reşat, Namık Kemal, Ayetullah ve Refik Bey gibi

kişiler tarafından 1865 yılında kuruldu (Kurtcephe ve Beden, 2006: 45).

Genç Osmanlılar Türk siyasi hayatında ilk demokrat aydın muhalefeti olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda ilk modern muhalefet hareketi olarak tanımlanma özelliği de bu harekete aittir (Tekin ve Okutan, 2011: 29). Bu sebeple iktidar- muhalefet ilişkilerinin incelenmesinde önem arz edebilir.

Tanzimat Fermanı ile başlayan yeni dönemde hedeflenen başarılar tam anlamıyla başarılamamıştı. Bu durum halk nezdinde tepkilere yol açmış, siyasi istikrarsızlık, dış güçlerin etkisi, saray harcamalarının artması, Kırım Savaşı ile beraber alınan ilk dış borç ve borçlanmanın artarak devam etmesi neticesinde faizlerinde katlanması ve yönetimde görülen zaafılar bu tepkilerin artmasına neden olmuştur. Sorunların gitgide arttığını düşünen bir grup Osmanlıcı harekete geçmiş ve padişahı tahttan indirme girişiminde bulunmuştur. Padişah Abdülmecit'in yerine Abdülaziz'i geçirmeyi hedefleyen ve başarısızlıkla sonuçlanan bu girişim Türk siyasi tarihine "Kuleli Vakıası" olarak geçmiştir (Kurtcephe ve Beden, 2006: 44).

Kuleli Vakıası başarısız olsa da 1861 yılında Abdülaziz padişah olmuştur. Ancak bu taht değişimi sorunların çözümünü getirmemiştir. Böylece ülkedeki aydınlar yeni çözüm arayışlarına girişmişlerdir. Bu bağlamda en etkin hareketi ise Genç Osmanlılar ortaya koymuşlardır (Kurtcephe ve Beden, 2006: 45).

Genç Osmanlıların amacı, padişah yönetimine dayanan mutlakiyet rejiminin yerine meşruti rejimi getirmektir. Meşruti yönetimle ana amaçları Avrupalı devletlerin gayrimüslimlerin haklarını savunmak bahanesiyle devletin iç işlerine karışmalarını engellemektir. Onlara göre meşruti sistem olursa halk seçim yoluyla kendilerini yönetecek idarecileri kısmen seçmiş olacaklardı. Seçimle göreve gelen mebuslar her din ve ırktan olabileceklerdi. Bu mebuslar seçmenlerinin haklarını meclise sunabilecek ve seçmenlerin isteklerine göre kararlar alıracaklardı. Böylece dış müdahale engellenecekti (Kurtcephe ve Beden, 2006: 46).

Yapılan reform hareketlerinin laik niteliğini eleştiren Genç Osmanlılar, devletin şeriata gerektiği gibi riayet edilmeksizin, dayanılan ruhi temellere aykırı olarak idare edildiği iddiasında idiler (Karpas, 2010: 98).

İşte bu aydınlar çözüm yolu olarak meşrutiyeti görmüşlerdi. Bu bağlamda basını kullanarak meşrutiyet kavramını topluma dayatmaya çalıştılar. Hedefe varmak için

örgütlendiler. Genç Osmanlıların örgütlenme biçimi, İtalya'da varlık gösteren "Carbonari" örgütüne benzemektedir. Cemiyetin maddi kaynağı ise Mustafa Fazıl Paşa idi (Çavdar, 1999: 26-27).

Genç Osmanlıların hedeflerini belirleme açısından Mustafa Fazıl Paşa tarafından padişah Abdülaziz'e yazıldığı öne sürülen mektup büyük önem arz etmektedir. Çünkü bu mektup Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin ilk programı sayılabileceği gibi, ilk modern muhalefet hareketinin de temel odak noktasını belirtmek açısından da oldukça önemlidir. Çavdar, mektubun içeriğini şöyle özetlemektedir: (Çavdar, 1999: 27-28).

- *"Her gelişmenin ve ilerlemenin temelinde özgürlük yatar.*
- *Özgür bir kamuoyu memurların keyfi davranışlarını denetler, hata yapmalarını engeller.*
- *Özgürlüğün olmadığı toplumlarda reformlar gerçekleştirilemez*
- *Özgürlüğün olmaması, Avrupa ülkelerinin, Osmanlı Devleti'nin işlerine karışmasını adeta teşvik etmektedir.*
- *Özgürlük, padişahın bağımsızlığını kaldırma anlamına gelmediği gibi, halkı din ve geleneklerinden uzak düşürme gibi bir sonucu da vermez.*
- *Din kişinin manevi yönünü ilgilendirir, bir ülkenin yasalarını din kuralları belirlemez. Dinin dünya işlerine karıştırılması, onun halka karşı kullanılması olanaklarını da artırır.*
- *Her ülke için meşru devlet şekli anayasalı bir devlet düzenidir.*
- *Adaletin ilkeleri mekâna göre değişmez*
- *Zulüm ve istibdat karşısında tek çıkar yol, sorumluluğu ve eylemleri denetlenebilen bir yönetimin kurulmasıdır."*

Temel olarak meşrutiyeti ilan etmek için padişahı tahtan indirmeye çalışan Genç Osmanlılar, bu hedeflerinde başarıya ulaşmıştır. Abdülaziz'in yerine padişahlığa V.Murat'ı getirmişlerse de V. Murat'ın akıl ve ruh sağlığı ile ilgili problemler nedeniyle yeniden taht değişikliği söz konusu olmuştur. Bu bağlamda meşrutiyeti ilan etmesi şartıyla II. Abdülhamit tahta çıkarılmıştır. Böylece 1876 yılında meşrutiyet edilmiş, ilk modern muhalefet amacıyla başarıya ulaşmıştır (Tekin ve Okutan, 2011, 29-30).

1.2.1.2. İttihat ve Terakki Cemiyeti

Meşrutiyetin ilanından sonra kurulan meclisi, Padişah II. Abdülhamit Osmanlı-Rus savaşlarında alınan netice ve bununla birlikte yaşanan siyasal gelişmeler sonunda kapatmış, anayasayı da askıya almıştı. Dolayısıyla ülke yeniden mutlak monarşi ile idare edilmekteydi. 1878 yılında kapatılan meclis otuz yıl kapalı kalacaktı ama meşrutiyet yanlıları da örgütlenmeye devam edeceklerdi (Kılıçkaya, 2005: 81).

Bu örgütlenmeler nihayetinde ortaya çıkan en önemli yapılanma İttihat ve Terakki Cemiyeti oldu. İTC'nin (İttihat ve Terakki Cemiyeti) kökeni, Fransız İhtilali'nin 100. yılında gizlice kurulan "İttihadi Osmanî" örgütüdür. Bu Örgüt bir grup askeri öğrenci tarafından kurulmuştu. Bu öğrenciler İbrahim Temo, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit ve Hüseyinzade Ali başta olmak üzere 12 kişiden oluşmaktaydı. İTC'nin en önemli yapısal özelliklerinden biri içerisinde değişik amaçlarda olan birden çok grup barındırmasıydı. Bu gruplardan bazıları şunlardı: Ahmet Rıza önderliğindeki "Meşveret Grubu", Mizancı Murat önderliğindeki "Mizan Grubu" ve Prens Sabahattin önderliğindeki "Teşebbüsü Şahs-i ve Adem-i Merkeziyet Grubu". Bu muhalefet gruplarını bir araya getiren ve Türk siyasi hayatının en önemli modern muhalif hareketlerinden biri olmalarını sağlayan ana nedenler; meşrutiyeti ilan etmek ve Padişah II. Abdülhamit'i tahttan indirmektir. Söz konusu olan bu gruplar daha sonra 1902'de Paris'te yapılan toplantılarında iki ana gruba bölünerek yeniden örgütlenmişlerdi. Bu gruplardan ilki daha önceki adını ve önderini koruyan "Teşebbüsü Şahs-i ve Ademi-i Merkeziyet Grubu" idi. Diğeri ise Ahmet Rıza önderliğindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti idi (Tekin ve Okutan, 2011: 35; Kılıçkaya, 2005: 90).

İTC daha önce kendileri gibi meşrutiyet yanlısı ve padişah düşmanı olarak bir araya gelen Genç Osmanlılar ile birçok ortak paydaya sahipti. Öyle ki Avrupa'da Genç Osmanlılar I. Jön Türkler olarak anılırken İTC mensupları da II. Jön Türkler olarak anılmaktaydı. Söz konusu iki örgütün de ana amacı padişahı indirmek ve meşrutiyeti ilan etmektir. Bunların yanı sıra bu iki örgütün örgütlenme şekilleri de aynıydı: Carbonari Teşkilatı gibi. (Kurtcephe ve Beden, 2006: 59). Ayrıca Genç Osmanlılarda olduğu gibi İTC'nin de muhalefet hareketi ülke sınırları ile sınırlı kalmamıştır. Özellikle Padişah II. Abdülhamit'in örgütten haberdar olmasıyla yurt dışına kaçışlar olmuş ve muhalefet hareketi yurt dışında da devam etmiştir. Cemiyet özellikle Paris, Cenevre ve

Kahire’de faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Buralar kadar etkin olmasa da Balkanlar ve Kafkasya’da da faal idiler. Bir önemli benzerlik de siyasal ideoloji noktasında söz konusuydu. Her iki örgüt de asıl olarak "Osmanlıcılık" fikrinde olsalar da İTC Balkan Savaşları’ndan sonra bu fikri terk ederek "Türkçülük" fikrini benimsemiştir (Kurtcephe ve Beden, 2006: 65).

İTC bir yandan Genç Osmanlılar gibi mücadelelerini basın yoluyla yürütürken; onlardan farklı olarak örgütün fedaileri çeteleşip dağlara çıkıyor ve suikastlara girişiyorlardı. Nihayetinde İTC de emeline ulaşmış, 1908 yılında ikinci kez meşrutiyeti ilan ettirmiştir (Kılıçkaya, 2005: 93).

Meşrutiyetin ilanıyla ilk büyük amacını gerçekleştirmeyi başaran İTC, daha bunun üzerinden bir yıl geçmeden patlak veren "31 Mart Olayı" sonucunda da Padişah II. Abdülhamit’i tahttan indirmeyi başarmıştır. Böylece İTC mensupları, ikinci büyük amaçlarını da gerçekleştirmişlerdir (Tunaya, 2000: 491-492).

Girilen bu yeni dönemde, doğrudan olmasa da, yönetimi İTC elinde tutuyordu. İTC’nin perde arkasından yönetim anlayışının sahnelendiği bu dönemde artık ülke içinde muhalefet İTC’ye karşı oluşmaktaydı. İTC’ye karşı ilk muhalif hareketlenme kendi içinden olmuştur. İTC listesinden meclise giren bazı mebuslar reylerini Kamil Paşa kabinesinden yana kullanmışlardır. Bu bağlamda irili ufaklı bazı fırkalar ortaya çıkmıştır. Bu fırkalardan bazıları şunlardır: Osmanlı Ahrar Fırkası, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası ve İttihad-ı Muhammedi Fırkası. İTC’ye karşı muhalefet hareketi gitgide büyümüş ve sonunda Hürriyet ve İtilaf Fırkası adı altında tek bir çatı altında toplanmıştır. Deyim yerindeyse birlikten kuvvet doğmuş ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası, bir ay içinde yapılan ara seçimleri kazanmıştır. Ancak İTC, bu muhalefet hareketinin gücünü 1912 yılında yapılan ve tarihe "sopalı seçim" olarak geçen seçimlerde kırmıştır. Bu seçimlerde İTC büyük çoğunluk elde etmiş ve yönetimi ele almıştır. Yeni kabineyi kuran Sait Paşa’nın bir gün sonraki istifasıyla da yeniden iktidarı terk etmiştir (Tunaya, 2000: 485-486).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın ortaya çıkmasında en önemli etken İTC’nin yeni bir "istibdat idaresi" oluşturmaya engel olmaktı. Ancak İTC, iktidarı ele almakta kararlıydı. Öyle ki 1913’teki Babiâli Baskını ile yeniden iktidarı ele almış ve doğrudan idare etmeye başlamıştı. Babiâli Baskını Türk siyasal hayatı için oldukça önemli bir

mevzuudur. Zira siyasal iktidarın silah zoruyla ele geçirildiği ilk olaydır (Tekin ve Okutan, 2011: 39-41).

1.2.2. Tek Parti Döneminde Muhalefet Denemeleri

1.2.2.1. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Türk siyasal hayatında yeni bir döneme girilmiştir. Bu yeni dönemde cumhuriyetin ilanı tek başına bir muhalefet konusu olmuştur. Cumhuriyetten yana bir tartışma söz konusu olmasa da ilan ediliş şekli Halk Fırkası içinde ayrışmaların ilk sebebi olmuştur. Çünkü cumhuriyet ilan edilirken Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar ve Ali Fuat Cebesoy gibi Türk siyasal hayatının önde gelen isimleri Ankara'da bulunmuyorlardı. Ayrıca cumhuriyeti ilan etme kararı alınırken ne onlara danışılmıştı ne de Ankara'ya davet edilmişlerdi. Zürcher'e göre bu isimler Osmanlı hanedanlığına yakın isimlerdi. Bu sebepten M. Kemal Atatürk, halifenin konumunu düşürüp, kendi konumunu pekiştirecek olan bu olaydan onları haberdar etmemiştir (Zürcher, 2003: 53).

Cumhuriyetin ilan ediliş şekline itiraz edenlerin başında Rauf Orbay geliyordu. Orbay'ın eleştirdiği başka bir nokta da anayasanın değiştirilmesiydi. Ona göre anayasa mecliste ve ülkede yeterince tartışılmadan değiştirilmişti. Yani bir oldubittiye getirilmişti. Orbay'ın çekincesi İTC dönemindeki gibi despotik bir hükümetin oluşması ihtimaliydi. Bu bağlamda Orbay, hükümet ayrımı yapmış ve hükümet şekillerini demokratik ve despotik olmak üzere ikiye ayırıp demokratik bir hükümet şeklinden yana olduğunu belirtmişti (Zürcher, 2003: 55).

Muhalefetin merkezinde olan diğer isimler de mevcut duruma eleştiriler getiriyorlardı. Kazım Karabekir İstanbul'da yaptığı bir açıklamada cumhuriyete karşı olmamakla beraber kişisel buyurganlığa karşı olduğunu belirterek üstü kapalı bir şekilde gidişatı eleştiriyordu (Zürcher, 2003: 56).

Hilafetin kaldırılması da dönemin tartışma konularından biriydi. Ancak tüm tartışmalara rağmen M. Kemal Atatürk milli yapıya zarar vereceği gerekçesinin arkasında kararlılık göstermiş ve hilafeti kaldırmıştır. Ulus-devlet olma yolunda ilerleyen bir ülke için hilafetin ikilik oluşturacağı düşünülmüştür. Ayrıca yeni bir devlet

eskisinden kurtulmalıdır. Dolayısıyla hilafet eski devlet ile yeni devlet arasında bir bağ olarak görülmüştür ve bu bağ koparılacak istenmiştir. Muhalliflere göre ise bu süreçte hükümet otoriter ve aceleci davranmaktaydı. Onlara göre liberal bir çizgide ve demokratik bir ortamda kararlar alınmalıydı. İşte bu tartışmalar neticesinde ortaya çıkan grup nihayetinde bir parti hareketinde birleşti ve cumhuriyet tarihimizin ilk partisini kurdu. Bu partinin adı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası idi (Tekin ve Okutan, 2011: 77-80).

TpCF, 17 Kasım 1924 tarihinde kurulmuştur. Fırka'nın reisi Kazım Karabekir, reis-i sanileri Adnan Adıvar ve Rauf Orbay, umum-i kâtibi ise Ali Fuat Cebesoy'dur. Kuruluş ilmühaberinde fırkanın amacı, "Hâkimiyet-i milliye'nin bila kaydu şart millette olduğu esasına hizmet" şeklinde belirtilmiştir (Aktaran; Yeşil, 2002: 190-191).

Fırkanın kurucularının tanınmış asker ve sivillerden oluşması fırkayı önemli kılan bir husus olmuştur. Mahiyetleri itibari ile I. Meclis'teki II. Gruba benzeseler de TpCF'liler II. Grubun mensupları değillerdi. Onlar II. Grubun eleştirilerine sıcak bakan bir grup I. Grup mensupları idiler (Yeşil, 2002: 220). Zaten II. Grubun tamamına yakını ikinci Meclis seçimleriyle tasfiye edilmişti.

TpCF ideolojik olarak HF'den farklı bir çizgide değildi. Ancak sadece muhalefet konumuna oturmuş bir fırkaydı. Fırka, bir muhalefet olmazsa tüm kuvvetlerin iktidarın güdümünde olan bir mecliste toplanacağı ve ortaya otoriter bir idarenin çıkacağı görüşünde olan kişilerce meydana getirilmişti. Bu açıdan da II. Grup ile benzerlik taşımaktaydı (Yeşil 2002: 221).

TpCF toplumsal değişimler konusunda da görüş ayrılığı getirmişti. Onlara göre Atatürk bütün güçlerin toplandığı bir meclis ile muhalefetsiz bir şekilde toplumsal değişim yapmak istiyordu. Bu değişim için bir zaman dilimi belirlenmemiş, toplum istenilen seviyeye gelene kadar ya da istenilen şekle sokulana kadar değişim sürecinin devam etmesi isteniyordu. TpCF'liler ise değişimin iktidarın düşündüğü gibi hızlı ve inkılâpçı bir şekilde değil de, evrimsel ve kademe kademe olmasını istiyordu. Zira iktidarın düşüncesi demokratik bir rejime uygun değildi. Demokratik rejimlerde iktidar otoriter bir yapıya bürünmemeliydi (Yeşil, 2002: 222).

TpCF'nin amacı genel olarak parti programında bulunan şu esaslara dayanmaktadır: (Yeşil, 2002: 222- 232).

- *Türkiye Devleti halkın hâkimiyetine dayanan bir cumhuriyettir.*
- *Fırka, hürriyetperverlik (liberalizm) ve halkın hâkimiyeti (demokrasi) gerçeğine dayanır.*
- *Kanun çıkarılırken, halkın ihtiyacı, menfaati, eğilimi, çağın gereği ve adalet prensibi göz önünde bulundurulur.*
- *Fırka, umumi hürriyetlere şiddetle taraftardır.*
- *Fırka, fikirlere ve dini inançlara saygılıdır.*

Tüm bu gelişmeler ışığında cumhuriyet tarihimizin ilk muhalefet partisi olan TpCF'nin ömrü uzun olmamıştır. Fırka, 3 Haziran 1925 tarihli hükümet kararıyla kapatılmıştır. Kapatmanın gerekçe olarak fırka programında yer alan ve fırkanın fikir ve din özgürlüğünü savunan hemen yukarıda saydığımız son madde olmuştur. Hükümete göre bu madde terakkiperverlerce dinin siyasete alet edilmesinde kullanılıyor ve halk bu yolla irticai sahaya çekiliyordu (Yeşil, 2002: 432).

Yeşil, partinin kapatılmasında sayılabilecek nedenler olarak şu noktalara vurgu yapmaktadır (Yeşil, 2002: 431-432):

- *TpCF'nin HF'den daha farklı siyasi karakteri olması.*
- *Milli mücadele döneminde ön planda olan parti kurucularının itibarı.*
- *Partinin kısa zamanda tabanda yerleşmeye başlaması.*
- *TpCF'nin yasama faaliyetlerinde aktif bir rol oynayarak köklü ve kalıcı bir parti görüntüsü vermesi.*

1.2.2.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk muhalif siyasi partisi 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla kurulmuştu. TpCF'nin kuruluş amacı ve siyasi hareketliliği gerçek manada bir siyasal muhalefet amaçladığını göstermekteydi. Türkiye'de iktidar- muhalefet ilişkilerinin şekillenmesi bakımından önem arz eden diğer bir parti oluşumu ise Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. Cumhuriyet tarihimizin ikinci muhalefet partisi olma özelliğini taşıyan bu partinin kuruluş amacı, kurucuları, hedefleri ve kapanış biçimi ilk örnek olan TpCF'den farklı olmuştur (Tekin ve Okutan, 2011: 87).

SCF'nin kuruluş hikâyesi, Paris Büyükelçisi olan Fethi Okyar'ın geri çağırılması ile başlar. Fethi Bey ülkeye döndükten sonra Cumhurbaşkanı Atatürk ile görüşür. Bu

görüşmede Atatürk Fethi Bey'e bir muhalefet partisi kurması isteğini iletir. Atatürk'ün bir muhalefet partisi isteği önceden beri vardı. Bu görüşmede Fethi Bey İnönü hükümetine eleştiriler getirmiştir. Bunun üzerine Atatürk kendisinden bir muhalefet partisi kurmasını istemiş ve bizzat kendisi partinin adını "Serbest Cumhuriyet Fırkası" koymuştur (Yetkin, 1982: 29-30).

İlginçtir ki Atatürk'ün bizzat kurdurduğu partiden İnönü'nün de önceden haberdar olduğuna dair iddialar vardır. Zira daha parti kurulmadan 17 Haziran 1930'de İsmet Paşa şöyle bir konuşma yapmıştır (Aktaran; Yetkin, 1982: 32):

"Gelecek intihabatta bir muhalefet partisi de gelecek, Memleketi normal idare için bu lazım... Ancak şimdilik fırka meselesinden bahsi muvafık bulmam, daha bir buçuk sene var. Bir sene sonra görüşülebilir. Fethi Bey ile aramızda telâkki farkı vardır. Onun başka bir fırkanın başına geçmesini düşündük. Fakat bilmiyoruz kabul eder mi? "

Yönetenler tarafından kurulan bu muhalefet partisinin mahiyetini anlamak için önem arz eden bir konuşma daha, parti kurulduktan sonra, yine İsmet Paşa tarafından yapılmıştır. SCF'nin Parti Başkanı Fethi Bey'in bir gazeteciye verdiği "gayem elbette ki iş başına gelmektir" şeklindeki demeçten sonra İnönü gazetecilere şöyle demiştir (Aktaran; Tekin ve Okutan, 2011: 89-90):

"Daha birçok seneler hükümeti elimde tutacağımı katiyetle ilan edebilirsiniz." Paşa sözlerini şöyle sürdürmüştür: " Canım her yaz bir Fethi Bey hayali çıkarılıyor, halka ümitler veriliyor. Bu heyulayı yok etmek ve o ümidi kesmek için ben kendim bu işi kurdum. "

İşte SCF bu şartlar altında 12 Ağustos 1930'da resmen kuruldu. Kuruluşundan üç gün sonra ise partinin programı yayınlandı. Partinin genel siyasi ideolojisini belirten ilk maddede Parti, milliyetçi, laik ve cumhuriyetçi olarak tanımlanmıştır. Yani parti bölgesel- etnik milliyetçilikle din merkezli kimlik siyasetine sıcak bakmayacaktı (Emrence, 2006: 79).

SCF'nin CHP hükümetine eleştirileri üç temel noktada olmuştur. Bunlar; vergilerin çok yüksek olması, vergi gelirlerinin masraflı yatırımlar için kullanılması ve ihraç mahsullerinin yeterince desteklenmemesiydi (Emrence, 2006: 78-79).

Cumhuriyet tarihimize " güdümlü muhalefet" diye geçen ya da kimi görüşlerce Atatürk'ün çok partili siyasal yaşam arzusunun bir simgesi olarak nitelendirilen SCF, 17

Kasım 1930’da Fethi Bey’in, Atatürk’ün artık fırkasını desteklemediği gerekçesiyle, fırkanın feshine karar vermesiyle kapanmıştır (Tekin ve Okutan, 2011: 89).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK SİYASAL HAYATINDA İKTİDAR VE MUHALEFET ARASINDA GENEL İLİŞKİLER

2.1. 1946'DAN GÜNÜMÜZE İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA GENEL İLİŞKİLER

2.1.1. 1946'dan 1960'a İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler

Türkiye'de tek partili siyasal yaşamdan çok partili siyasal yaşama geçişi, siyasi, sosyal ve ekonomik iç gelişmelerle cumhuriyetin temelinde var olan liberal fikirler sağladı. İkinci Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesi kazanmıştı. Artık demokratik rejimler dünyaya hâkim olmaya başlamıştı. Türkiye'de bu geçiş, Cumhurbaşkanı İnönü'nün hâkimiyeti altında CHP'nin aldığı kararlarla gerçekleştirildi (Karpata, 1967: 125).

Nitekim İsmet İnönü çok partili siyasal yaşama geçişin sinyallerini 19 Mayıs 1945'te gençlere seslendiği Gençlik Bayramı'nda şu sözlerle vermişti (Aktaran; Efe, 2012: 67):

"Memleketimizin siyasi idaresi; Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir."

Çok Partili siyasal yaşama geçileceğinin bir belirtisi (beli zorlayıcı bir sebebi) de BM Anayasası'nın Meclis'te kabul edilmesi idi. Bu kabul ile birlikte Türkiye, bu anayasanın demokratik ilkelerine uygun, daha özgürlükçü bir rejime geçmeyi taahhüt etmiş oluyordu (Karpata, 1967: 128). Bu meselenin ülkeye yansımalarını dönemin CHP milletvekili Adnan Menderes'in BM Anayasa'sı Meclis'te görüşülürken milletvekillerine hitabında görmek mümkündür. Menderes şöyle diyordu (Aktaran; Efe, 2012: 68):

"Türkiye, Anayasayı imzalamakla, gerçek demokrasiyi uygulamayı"

kesinlikle taahhüt etmiştir."

Yeni demokratik anlayış çerçevesinde, CHP'ye karşı muhalefet 1945 yılı ortalarında iyice yaygın bir hal almıştı. 21 Mayıs'ta bütçe görüşmelerinde Meclis'te ciddi bir muhalif hareketlenme olmuştu. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur ve Emin Sazak gibi konuşmacılar hükümeti sert bir şekilde eleştirmişlerdi. Hükümetin pek alışık olmadığı bu eleştiriler şu hususlarda idi: Bütçe açığı sonucunda artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, yaşam pahalılığı, dar gelirli olanların ve memurların ekonomik manada acı durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizliği ve adaletsizliği. Nihayetinde 29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında, DP'yi kuracak dört kişinin de içinde bulunduğu beş kişi aleyhte oy kullandılar. Böylece DP'nin kuruluşuna yönelik ilk adım atılmıştı (Eroğul, 2014: 11-12).

Bu sıralarda Meclis'te görüşülen bir başka konu da "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" idi. Bu görüşmeler de muhalefet hareketlerine sahne olmuştu. Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan bu kanuna ilişkin "dörtlü takrir" diye tarihe geçecek olan önergelerini Meclis Grubu'na verdiler. Bu önerge Meclis'te ciddi tartışmalar arasında görüşüldü ve yapılan oylamayla reddedildi. Bu ret, DP'nin kuruluşu açısından bir başka önemli adımı oluşturmaktaydı. Siyasi mecra, bu önerge ekseninde, savunanlar ve karşı olanlar şeklinde ikiye bölünmüştü (Kırkpınar, 2000: 89-90).

Hâkim olan bu siyasal hava neticesinde, Menderes ve Köprülü basında yer alan bazı yazılarından ötürü partiden ihraç edildiler. Bu ihraçları Koraltan'ın ihracı ve Bayar'ın istifası izledi. Böylece önergeyi verenler ve önergenin adıyla anılan dörtlü tamamen partiden ayrılmışlardı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, İnönü çok partili siyasal yaşama, dolayısıyla bir muhalefet partisinin kurulmasına sıcak bakıyordu. Bu bakışını da her fırsatta basına yansıtıyordu. Bu durum muhalifleri ümitlendirmekte ve cesaretlendirmekteydi (Kırkpınar, 2000: 89-90).

Celal Bayar 1 Aralık 1945'te yeni bir parti kuracaklarını açıkladı. Bunun üzerinden üç gün geçtikten sonra İnönü ile görüşen Bayar, Cumhurbaşkanı'nın dolayısıyla da hükümetin onayını aldı. 7 Ocak 1946'da Türk siyasal hayatında yeni bir pencere açacak olan DP resmen kuruldu. Parti'nin kuruluşu basında da kendine çok geniş bir yer buldu. DP'nin ortaya çıkmasına yol açan en önemli sebep, CHP'ye karşı

muhalefetin çok yaygın bir hal alması ve bu muhalefetin kökleşmesiydi. DP'yi ortaya çıkaran muhalif hareket toprak ağaları gibi egemen sınıfların iktidar arzusu ve CHP'ye duyulan bıkkınlık olmak üzere iki kaynaktan besleniyordu (Eroğul, 2014: 15- 16; Kırkpınar, 2000: 86).

DP, program açısından, CHP'den çok farklı değildir. 1949 yılında Dışişleri Bakan olan Necmettin Sadık Sadak, DP Programını " İlk okuyuşta yarattığı tesir, CHP esaslarından farklı olmamasıdır. Halk Partisi'nin altı oku gibi, DP'de cumhuriyetçi, laik, inkılâpçı, halkçı, devletçi, milliyetçidir" şeklinde yorumlayarak bu benzerliği vurgulamıştır. Ayrıca Sadak, DP'nin amacını;

"DP memlekette yeni bir devlet sistemi, yeni bir sosyal meslek, bir devrim programı getirmek iddiasında değildir. Bu partinin hedefi, aynı ana prensipler çerçevesi içinde hükümet ve idare mekanizmasında yenilim ve düzeltim istemektir" diyerek ortaya koymuştur (Aktaran; Ahmad, 1976: 16-17).

Aslında Sadak bu söyleminde haksız da sayılmaz. Çünkü iki partinin izlerini ve sadece birkaç noktada gösterdikleri farklılıkları geçmişte de görmek mümkündür. 1902'de Jön Türk Kongresi'nde dönemin muhalifleri aynı hedef için yürümelerine rağmen iki gruba ayrılmışlardı. Bu gruplarda biri devletçi- merkezîyetçi bir çizgide olan İTC iken, diğeri liberal- âdem-i merkezîyetçi bir çizgide olan Teşebbüs-ü Şahs-i ve Âdem-i Merkezîyet Grubu idi. Türkiye'de siyasal çeşitlilik artana kadar meydana gelen siyasi hareketlenmeler bu iki temel esas üzerine kurulmuştu. Ancak genel olarak aynı ilkeler etrafında ortaya çıkmıştı. Örneğin; I. Meclis'teki I. Grup ve CHP, bu gruplardan ilkinin çizgisinde siyaset yaparken; II. Grup ve TıPCF de ikincisinin çizgisinde siyaset yapmışlardı (Tekin ve Okutan, 2011: 127).

Partilerin ortak yanları çok olmasına rağmen çekişmeleri hiç bitmeyecekti. Bunda etkili olan şey, Türk siyaset anlayışıydı. Eğer Türkiye'de statükocu bir anlayış hâkim olsaydı bu partiler pekâlâ anlaşabilirlerdi. Çünkü bu partiler ancak ABD'deki (Amerika Birleşik Devletleri) Cumhuriyetçi ve Demokratik Partiler kadar farklı; İngiltere'deki İşçi ve Muhafazakâr partiler kadar da ortak yanlara sahiplerdi. Ancak dönemin siyasetçileri statükoyu devam ettirme hususunda anlaşamamışlardı (Ahmad, 1992: 51).

Hem genel olarak CHP hem de hükümet yeni bir partinin kurulmasından memnun idiler. Öyle ki partinin kurulduğu ilk birkaç ayda kurucuları ile iyi ilişkiler içine girmek

istemişlerdi. Şu söylenebilir ki DP'nin kurulduğu ilk aylar bir bahar havasında dolayısıyla iyi ilişkiler halinde geçmiştir. Ancak bu bahar havası çok sürmeyecekti. Zira ülkede DP'nin gerçek bir muhalefet işlevi göreceği söylemleri artarak devam etmekteydi. DP hızla yayılıyor ve halk tarafından destek görüyordu. Bu durum CHP içinde tepkilere yol açtı. Birkaç aylık bahar havasının ardından ilişkiler bozulmaya başladı (Kırkpınar, 2000: 90).

Liberal bir ekonomi politikası benimseyen DP, devletçiliği özel sermayenin gelişmesi için uygulanması gereken bir araç olarak görüyordu. DP'lilerin önemle üzerinde durdukları bir başka nokta ise serbest seçimlerdi. Onlara göre, demokrasiler için serbest seçimler olmazsa olmazdı. Kamu iktisadi kuruluşlarının özel teşebbüse devredileceği, memurlara sendika kurma, işçilere grev hakkı verileceği, milli iradenin egemen olacağı söylemlerini muhalefet söylemi olarak kullanan DP'nin en büyük vaadi ise "daha çok demokrasi" idi (Kırkpınar, 2000: 94).

DP'nin muhalefetine karşı CHP ise hızla büyüyen DP'nin gücünü daha çok büyümeden kırmak için mahalli seçimleri erkene çekmek peşindeydi. Seçimleri erkene çekince DP yeni kurulmuş bir parti olarak hazırsızlık yakalanacak, alınan kötü sonuçla halkın gözünde değer kaybedecekti. Nihayetinde CHP planını hayata geçirdi ve 1947 yılında yapılacak olan mahalli seçimleri 1946 yılına çekti. DP'nin buna karşı önlemi ise seçimlere katılmama kararı oldu. DP bu seçimlere, sadece mahalli teşkilatlarının kendi istekleriyle katıldıkları bölgelerde, girdi. Seçimler nihayetlendiğinde kazanan CHP olmuştu. Ancak oy kullanan vatandaş sayısı ciddi manada düşmüştü. Bu seçimlerin bıraktığı en büyük iz ise iktidar- muhalefet ilişkilerini olumsuz yönde tırmandırması oldu. DP, CHP'yi seçimlere hile katmak ve baskı yapmakla suçlarken; CHP'de DP'yi hilecilik ve fesatçılıkla suçluyordu. Siyasal ortam gerilmişti ve bu durumdan rahatsız olan bazı CHP'liler, İnönü'ye şikâyetle bulunuyorlardı. Onlara göre DP siyasi kontrolü bir şekilde ele alacak İnönü'den bile hesap soracaktı. Amaçları ise İnönü'ye baskı yaparak DP'yi kapattırmaktı. Bu gelişmeler üzerine İnönü, bir yandan kontrolün elinde olduğunu belirten bir yandan da muhalefete gözdağı veren konuşmasında şöyle diyordu (Aktaran; Kırkpınar, 2000: 93-94):

"Buna imkân vermem. Ben ihtilalcı ve kuvay-ı milliyeci İsmet'im. Bu devleti yoktan bu hale getirdik. Üç beş çapulcuya maskara ettirmeyeceğiz. Yaptığımız bir tecrübedir. Muvaffak olursak ne ala. Olmazsa vazgeçer,

birkaç sene daha eski usulle gideriz. Sonra yeniden tecrübe ederiz."

Mahalli seçimlerden sonra muhalefetin bütün itirazlarına rağmen genel seçimler de daha erken bir tarihe alındı. Bu durum DP'de seçimlere katılma- katılmama hususunda bir tereddüt oluştursa da nihai karar katılma yönünde oldu. 21 Temmuz 1946'da yapılacak olan seçimler yaklaşıncı siyasi gerilim durdu. Ancak bu durgunluk seçimlerden sonra çıkacak olan daha büyük bir fırtınanın habercisi niteliğindeydi. DP seçimlerde aradığını bulamamıştı. 465 milletvekilliği için 273 aday gösterip Meclis'te sadece 62 sandalyeye sahip olabilmıştı. Aslında bu sonuç yeni kurulmuş bir parti için kötü bir sonuç sayılmazdı. Ama DP'liler bundan daha büyük bir desteğe sahip olduklarını düşünüyorlardı. Seçimlerin hemen ardından seçimde yapılan usulsüzlükler ve baskılar basında geniş yer buldu. DP daha sonuçlar açıklanmadan İnönü'ye bir telgraf çekerek durumdan rahatsızlıklarını belirtip, haksızlığın düzeltilmesini istediler. Ancak sonuçlar hiçbir düzeltme uğramadan açıklandı. Ağustos ayında Meclis toplandı. Toplanan Meclis Cumhurbaşkanı olarak İnönü'yü, Meclis Başkanı olarak ise Kazım Karabekir'i seçti (Eroğul, 2014: 22-24).

1946 Seçimlerinden sonra İnönü, hükümet kurma görevini Recep Peker'e verdi. Peker'in ilk işi ekonomik düzenleme yapmak oldu. Bu bağlamda "7 Eylül Kararları" olarak bilinen liberal ekonomik kararlar hayata geçirildi. Bu kararlarla; TL'nin değeri düşürüldü, ithalat alanındaki bazı sınırlamalar lağvedildi, altının satışı serbest bırakıldı (Şahin ve Tunç, 2015: 52).

Kararlar, liberal ekonomik bir düzenleme mahiyetinde olsa da DP, bu kararları bazı noktalardan eleştirmiştir. Onlara göre, öncelikle bu düzenleme zamansız bir düzenlemedir. Dünya piyasalarında Türk ihraç mallarına rağbet artıyorken TL'nin değerinin düşürülmesi zarar vericidir. Ayrıca bu kararlar fiyatları yükseltecek, ithalatı zorlaştıracaktır. İthal ürünlerin fiyatı artınca, savaş zamanında elde edilemeyen, üretim araçlarını ithal edip sınaî alanda kalkınma sağlanamayacaktı (Şahin ve Tunç, 2015: 52).

CHP ile DP arasında artan gerilimi tavan yaptıran olay ise Peker ile Menderes arasında yaşanan "psikopat" tartışması oldu. DP'nin sözcüsü olan Menderes, bütçe görüşmelerinde, oldukça sert bir dille eleştiri yaptı (Aktaran; Şahin ve Tunç, 2015: 54):

"Bütçede sıhhat yoktur. Bütçede isabet yoktur. Milli politika her şeyden evvel, iktisadi teşkilatlanma ve cihazlanma işidir. İktisadi bünyesi kuvvetlendirilmeyen omuzlara yükletilen külfetler karşısında memleket

iktisadiyatının gelişmesi şöyle dursun, gerilemesi mukadderdir. Maliyeci zihniyetiyle iktisadi kalkınma olamaz. İsraf ve lüks almış, yürümüştür. Bütün memleketin, içinde bulunduğu ıstırap, bu hatalı tasarrufların neticesidir."

Hükümet adına cevap hakkı alan Peker ise Menderes'in bu eleştirilerine "psikopat bir ruhun ifadesi" diyerek cevap verdi. Peker bununla da yetinmeyip Bayar'ın halkı isyana teşvik ettiğini ileri sürdü. Bu açıklamaların hemen ardından DP grubu Meclis'i terk etti. Bu olay çok partili siyasal yaşama geçilen o dönemin en büyük siyasi bunalımı olmuştur. Artan gerilim üzerine İnönü duruma el atıp, arabuluculuk yapıp durumu düzeltmek istemiştir. Dokuz gün devam eden bu boykotun ardından İnönü, DP Genel Başkanı Bayar ile Hükümet Başkanı Peker'i davet edip onlarla konuştu. Bu görüşmede İnönü partiler üstü bir görev yüklenerek DP'li vekillerin güvenliğini garanti etti. İnönü'nün bu tavrı Peker ve destekçileri için bir yenilgi, DP içinse bir zafer olarak nitelendirildi. Bunun üzerine 27 Aralık'ta Meclis'te yerlerini alan DP'liler, 7 Eylül Kararları'nı eleştirmeye devam ettiler (Şahin ve Tunç, 2015: 52; Eroğul, 2014: 29- 30).

DP 7 Ocak 1947'de I. Kurultay'ını gerçekleştirdi. Geçmişteki faaliyetlerini tartışmak, geleceğe yönelik planlar yapmak, parti programını inceleyip kabul etmek ve partinin organlarına üyeler seçmek amacıyla toplanan Kurultay'ın açılış konuşmasını Bayar yaptı. Konuşmasında hükümeti eleştiren Bayar, gerçek demokrasinin kurulabilmesi için üç şart öne sürdü. Bu şartlardan ilki kişi özgürlüklerini sınırlayan demokratik olmayan kanunların kaldırılması, ikincisi oy güvenliğini sağlayacak yani bir seçim kanunun getirilmesi, üçüncüsü ise Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olabilmesi için parti başkanlığından ayrılmasıydı. Bu kurultayın amacı; DP'yi iktidara getirecek yolları aramaktı. Kurultay, parti programını onayladıktan sonra, Bayar'ın yukarıda saydığımız şartlarını kapsayan "Hürriyet Misakı"nı kabul ederek dağıldı (Karpaz, 1996: 156-157).

CHP ilk başlarda DP Kurultayını hoş karşıladı. Ancak Hürriyet Misakı'nın kabulüyle hava değişti. Omlara göre, misak demokratik olmayan bir mahiyetteydi. Çünkü TBMM'yi muhalefetin yararına kararlar almaya zorluyordu (Karpaz, 1996: 157). CHP'liler DP'yi, misaktan ötürü, komünistlik yapmakla suçladılar. DP'nin misakın kabul edilmemesi halinde Meclis'ten çekilme tehdidini ise bizzat Hükümet Başkanı Peker komünist taktiği olarak nitelendirdi. Peker bu yolla muhalefetin tehdidini kullanılmaz hale getirmek istiyordu. Bayar ise Peker ve CHP'nin bu çabalarını "amacı belli bir oyun" şeklinde tanımlıyordu. Siyasi gerilim yeniden yükselişe geçmişti. İnönü

yine duruma el koyarak liderlerle toplandı. Bu toplantının ardından İnönü, "12 Temmuz Beyannamesi" olarak bilinen bildirisini ilan etti. İnönü buradaki amacının "iki taraf arasında düğümlenen ilişkileri yansız konumuyla çözmek" olduğunu belirtmiştir (Şahin ve Tunç, 2015: 57-63).

12 Temmuz Beyannamesi iktidar- muhalefet ilişkilerinde tırmanan gerginliği bir nebze olsun dindirmişti. İnönü tarafsız bir şekilde hakem rolü oynadığını belirttiği bildiri ile taraflar arasında bir güven duygusu oluşturmaya çalışmıştı. Bu beyanname CHP içindeki Pekerciler hariç iki tarafı da memnun etmişti. Pekercilerin rahatsızlığı CHP içinde olumsuz bir hava estirdi ve bu olumsuz hava sonunda Peker Hükümeti'nin sonu oldu. İnönü ile ters düşen Peker 9 Eylül günü sağlık problemleri sebep göstererek istifa etti. Ülkede yeniden bir uzlaşma havası yaşanmaktaydı. Öyle ki yeni hükümeti kuran Hasan Saka, hükümet programını TBMM'ye getirmeden önce incelenmesi için DP'ye veriyor, Celal Bayar ise Giresun'da partililere iki parti arasındaki kardeşçe ilişkileri övüyordu. Bu yeni sıcak dönem zamanla DP üzerinde olumsuz bir etki yarattı. Çünkü artık hükümetle yakın ilişkiler kuruluyordu ve sürekli muhalefet hareketi durmuştu. Bazı DP'liler bu durumu partinin kendini iktidara sattığı şeklinde yorumlanıyordu. Nitekim bu görüş neticesinde DP'den ayrılmalar oldu. DP'den ayrılanlar Temmuz 1948'de Millet Partisini kurarak yeni bir muhalefet partisini Türk siyasal yaşamına soktular (Eroğul, 2014: 45- 60; Karpas, 1996: 164- 166).

Yaklaşık olarak bir yıl boyunca ilişkiler bu şekilde devam etti. Ancak yaklaşan bir seçim vardı. DP'liler bu havanın kendilerine yaramayacağını biliyorlardı. CHP'liler ise DP'nin öteden beri ısrar ettiği seçim kanunun değiştirilmesi isteğini oyalayarak DP'nin ikinci kurultayı öncesinde rakibinin elini güçlendirmek istemiyorlardı. Hatta olası olacak olumsuz bir hava ile DP'nin güç kaybetmesini umuyorlardı. DP seçim kanununun bekletilmesine kızarak erken seçim istedi. Bunun üzerine hükümet seçimlerin bir gün önce bile yapılamayacağını belirtti. DP ikinci kurultayında CHP'nin anayasa değişikliği fikrini reddetti. CHP'ye göre, değişen siyasal şartlardan dolayı anayasa yeniden düzenlenmeliydi. DP'lilere göre ise anayasa ruh olarak demokratikti ama otokratik bir şekilde uygulanıyordu. 1950 seçimlerine gidilirken Türk siyasal yaşamında yeniden gerilim hâkim olmaya başlamıştı (Eroğul, 2014: 60-61; Ahmad, 1992: 44).

14 Mayıs 1950’de seçimler yapıldı. DP için seçimler çok büyük bir zafer niteliği taşıırken CHP için bir hüsrandan başka bir şey değildi. DP’nin 408 milletvekiline karşı CHP sadece 69 milletvekili çıkarabilmişti. Ayrıca MP (Millet Partisi) 1, bağımsızlar da 9 milletvekili ile TBMM’de temsil hakkı kazanmıştı. 22 Mayıs’ta Celal Bayar cumhurbaşkanı, Refik Koraltan ise meclis başkanı seçilmişti, Cumhurbaşkanı Bayar hükümet kurma görevini ise Adnan Menderes’e vermişti (Tekin ve Okutan, 2011; 134).

DP iktidarı ile birlikte iktidar- muhalefet ilişkilerinde ilk gerilim hükümet programı TBMM’de okunduktan beş gün sonra gerçekleşti. Program tartışılırken Menderes’in son konuşmasına cevap hakkı CHP’li milletvekillerine verilmeyince milletvekilleri Meclis’i terk ettiler. Öyle görünüyordu ki CHP de DP de yeni konumlarına alışamamışlardı (İnan, 2007: 118).

CHP ile DP arasında ilk büyük gerilim ise Kore’ye asker gönderme hususunda yaşandı. Hükümetin kararı daha sonra bahsedeceğimiz gibi ezici çoğunlukla kabul edilse de başta İnönü olmak üzere CHP’liler kendilerine danışılmamasına kızmışlardı (Cumhuriyet, 1950; 7).

Yeni dönemde de ilişkiler kötü gidiyordu. Dönemin Cumhuriyet gazetesi editörü Nadir Nadi ilişkilerin iktidar değişimin üzerinden sekiz ay geçmesine rağmen düzelmediğini belirtiyor, bu durumun müsebbibi olarak da CHP’yi gösteriyordu. Ona göre; CHP’liler Hükümetin icraatlarını görmeden saldırıya geçmişlerdi (Ahmad, 1992: 52).

Bir Dönem Devlet Bakanlığı da yapan DP’li milletvekili Mükerrer Sarol ise gerilimin odak noktası olarak İnönü’yü gösteriyordu. İstanbul’da düzenlenen bir parti toplantısında bu görüşünü şöyle dile getiriyordu (Aktaran; Ahmad, 1992: 58):

"Cumhuriyet Halk Partisi ile alıp veremediğimiz bir şey yoktur; mesele İnönü meselesidir. İnönü olmasaydı aramızda halledemeyeceğimiz hiçbir şey olmazdı."

22 Kasım 1952’de dönemin önde gelen gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman’a Malatya’da düzenlenen suikast girişimi partiler arasındaki gerilimi yumuşattı. Bu yumuşama dönemi Temmuz 1953’e kadar devam etti. Bu arada CHP’nin mallarına ilişkin yapılan soruşturma devam ediyordu. Ayrıca DP’den ayrılan kişilerin kurduğu MP de Atatürk reformlarına tehdit oluşturma ve İslam’ı istismar etmek suçları gerekçe

gösterilerek kapatılmıştı. Bu olaylar bahar havasını sona erdirdi. Aslında burada CHP'den Atatürk'ün kurduğu parti olarak destek beklenebilirdi. Ama onlar durumu özgürlüklerin ihlal edilmesi şeklinde değerlendirip hükümete muhalefet için malzeme olarak kullanmayı tercih ettiler. Bu siyasi hava içinde 1954 yılına yani genel seçimlere gelinmişti. Yapılan seçimle DP, günümüze kadar uzanan bir rekorla oyların % 56,61'ini alarak ezici bir çoğunlukla iktidarını pekiştirmişti. Oyların % 34,78'ini alan CHP ise Meclis'te DP'nin 541 koltuğuna karşı 31 koltuk alabilmişti (Ahmad, 1992: 59; Eroğul, 2014: 129- 130).

Seçimlerden daha da güçlenerek çıkan DP beklenilenin aksine muhalefete karşı siyasi özgürlüğü kısıtlayıcı yönde bir takım tedbirler almaya başladı. Seçimlerde muhalefet partilerinin işbirliği yapamaması için partilerin karma liste hazırlamasına ve muhalefet partilerinin devlet radyosundan yararlanmasına yasak getirdi. Ayrıca hükümet CHP'ye yakın olarak nitelendirdikleri bürokrasiyi hükümete karşı bağımlı hale getirebilmek için devlet memurlarını görevden alma ve erken emekliye ayırma yetkilerini elinde topladı. Muhalefete göre hükümet bu baskıları ekonomik sorunların üstünü örtmek için uyguluyordu. Hükümete göre ise ekonomik sıkıntılar kolaylıkla üstesinden gelinebilecek sorunlardı (İnan, 2007: 119-120).

1954 seçimleri DP açısından çok başarılı geçse de getirdikleri pek güzel olmamıştır. Karpat, seçimlerden sonra ortaya çıkan olumsuz havayı şöyle değerlendirmektedir (Karpat, 1996: 320):

"1954'ten sonra, ekonomik değişiklikler; hayat pahalılığı, köylerden büyük şehirlere akın, lüksün artması ve çeşitli maddelerin piyasada yokluğu ortaya çıkınca, Demokratlara tenkitler çoğaldı. Buna paralel olarak Halk Partisi prestij ve taraftar kazanmaya başladı."

Bu seçimlerden sonra artık DP muhalefete karşı liberal politikalardan vazgeçmeye başlamıştı. Bu dönüş sadece muhalefete karşı gerçekleşmiyordu. Ekonomi başta olmak üzere diğer alanlarda uygulanan liberal politikalardan da yavaş yavaş vazgeçilmeye, devletçi politikalar uygulanmaya başlıyordu. Başbakan menderes ekonomik alanda devletçi politikaları enflasyon ve mal darlığının üstesinden gelebilmek için gerekli görüyordu. 1956 yılında Milli Koruma Kanunu'nun yeniden yürürlüğe sokulması hükümetin bu bağlamdaki tutumunu göstermek açısından önemlidir. Ayrıca hükümet yasalarda düzenlemeler yaparak dış ticaret politikasını da sıkılaştırmaktaydı (Ahmad,

1992: 69 ve 96; Ahmad, 1976: 128).

Seçimlerden sonra DP için olumsuz havayı şiddetlendiren ve DP'yi baskın davranmaya zorlayan bir başka durum da 1955 yılında kızışan Kıbrıs Meselesi'nin neticesinde yaşanan "6- 7 Eylöl Olayları" olmuştu. Hatta bazı kesimler İstanbul'da yaşanan olaylardan ötürü hükümeti sorumlu tutmuştu. Hükümet bir taraftan daha fazla zarar görmeden bu olayları örtbas etmeye çalışırken bir yandan da basına ve muhalefete yönelik baskıcı düzenlemeler yapıyordu. İlk olarak muhalefetin sesini kısmak için sıkıyönetim halini uzatan hükümet sonraki adım olarak da gazeteleri kapatmaya başlamıştı. 19 Eylöl 1955'te Ulus Gazetesi süresiz olarak, Hürriyet ve Hergün gazeteleri ise on beşer günlüğüne kapatıldı. Böylece hükümet artık basına yönelik uygulanan liberal politikalardan da vazgeçmişti. Meclis tatilde ve Ulus kapalı iken muhalefetin sesinin çok çıkması mümkün değıldi. Ancak muhalefet sadece dışarıda değıldi. Parti içinde de muhalif hareket ateşi yeniden alevlenmişti. DP içinde ilk muhalefet hareketi 1948 yılında başlamıştı ama bu muhalefet girişimleri bir şekilde önlenmişti. Ancak bu kez durum farklıydı. Bakanlardan bile muhalif olarak addedilenler vardı. 6- 7 Eylöl olayları bardağı taşıran son damla olmuştu. Parti içinde muhalefet öyle bir noktaya gelmişti ki artık Menderes bile açık bir şekilde eleştirilebiliyordu (Eroğul, 2014: 168-170).

DP Parti Grubu artık Menderes'ten çekinmiyordu ve hükümete karşı sert bir şekilde muhalefet ediyorlardı. Parti Grubu, hakkında yolsuzluk iddiaları bulunan Dışışleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ı istifa ettirdi. Diğeri bakanlar ise kendiliklerinden Menderes'e istifa dilekçelerini verdiler. Artık Menderes'in istifasını Cumhurbaşkanı Bayar'a vermesi bekleniyordu. Vaziyet bu halde iken partinin milletvekillerinden Mükerrrem Sarol, tarihe "Sarol Formölü" olarak geçen formölüyle Menderes'i istifadan kurtardı. Bu Formüle göre; Menderes Meclis'te kürsüye çıkarak kabinesi için değıl sadece kendisi için güvenoyu isteyecekti. Bu formölü uygulayan Menderes yaptığı ateşli bir konuşma ile Grup'tan tam kadro güvenoyu almayı başardı. Böylece istifa etmesine de gerek kalmadı (şeyhanlıoğılu, 2012: 274- 275).

Ancak artık kontrol Menderes'te değıl Parti Grubu'nda idi. Zira güven oylamasından sonra tekrar kürsüye çıkan Menderes, " Arkadaşlar, sayın milletvekilleri,

siz grup olarak her şeye kadirsiniz... (siz) isterseniz hilafeti bile geri getirebilirsiniz!..." diyerek Parti Grubu'nun gücünü kabul ediyordu (Aktaran; Şeyhanlıoğlu, 2012: 275).

Neticesinde ortaya çıkan 6- 7 Eylül olaylarını bir tarafa koyarsak Kıbrıs Meselesi iktidar- muhalefet ilişkilerini bir nebze olsun yumuşatmıştı. Muhalefette yer alan CHP ve CMP (Cumhuriyetçi Millet Partisi) bu konuda hükümetin arkasında olduklarını belirtmişlerdi. CHP'nin bu konudaki görüşünü yansıtan İnönü desteklerini şöyle dile getirmişti (Aktaran; Erdemir, 1956: 332):

"Kıbrıs davası üzerine Hükümetin beyanatı bize ciddi bir vaziyet göstermektedir... Kıbrıs Konferansının şekli ve neticesi belli oluncaya kadar muhalif parti olarak dikkatimizi bu mevzuda toplayacağız. Dış politikamızın Kıbrıs ile meşgul olacağı bu günlerde iç politikamızın havasının da Kıbrıs ile dolu olduğunu dünyaya göstermek vazifemizdir."

1957 yılı başlarında iktidar- muhalefet ilişkilerinde yine bir yumuşama dönemi mevcuttu. Meclis'te 1957 yılı bütçesi onaylandıktan sonra nutuk veren Menderes, Hürriyet Partisi ile CMP'yi eleştirirken CHP hakkında pek bir şey söylemedi. Menderes CHP ile olan ilişkilerini yumuşatmak istiyordu. Bu konuşmasında Menderes iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin dayandığı temelleri şöyle açıklıyordu (Aktaran; Ahmad, 1976: 160-161):

"Ne iktidar muhalefeti ne de muhalefet iktidarı yok edebilir. Birbirimize tahammül etmemiz zaruridir. Bir defa bu anlayışa varıldıktan sonra karşı saflarda bulunmamıza rağmen birbirimize yardım etmemiz de mümkün olur."

Partiler arası ilişkilerde hâkim olan bu yumuşak havayı sonlandıran ise CHP'li Kasım Gülek 'in İskenderun'da verdiği nutuk olmuştur. Gülek, "...Seçimlere hazırlanın, kütüklerdeki listelerde isminizi kontrol edin. Bahar havası bitmiş, yaz gelmiştir... Ne tehdit ne baskı bizi korkutabilir." diyerek bu olumlu havayı sonlandırmıştır (Aktaran; Ahmad, 1976: 163).

Bahar havasının bitmesiyle yaklaşan seçimler için yürütülen seçim kampanyaları son derece sert ilişkilere sahne olmaktaydı. Daha seçim yapılmadan CHP'liler iktidara geldiklerinde devri sabık yaratacaklarını söyleyerek bir bakıma Menderes'le hesaplaşacaklarını belirtmekteydiler. CHP Milletvekili Sırrı Atalay, Üsküdar İlçe Kongresi'nde *"Menderes bütün sözlerinin hesabını verecektir. Bağımsız bir mahkeme*

kuracağız. Ve Menderes bu mahkeme huzurunda bütün iktidarının hesabını verecektir. Neticeyi bu mahkeme tayin edecektir" diyerek açık bir şekilde Başbakan Menderes'i tehdit ediyordu. Menderes ise seçimleri kaybetmemek için her şeyi göze alıyordu. Bunun sebebinin korku olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Zira ne Menderes ne de DP bu korkuyu bir türlü üstlerinden atamışlardı ya da CHP hep bu korkuyu hissettirebilecek konumda olmuştu (Aktaran; Eroğul, 2014: 190).

İçine girilen bu gerilimli havada 1957 yılında seçime gidilmiştir. Hükümet istikrar sağlamak amacıyla erken seçim kararı almış ve seçim tarihi olarak 27 Ekim 1957'yi belirlemişti. Yapılan seçimlerde DP yine tek başına iktidar olmayı başarmıştı. Ancak oy kaybı yaşayarak % 50'nin altına düşmüştü. Böylece DP'nin öteden beri kullandığı "milli irade" söylemi de zaafa uğramıştı. Öte yandan CHP oylarını bir önceki seçime göre % 5 artırmış, vekil sayısını da neredeyse altı katına çıkarmıştı (İnan, 2007: 120).

1958 yılına gelindiğinde hükümetin Ortadoğu politikası çökmüştü. Ayrıca Irak'ta bir askeri darbe meydana gelmişti. Muhalefet, iktidarı artık dış siyasette de eleştirmeye başlamıştı. Hükümet ise kendileri için de aynı sonun planlandığını düşünüyordu. Bu nedenle muhalefete karşı daha sıkı önlemler almaya başlamıştı. Bir yanda muhalefet kin ve husumet cephesini diğer yanda ise hükümet bu cepheye karşılık vatan cephesini kuruyordu. Meclis artık düzenli olarak toplanamıyor, toplansa da ancak kısa süreli toplantılar yapılabiliyordu. Kaldı ki kısa süreli toplantılar bile kavgalarla sonuçlanıyordu. İktidar muhalefet ilişkilerinde gerilim hat safhadaydı. Gergin hava artık Meclis'in dışına taşmıştı (İnan, 2007: 121).

Eylül 1958'de Menderes ile İnönü'nün karşılıklı verdikleri demeçler bir yandan iktidar- muhalefet ilişkilerinin geldiği noktayı göstermek açısından önem arz ederken diğer yandan Cumhuriyet tarihimizin ilk askeri darbesinin de ilk ayak sesleri gibiydi. Menderes Balıkesir'de verdiği nutkunda şöyle diyordu (Aktaran; Eroğul, 2014: 214):

"Onların niyeti, TBMM denen aziz Kâbe'yi itibardan düşürmek ve aziz memlekette işte meclis de kalmamıştır diyerek... Seçimlerin semtine dahi uğramadan iktidara gelivermektir... Irak'ı misal göstererek... Adeta bunları öldürecek bir sergerde, bir serseri çıkmayacak mı demektedirler. Biz onların bu meşum maksadını seziyoruz... Bir zamanlar Atatürk'e dahi suikastlar tertip edilmiştir. Ama buna cüret edenlerin idam sehpalarında can verdiklerini hatırlasınlar"

İnönü ise şöyle cevap veriyordu (Aktaran; Eroğul, 2014: 215):

"Demokrat Parti Genel Başkanı'nın demokrasiye paydos etmeye gücü yetmeyecektir... Söz gelimi, herhangi bir kimse demokrasiye paydos etmek gibi bir harekete özenip, sabahleyin böyle bir teşebbüste bulunsa, akşama kadar kendisinin ve etrafındakilerin başlarına memleketin yıkılıp, kendilerini zindana soktuklarını göreceklerdir."

Belirttiğimiz gibi iktidar- muhalefet ilişkileri artık Meclis'ten dışarı taşmıştı. Muhalefetini Meclis dışında yürüten CHP Genel Başkanı İnönü, Nisan 1959'da bir "Ege Gezisi" planladı. Ege Bölgesi DP'nin kalesiydi. İnönü gezisine Uşak'tan başladı. Fakat kalabalık bir grup tarafından daha ilk durağında saldırıya uğradı. İnönü, bu saldırıda atılan bir taşla başından yaralanmış ve bu gelişme iktidar- muhalefet ilişkilerindeki gerilimi hat safhaya çıkarmıştı (İnan, 2007: 121).

İktidar- muhalefet ilişkilerindeki gerilimi tetikleyen tek olay bu olmadı. Yine İnönü Nisan 1960'ta Kayseri'ye giderken görevliler tarafından treninin önü kesilmiş ve Ankara'ya dönmesi istenmişti. İnönü bu teklifi reddedip, üç saat gecikmeli olarak, Kayseri'ye gitti. "Kayseri Olayı" olarak tarihe geçen bu olaydan sonra hükümet CHP'yi bir askeri ayaklanma planlamakla suçladı. Bu hükümete karşı bir komplo ve bu komployu engellemek için Meclis'te bir tahkikat komisyonu kuruldu (İnan, 2007: 122).

12 Nisan 1960'ta Meclis olağanüstü toplantı yaptı. Bu toplantıda CHP hakkında meclis tahkikatı açılması hususunda karar alındı. Nihayetinde 18 Nisan'da 15 kişilik komisyon kuruldu. Bu CHP'nin tasfiyesi anlamına geliyordu. Buna karşı CHP de Menderes hakkında meclis tahkikatı açılmasına yönelik önerge verdi. Meclis CHP'nin önergesini reddetti. Kurulan komisyon ilk iş olarak üç yasaklayıcı karar aldı. Bu kararlarla partilerin siyasi toplantı yapması, Komisyon faaliyetlerinin ve konuya dair Meclis müzakerelerinin yayınlanması yasaklandı (Eroğul, 2014: 229- 230).

Bu yasaklar nedeniyle o zaman yayınlanamayan İnönü'nün Meclis'teki konuşması memleketin geleceği açısından önemli ipuçları veriyordu (Aktaran; Eroğul, 2014: 231):

"Biz ihtilal metotları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Şimdi iktidar da bulunanların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bu idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehâl (kesinlikle) olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şimdi

arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır."

Nihayetinde 27 Mayıs 1960'ta zaman zaman ılımlı ilişkileri de içinde barındıran CHP ve DP arasındaki iktidar- muhalefet ilişkisi sona ermişti. Saatler 04.36'yı gösterdiğinde Ankara Radyosu'ndan yapılan anons ile TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri), memleketin idaresini ele aldığını duyuruyordu (Ahmad, 1976: 211).

2.1.2. 1960'dan 1971'e İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler

27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askeri müdahalenin ardından albay ve daha alt rütbeli subaylardan oluşan MBK (Milli Birlik Komitesi), ülkenin idaresini eline aldı. TSK adına bu görevi üstlenen MBK'nin başına Cemal Gürsel getirildi. Gürsel, bizzat müdahalenin içinde bulunmadı. MBK üyeleri tarafından yapılan teklifi kabul ederek bu göreve geldi. Gürsel, Devlet Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerini ifa edecekti. Göreve geldikten sonra Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte Gürsel, ordunun siyasete karışmasına karşı olduğunu ve daha önce de yapılan girişimlere engel olmasına rağmen memleketin içine düştüğü durumu işaret ederek müdahaleyi gerçekleştiren askerleri engellemediğini belirtmiştir (Toy ve Elmacı, 2007: 143).

Askeri müdahalenin ardından hükümeti kuran MBK, hükümet programında, kendini bir reform hükümeti olarak tanımlamıştır. Hükümetin ana hedefi ise BM Anlaşmasına ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne uygun demokratik bir düzenin kurulması olarak belirlenmiştir (Ahmad, 1976: 220).

Yönetimi eline alan MBK içinde de kısa sürede muhalefet başladı. Bu muhalefetin odak noktası memleketin idaresinin askerlerin elinde tutulup tutulmayacağıydı. Bu bağlamda komite ikiye ayrıldı. Çoğunluğu içinde bulunduran ilk grup, iktidarı kısa bir süre ellerinde tuttuktan sonra sivil bir iktidara devretmek istiyordu. Diğer gruptakiler ise iktidarı çok daha uzun bir süre ellerinde tutmanın daha yararlı olacağını iddia ediyorlardı. Onlara göre, ancak temel reformların tamamı yapıldıktan sonra idare, sivil iktidara devredilmeliydi. Bu muhalif grubun çekirdeği 14 kişiden oluşmaktaydı. Zaten bu grup "14'ler" olarak anılıyordu. Çoğunluğu oluşturan ilk grup bu muhalif sesi ortadan kaldırmak istiyordu. Yönetimi ele alan bir grup içinde bile muhalif bir sese

tahammül edilemiyordu. Muhalefet kabul görmüyordu. Bu amaçla, 14'ler mevcut görevlerinden af edilerek farklı ülkelere, 2 yıllık mecburi görevle, elçilik hizmetine gönderildiler. Sürgün olarak nitelendirilen bu görevlendirmeye maruz kalan kişiler şunlardı; Alparslan Türkeş, Orhan Kebibay, Orhan Erkanlı, Münir Köseoğlu, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Şefik Soyuyüce, Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Dündar Taşer, Numan Esin, İrfan Solmazer, Muzaffer Özdağ, Ahmet Er (Toy ve Elmacı, 2007: 147).

Çoğunluğu oluşturan grup, Cemal Gürsel'in yanında yer alıyordu. Ilımlılar olarak anılan I. Grup, iktidarı erkenden sivillere bırakmak isterken rastgele bir sivil iktidar düşünmüyordu. Rütbe olarak "14'ler"den daha yüksek rütbelere sahip olan bu gruptakiler, sivil iktidarı, İnönü ve CHP'ye bırakmak istiyorlardı. Bunun sebebi olarak da en güçlü siyasi örgütün CHP olmasını gösteriyorlardı. I. Grubun bu arzusu muhalefetin ikinci odak noktasını oluşturuyordu. Çünkü II. Grup olarak da anılan "14'ler", temizlenmiş bir DP'nin iktidar adayı olabileceği kanısındaydı. Ama daha sonra DP'nin yeniden siyasal yaşama dönmesinin olanaksız olduğunu gördüler. Buna binaen iktidarın daha uzun bir süre ellerinde kalmasını istediler. İktidarın CHP'ye ikram edilmesini istemiyorlardı. İktidarın uzun bir süre elden bırakılmamasını isteyen bu gruptakiler, dolayısıyla bir kurucu meclisin oluşturulmasına da karşıydılar. Öyle ki bir kurucu meclisi meydana getirmek ancak II. Grup üyelerinin sürgün olarak nitelendirilen görevlendirmelerinin gerçekleşmesinden sonra mümkün olacaktı (Ahmad, 1992: 167).

MBK'nin 12 Haziran'da çıkardığı 1 numaralı kanun ile Anayasa'nın bazı maddeleri ortadan kaldırıldı. Bu bağlamda, TBMM feshedildi ve bütün hak ve yetkileri, geçici bir anayasayla, MBK'ye bırakıldı. Aynı tarihte Yüksek Adalet Divanı kuruldu. Bu divanın amacı, DP'li yöneticileri ve onların MBK'ce suç sayılan faaliyetlerine katılanları yargılamaktı. Nitekim 29 Eylül'de DP kapatıldı ve 14 Ekim'de DP'lilerin yargılanmasına başlandı (Toy ve Elmacı, 2007: 145- 147).

Yassıada'da gerçekleştirilen bu yargılamalar 15 Eylül 1961'de sona erdi. 202 oturumdan oluşan bu yargılamalarda, 1000'den fazla tanık dinlenmiş, nihayetinde birçok müebbet hapis ve idam cezası verilmiştir. İdam kararlarının birçoğu da daha sonra müebbet hapis cezasına çevrilmiştir. Ancak DP Genel Başkanı ve dönemin Başbakanı Adnan Menderes, dönemin İçişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve dönemin

Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam cezaları MBK tarafından onaylanmıştır. Her ne kadar Devlet Başkanı Gürsel ve İnönü cezaların affedilmesi için MBK'ye görüş bildirseler de MBK kararından dönmemiştir. Nihayetinde Polatkan ve Zorlu 16 Eylül'de, Menderes ise 17 Eylül'de idam edilmiştir (Toy ve Elmacı, 2007: 148).

12 Haziran 1961'de siyasi partilerin yeniden kurulmasına dair verilen izinle birçok yeni parti kuruldu. CHP siyasal yaşamda kaldığı yerden devam ederken, kapanan DP'nin yerine, onun uzantısı olarak anılacak olan, birkaç parti kuruldu. Bu iki parti ile ilişkisiz partiler de siyasal yaşamda yerlerini aldılar. Nihayet, MBK, idarenin sivil iktidara devredilmesi kararını alarak seçimlerin 15 Ekim 1961 yapılacağını ilan etti. Yapılan seçimlerden CHP birinci parti olarak çıkmayı başardı. Ancak iktidarı tek başına elinde toplayacak kadar oy alamadı. Öte yandan, DP'nin uzantısı olarak kurulan partilerin toplamda CHP'den çok oy alması da toplumun bir mesajı olarak algılandı. Seçimlerde oyların % 36,7'sini CHP, %34,8'ini AP (Adalet Partisi), %13,7'sini YTP (Yeni Türkiye Partisi), %14'ünü ise CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) aldı. AP ve YTP, DP'nin uzantısı olarak kurulan partiler olarak bilinirken, CKMP'de CHP'den çok bu yeni partilere yakındı (Ahmad, 1992: 172- 175).

Seçimlerden sonra hükümet kurma görevi, seçimlerden birinci parti olarak çıkan CHP'nin Genel Başkanı İnönü'ye verildi. CHP, seçimlerden ikinci parti olarak çıkan AP ile bir koalisyon hükümeti kurdu. Bu ortaklık partiler arasında iyi ilişkiler olduğu anlamına gelmiyordu. Zira AP ve diğer partiler, CHP ile koalisyon kurma fikrine olumlu bakmıyorlardı. AP'nin bu ortaklığa ikna olmasının sebebi olası bir askeri müdahale tehdidiydi. Nitekim koalisyon ortakları arasında iyi ilişkiler kurulamadı. Bu durum, ülkede demokrasinin işletilemeyeceği, bu nedenle kapalı bir rejime geçilmesi gerektiği söylemlerini artırdı. Her ne kadar İnönü, bu söylentileri reddetse de AP içindeki CHP karşıtlığı ilişkileri geriyordu. Bu gerginlik de yine ordu tarafından çözüme kavuşturuldu. Ordu tarafından koalisyon aleyhtarlığına karşı bir ihtarda bulunuldu. Bu ihtar binaen AP Grup Meclisi, CHP'ye ve kendi genel başkanları Ragıp Gümüşpala'ya desteklerini bildirdiler (Ahmad, 1992: 208- 210).

Bu durum İnönü'yü siyasal yaşama hâkim kılarken öte yandan partiler arasındaki ilişkiler de bir nebze olsun normalleşti. 25 Şubat 1962'de koalisyon ortakları ve muhalefet partileri bir araya gelip bir bildiri yayınladılar. Bu bildiri ile tüm partiler, 27

Mayıs Devrimi'ne ve Anayasa'ya bağlılıklarını taahhüt ettiler. Bu bağlamda, daha sonra detaylı olarak ele alacağımız, Anayasal Düzeni, Milli Birliği ve Huzuru Bozmayı Amaçlayan Belli Faaliyetleri Önleme Hakkında Kanun tüm partilerin desteği ile Meclis'te kabul edildi (Ahmad, 1992: 211).

Yine de bu koalisyon hükümetinin ömrü uzun olmadı. Nisan ayında ortaya çıkan genel af tartışmaları AP ile CHP arasındaki ilişkileri iyice gerdi. Her ne kadar Başbakan İnönü Koalisyonu ayakta tutmaya çalışıp Gümüşpala'ya baskı uygulasa da AP Meclis Grubu, başkanlarını karşılarına alma pahasına İnönü'nün önerilerini kabul etmedi. Bunun üzerine İnönü, 30 Mayıs 1962'de istifa etti (Ahmad, 1992: 211- 212).

Bu af yasası 22 Şubat 1961'de askeri müdahale teşebbüsünde bulunanlar için çıkarılmak isteniyordu. İnönü, bu girişimde bulunanlar için erken bir af sözü vermişti. AP ise böyle bir affa karşı çıkıyordu. Bu tartışmalar koalisyonu yıkılma aşamasına getirmişti ki ordu olaya müdahil oldu ve hükümetin ömrü kısa bir süre daha uzadı (Ahmad, 1976: 247).

Yeni koalisyon hükümeti CHP, YTP, CKMP ve Bağımsızlar ortaklığıyla kuruldu. Aslında daha önce de belirttiğimiz gibi, bu partilerin CHP ile iyi ilişkileri yoktu ve böyle bir koalisyonu sıcak bakmıyorlardı. İlk başta AP ile kurulan ortaklıktan daha iyi bir ortaklık kurulabileceğini düşünen İnönü de bu partileri ikna edemeyeceğine ikna olmaya başlamıştı. Ancak yine ordunun devreye girmesi söz konusu partileri bu koalisyonu mecbur etti ve 25 Haziran'da yeni hükümet ilan edildi (Ahmad, 1992: 212-213).

Yeni koalisyon döneminde ilişkiler bir yandan iyi bir yandan kötü bir şekilde başladı. İnönü koalisyonu ayakta tutabilmek için bazı tavizler verirken bu tavizler CHP içinde gerginliklere yol açıyordu. Ana tartışma konusu ekonomi idi. Ortaklar kanadı, ekonomide daha liberal politikalar uygulanmasını istiyordu. Koalisyon kurulmasında anlaşmazlık yaşanan günlerde bu görüşe pek sıcak bakmayan İnönü'nün koalisyonun kurulması hususunda anlaşma sağlandıktan sonra imzalanan protokolden bu isteğe kayıtsız kalmayacağı anlaşılıyordu. İnönü sadece bu hususta taviz vermekle kalmadı. Koalisyon hükümetinin ağalara yönelik yaptığı düzenleme muhalefetteki AP'den dahi destek gördü. MBK tarafından güç ve nüfuz etkilerini ortadan kaldırmak için önce tutuklanıp sonra ülkenin farklı bölgelerine sürgün edilen ağalar için geri dönüş yolunu

açan yasa, 10 Eylül 1962’de TBMM’den geçti. Meclis’te bu durumdan rahatsız olan tek kesim, koalisyonun büyük ortağı CHP içinden çıktı. Bu muhalif gruba göre CHP sağa kayıyor ve radikal reform yapabilme yeteneğini köreltiyordu. Ayrıca siyasi ortamı reform yapılabilir bir ortam havasından çıkarıyordu. Bu grup, İnönü’nün genel başkanlıktan ve başbakanlıktan istifasını dahi istediler, ancak bu istekleri gerçekleşmedi (Ahmad, 1992: 212-213).

İnönü, kendi partisi içinden bu derece şiddetli tepkiler almasına rağmen bu koalisyonu ayakta tutmayı başarmıştı. Artık koalisyon hükümeti, çökmesi an meselesi olan bir yönetici kadrosu olarak görülmüyordu. Bir öncekine göre daha iyi ilişkiler içinde geçen bu koalisyon 1963’te yapılan yerel seçimlere kadar devam etti. Yerel seçimlerde AP’nin oyu artarken hükümetin ortaklar kanadını oluşturan partilerin oyları azaldı. Bu partiler, oy kayıplarının nedeni olarak CHP ile yaptıkları koalisyonu gördüler. Bunun üzerine hükümetten çekilme kararı aldılar. Nihayetinde İnönü bir kez daha istifa etti ve hükümet son buldu (Ahmad, 1992: 217).

Bu koalisyon da dağılınca CHP, yeni bir hükümet kurmak istemedi. Çünkü halk, memleketin kötü idare edilmesinden CHP’yi mesul görüyordu. Dolayısıyla CHP’nin oyu azalıyordu. Bu duruma binaen Cumhurbaşkanı Gürsel, hükümet kurma görevini AP Genel Başkanı Gümüşpala’ya verdi. Ancak AP’nin koalisyon kurma girişimleri sonuçsuz kaldı. Bunun sebebi AP ile diğer küçük partiler arasındaki görüş benzerliğiydi. Olası bir koalisyon, küçük partilerin AP içinde erimesini sağlayabilirdi. Söz konusu bu partiler bu yok olma tehdidini göz önünde bulundurarak AP ile bir koalisyona yanaşmadılar. AP koalisyonu kuramayınca Gürsel, hükümet kurma görevini yeniden İnönü’ye verdi. CHP ile Bağımsızlar arasında kurulabilecek bir koalisyon fikri gündemdeydi, ancak bu koalisyon için diğer partilerden destek şarttı. Zira CHP’li milletvekilleri ile Bağımsız milletvekillerinin sayısı güvenoyu için yetersizdi (Ahmad, 1992, 217- 218).

Ülkenin gündemini meşgul eden diğer bir önemli konu da Kıbrıs’ta yeniden patlak veren olaylardı. Kıbrıs meselesi daha önce olduğu gibi siyasi yaşamda milli bir havanın esmesine sebep oldu. Böylece partiler arasındaki ilişkiler biraz yumuşadı. İnönü, en azından bu çalkantılı dönemi aşmak için bir hükümete ihtiyaç olduğunu dile getirirse de diğer partileri güvenoyu vermeye ikna edemedi. Önceki koalisyonların

kurulmasında etkin bir rol oynayan ordu da bu kez sessizliğini koruyordu. Bu durum üzerine CHP'liler bu hükümetin güvenoyu almaması durumunda sonraki dönemlerde asla bir koalisyonda yer almayacaklarını hatta herhangi bir koalisyona destek dahi vermeyeceklerini ilan ettiler. Bu çıkışın üzerine YTP desteğini açıkladı. CHP-Bağımsızlar koalisyonu güvenoyu aldı ve bir azınlık hükümeti kuruldu (Ahmad, 218-219).

Oluşan milli hava ve koalisyonun kurulabilmesi her ne kadar partiler arasındaki ilişkileri yumuşatmış olsa da bu durum çok sürmedi. Özellikle iki büyük parti olan CHP ile AP'nin arasındaki ilişkiler tez zamanda gerginleşti. İnönü, Kıbrıs meselesindeki tutumundan dolayı ABD'ye karşı olumsuz bir hava takınıyordu. AP ise ABD'ye yakın politikalar izlenmesini istiyordu. Bu anlaşmazlık AP'yi kurulan azınlık hükümetini düşürmeye yönelik çalışmalara itti. AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, diğer partilerle ilişkilerini sıkılaştırarak bütçe programının Meclis'ten geçmesine engel oldu. Bu durum üzerine İnönü bir kez daha istifa etti ve hükümet düştü (Ahmad, 1992: 219-221).

Artık CHP'nin hükümet kurabilmesi için tüm alternatifler denenmişti. Ancak ordu, hükümeti AP'ye devretmek istemiyordu. Ordu tarafından CHP'nin muhalefette kalacağı, komutanların belirleyeceği bir kişinin liderliğinde, diğer partiler ve bağımsız milletvekillerinden oluşacak bir koalisyon önerildi. Bu lider, bağımsız milletvekili Suat Hayri Ürgüplü idi. Kurulan koalisyonda liderlik her ne kadar AP liderine verilmemiş olsa da AP kabineye hâkim olmuştu. Yeni hükümetin kurulmasında ana amaç ülkeyi seçime götürecek bir seçim hükümeti kurmaktı. Ancak yine de iktidar ve muhalefet arasındaki gerginlik hız kesmeden devam etti. Özellikle AP ile CHP arasında cereyan eden gerginlikte AP, CHP'yi toplumda huzursuzluk ve karışıklık çıkarmakla suçluyordu. CHP'nin AP'ye olan eleştirilerinin odak noktası ise dışarıdan sağlanan destekti. Yani CHP'ye göre AP, ABD'den destek alıyordu (Ahmad, 1992: 221- 224).

Genel seçimler 10 Ekim 1965'te yapılacaktı. Seçimler yaklaşırken partiler arasındaki ilişkileri geren bir başka parti de TİP (Türkiye İşçi Partisi) idi. 1963 seçimleri öncesinde yaptığı propagandalarla diğer partilerin bir araya gelmesini sağlayan ve tüm partiler tarafından komünist damgası vurulan TİP, seçimlerden kısa bir süre önce petrol kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin söylentiler artmışken olaya müdahil oldu. Bu

söylentilerin kaynağı Kıbrıs'a planlanan olası bir harekâтта Türk Jetlerinin ABD'den yakıt alamayacak olmasıydı. Yani olası bir müdahale gerçekleştiğinde ABD, Türkiye'ye ambargo uygulayacaktı. TİP, ABD ile yakın ilişkiler kurulmasını istemiyordu. Hükümet ise programlarında yer almadığı için petrol kanununda bir değişikliğe yanaşmıyordu. Demirel, bu tartışmaları TİP'in alevlendirdiğini iddia edip TİP'i sınıf kavgası ortaya çıkarmaya çalışmakla suçluyordu. TİP'in hükümete yönelttiği eleştirilerin diğer odak noktaları ise mevcut gelir dağılımı ve sosyal adaletsizlikti (Eraslan, 2005: 583 ve 586).

TİP üzerinde eleştirilerini yoğunlaştıran Demirel, artık solu komple hedef alıyordu. Bu durum ortanın solu söylemlerinin giderek yoğunlaştığı CHP'de de bir rahatsızlık oluşturdu. CHP'nin de tartışmalara dâhil olması ile gerginlik iyice arttı. Partiler arasındaki gerginliği sebep göstererek CHP, Cumhurbaşkanı'ndan olaylara müdahale etmesini bile istedi. Ayrıca TİP'lilere göre yeniden bir kurtuluş savaşı yapılmalıydı. Bu kez düşman ise ABD olmalıydı. Nihayetinde Türkiye, ABD'nin kontrolünden çıkarılmalıydı. TİP'lilerin bu çıkışı AP ve CKMP tarafından tepki çekti. Alparslan Türkeş, Türkiye'nin Rusya'nın uydusu olmayacağını belirtirken iki parti de TİP'i Rus yandaşı komünist olarak tanımlıyordu. Bu suçlamalara karşı TİP Genel Başkanı Aybar, AP ve CKMP'nin Rusya'ya karşı ABD'yi tercih ettiklerini, kendi tercihlerinin ise Türkiye olduğunu iddia ediyordu. Öte yandan CHP Genel Başkanı İnönü, seçim sonunda ortaya çıkacak olan olası bir AP zaferini geçmişe dönüş olarak nitelendiriyordu. Ona göre AP'lilerin tek amacı, DP'nin mirasına konmaktı (Eraslan, 2005: 586- 587; Ahmad, 1976: 297- 298).

Nihayetinde 10 Ekim 1965'te erken genel seçimler yapıldı. Bu seçimlerle birlikte AP, tek başına iktidar olmayı başardı. Oyların % 52, 87'sini alan AP, Meclis'te 240 sandalye kazanmayı başardı. CHP ise oy kaybı yaşayarak rakibinin gerisinde kaldı. Oyların % 28,75'ini alan CHP, Meclis'te 134 sandalyeye sahip oldu. Ayrıca, MP 31, CKMP 11, YTP 19 ve TİP 15 milletvekili ile Meclis'e girmeyi başardılar (Eraslan, 2005: 587).

Bu seçimlerin ardından ülkede yeniden bir parti tek başına iktidar olmayı başardı. Yaklaşık 4 yıl süren koalisyon tecrübesi bir müddetliğine sona erdi. Ancak ordu, bu dönemde de siyaset için bir tehdit unsuru olmaya devam etti. Bir partinin iktidarı tek başına ele alması iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin daha da gerginleşmesine

neden oldu. Bu gerginlik topluma da yansdı. İşçi grevleri ve gençler arasındaki sağ- sol çatışmaları bu dönem siyasetinin önemli gündem maddeleriydi. İşçi grevlerine asker müdahalesi ve sağ- sol çatışmalarının giderek şiddetlenmesi siyasi ilişkileri de giderek gerginleştiriyordu (Eraslan, 2005: 588).

Bu yıllarda CHP, politika anlayışını merkez sola kaydırđı. AP ise sağcı bir parti olarak siyaset yapıyordu. Sola karşı sert bir tavır takınan AP'nin bu tavrı CHP'yi bir hayli rahatsız ediyordu. İnönü, AP'nin bu tavırlarını irtica olarak yorumlayıp irticanın da en az komünizm kadar tehlikeli olduğunu belirterek hükümeti sürekli uyarıyordu. Öte yandan komünizm- irtica tartışmalarına MP de dâhil oldu. Meclis'te çoğunluk olarak üçüncü sırada olan MP de hükümete yükleniyordu. MP, hükümetin komünizmi sadece sözlü olarak dile getirdiğini, ülkede komünizmi bitirmek için bir icraatta bulunmadığını iddia ediyordu. Aksine toplumda zenginlerle fakirler arasındaki maddi güç farkı daha da büyütülerek komünizmin gelişmesine hükümet tarafından katkı sağlandığı görüşündeydi. Muhalefetin en büyük kanadı hükümeti sola baskısı nedeniyle irtica ile suçlarken ikinci büyük kanadı, komünizmin önünü açmakla suçluyordu (Eraslan, 2005: 588- 590).

Bu suçlamalara karşı hükümet kanadı ise ülkede dinin siyasete alet edilmediğini ve komünizme karşı önlemler alındığını savunuyordu. Örneğin, dönemin Diyanet İşleri Başkanı İbrahim Elmalı'nın görevden alınması hükümetin irticai faaliyetlere karşı yaptığı bir hamle olarak yorumlandı. AP'nin yayın organı olan Adalet gazetesi, Elmalı'yı şer-i bir devlet kurmaya yönelik faaliyetlerde bulunmakla suçluyordu. Ancak yine de CHP, AP'yi irtica ile suçlamaya devam ediyordu. Bu tartışmaların bir odak noktası da " Nurcular" idi. İnönü, AP'nin nurculardan destek alarak seçimleri kazandığını iddia ediyordu. Demirel ise nurcularla bir bağlantıları olmadığını savunarak bu iddiaları yalanlıyordu (Boray, 2010a: 250).

CHP'nin hükümete irtica üzerinden yüklenmesinin sebebinin oy kaygısı olduğunu söylemek mümkündür. 1961 Anayasası her ne kadar özgürlükçü bir ortam sağlayıp farklı fikirlerin siyasal yaşama girmesinin önünü açsa da din konusunda ihtiyatlı bir anayasaydı. İlk başlarda MBK, ileri düzeyde dini faaliyetlere sıcak bakmasa da halkın dini duygularının yok sayılmasına da müsaade etmemişti. Ancak idarenin yeniden sivil iktidarın eline verilmesiyle din konusu ve dolayısıyla irtica önemli gündem maddeleri

haline gelmişti. Bu bağlamda, koalisyonlar döneminde (1961- 1965) Kuran kurslarının faaliyet alanının kısıtlanması ve imam hatip okullarının sayısının azaltılması gibi bazı adımlar atılmıştı. Halk din adına olumsuz olarak nitelendirdikleri bu tür tüm faaliyetlerden CHP'yi sorumlu tutuyordu. Öte yandan AP lideri Demirel, din konusunda yumuşak tavırlı biriydi. Ayrıca AP, DP'nin devamı olarak nitelendirildiğinden dine karşı daha liberal bir parti olarak görülüyordu. Bu durum önemli bir çoğunluk olan bu insanların oylarının AP'ye kaymasına neden olmuştu. CHP, bu hususta muhalefet ederek dinin siyasete alet edildiğini öne sürüp AP'yi halk nezdinde irticacı bir parti olarak göstermek istemiştir (Tekin ve Okutan, 2011: 165- 169).

Aslında hükümetin önlem politikaları sadece sola yönelik değildi. Hükümet tüm aşırııcılara karşıydı. Dolayısıyla önlemlerin hem aşırı sağa hem de aşırı sola karşı alındığını savunuyordu. Ancak bu önlemlerin uygulamada daha çok aşırı sol ya da komünizm ile mücadeleye yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Sol kesim, Anayasa'nın 141. ve 142. maddelerinin fikir hürriyetini kısıtladığına dair propaganda yapıyordu. Hükümet ise bu maddelerin fikir hürriyetini kısıtlamadığını, komünizmi ve anarşizmi engellediğini belirterek maddelerde değişime gidilmeyeceğini hatta başka önlemlerle güçlendirileceğini böylece komünizme ve anarşizme karşı hiçbir açık kapı bırakılmayacağını ilan ediyordu (Boray, 2010a: 251).

Genel olarak gergin nadiren de yumuşak ilişkiler içinde 1969 genel seçimlerine gidildi. 12 Eylül'de yapılan seçimlerden, oyların % 46,53'ünü alan AP, zaferle ayrılmayı başardı. AP'nin çıkardığı 260 milletvekiline karşı oyların % 27,36'sını alan CHP, 144 milletvekili çıkardı. Ayrıca GP (Güven Partisi), BP (Birlik Partisi), MP, YTP, TİP ve MHP sırasıyla 14, 7, 6, 3, 2,1 milletvekili çıkararak Meclis'te temsil hakkı kazandılar (Toy ve Elmacı, 2007: 194).

Seçimlerden sonra ABD 6. Filosu'nun Türkiye'ye gelmesi daha önce de olduğu gibi protestolara neden oldu ve çıkan olaylar neticesinde iktidar- muhalefet ilişkileri gerildi. Bu protestolar eninde sonunda ülkede sağcı ve solcu gençler arasında çatışmalara dönüştü. Çatışmalar öyle şiddetli bir hal almıştı ki yaralananlar hatta ölenler bile vardı. Çatışmaların had safhaya ulaştığı bir pazar gününün " Kanlı Pazar" olarak adlandırılması çatışmaların şiddetini göstermek açısından yerinde bir örnektir. Bu toplumsal gerginlik siyasete de yansımıştı. Muhalefet olayların bu noktaya gelmesinden

hükümeti sorumlu tutuyordu. Hatta İçişleri Bakanı'nın istifasını bile istediler. Ancak İçişleri Bakanı Faruk Sükan, polisin üzerine düşen görevi yerine getirdiğini belirterek istifa etmedi. Zaman zaman AP içinde bile muhalefete sebep olan bu konu hakkında soruşturma yürütüldü (Boray, 2010a: 315- 316).

1971 yılına gelindiğinde ülkede bir kargaşa havası hâkimdi. Özellikle öğrenci hareketleri ve işçi grevleriyle sol hareket ülke çapında etkili oluyordu. Hükümet, ülke çapında çatışmalara yol açan bu eylemlere yönelik her ne kadar yasal önlemler alsa da bu önlemler yeterli olmuyordu. Dünya'nın hemen her ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de iki kutup (ABD- Rusya) merkezli bölünme yaşanıyor. Türkiye, NATO üyeliğinden dolayı ABD'nin yanında gözüксе de ABD ile olan ikili ilişkiler esasen iyi değildi. Bir yandan 1965 yılının ortalarından itibaren ABD karşıtı gösteriler artmıştı. Diğer yandan da Rusya ile yakınlaşma devlet politikası gereği hoş karşılanmıyor, böyle bir yakınlaşma solu cesaretlendirme olarak görülüyordu (Toy ve Elmacı, 2007: 199).

22 Şubat 1971'de ülkenin sola kaydığını öne süren Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, ordunun bu durumdan rahatsız olduğunu belirterek bu kaymanın önlenmesini istedi. Ordunun siyasete yön vermeye çalışması ülkede yeni bir darbe beklentilerini artırdı. Ancak bu sefer ordu bir muhtıra vererek müdahale etmeyi tercih etti (Toy ve Elmacı, 2007: 200).

12 Mart'ta verilen muhtırada hükümetin ve Meclis'in sosyal ve ekonomik huzursuzlukları önlemekte yetersiz kaldığı ve ülkenin geleceğinin tehlikeye düştüğü belirtilen önemli noktalardı. Yine TSK'nin bu durumdan duyduğu endişe dile getirilerek ülkede mevcut olan kargaşa çıkmazını çözecek, Anayasa'nın öngördüğü reformları hayata geçirecek partiler üstü bir hükümetin kurulmasına karar verildiği belirtilmişti. Bu isteklerin yerine getirilmemesi halinde ise TSK'nin idareyi doğrudan eline alacağı beyan edilmişti (Toy ve Elmacı, 2007: 200).

Verilen muhtıra hükümet tarafından herhangi bir tepki çekmedi. Muhtıranın Meclis'te okunmasının ardından hükümet istifa etti. Partiler üstü hükümet kurma görevi ise dönemin Kocaeli bağımsız milletvekili Nihat Erim'e verildi (Toy ve Elmacı, 2007: 201).

2.1.3. 1971'den 1980'e İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler

1971 Muhtırası ile hükümeti istifaya zorlayan komutanlar, iktidarı doğrudan ellerinde tutmak istemediler. Komutanların amacı, partiler üstü bir hükümet kurarak gerçekleştirilmek istenen reformların hayata geçirilmesini sağlayacak bir ortam hazırlamaktı. Bu amaçtan ötürü iki büyük parti olan AP ve CHP'nin destekleyeceği bir kişiye hükümet kurma görevini verdiler. Bu kişi Nihat Erim'di. Erim, gerek sağcı olarak nitelendirilen partiler gerekse CHP tarafından desteklendi (Ahmad,2006: 178- 179).

Erim'in kabinesinde 5 AP'li, 3 CHP'li, 1 MGP'li (Milliyetçi Güven Partisi), 1 Milli Birlik Grubu üyesi ve parlamento dışından 14 teknisyen vardı (Toy ve Elmacı, 2007: 203).

Partiler üstü bir hükümet olarak kurulan yeni hükümet, özellikle aşırı sola karşı baskın politikalar uyguladı. Bu baskın politikalar özgürlükçü bir anayasa olarak nitelendirilen 1961 Anayasası'nı tartışma konusu haline getirdi. Nihayetinde 1961 Anayasası'nda değişiklik yapma kararı alındı. Bu değişiklik kamuoyunda tartışılmasına olanak verilmeden yapıldı. AP başta olmak üzere sağcı olarak nitelendirilen partiler bu değişiklik kararını memnuniyetle karşıladılar. Başından beri özellikle ekonomi alanında reformlar yapılması gerektiği inancında olan AP, bu ekonomik reformların yapılabilmesi için öncelikle siyasi alanda reformların gerekli olduğuna inanıyordu. Bu değişiklik CHP tarafından da olumsuz bir tepkiyle karşılanmadı. Meclis'te değişikliğin aleyhinde konuşan tek kişi eski TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar oldu. Aybar, istenilen değişikliklerin mevcut anayasanın ruhuna aykırı ve sosyalizmi yok etmeye yönelik olduğunu iddia ederek değişiklikleri eleştiriyordu. Bu eleştirilere cevap veren Başbakan Erim ise değişikliklerin sosyalizme kapalı olsa da sosyal demokrasiye açık olduğunu savunuyordu (Ahmad, 2006: 182).

Bu hükümetin ömrü pek uzun olmadı. Demirel, ordunun nihayetinde idareyi yeniden seçimlerle siyasi partilere bırakacağını farkındaydı. Bu sebeple özellikle zenginlere yönelik yapılacak olan reformların karşısında olduğunu göstermek amacıyla, Hükümetin partiler üstü olma özelliğini kaybettiği gerekçesiyle kabinede yer alan partisine mensup beş bakanı kabineden çekme kararı aldı. Bu durum üzerine Erim, Cumhurbaşkanı Sunay'a istifasını verdi. Ancak Sunay, bu istifayı kabul etmedi. Daha sonra yapılan görüşmeler sonunda Demirel, bakanlarını çekme kararından vazgeçti.

Ancak daha sonra Erim'in AP'nin hükümet ettiği döneminin maliye bakanını kabineye dâhil etmesi Meclis dışından atanan reformcu bakanların istifasına yol açtı. Bu durum üzerine Erim'in istifa etmesiyle birlikte bu partiler üstü hükümet dönemi sona ermiş oldu (Ahmad, 2007: 168- 169; Toy ve Elmacı, 2007: 206- 207).

Erim'in istifasından sonra hükümet kurma görevi yeniden Erim'e verildi. Erim bir kez daha partiler üstü bir hükümet kurma görevine soyundu. 11 Aralık'ta kurulan yeni kabinede AP'den 7, CHP'den 4, MGP'den 1 ve Meclis dışından da 12 kişi yer aldı. AP ve CHP kurulan bu hükümete güvenoyu verdi. Ancak AP içinde Demirel karşıtları, CHP içinde de Ecevit taraftarları bu oylamaya katılmadılar. Bu hükümetin güdeceği politikaların yönünü büyük oranda AP'nin şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Kabinede de en güçlü siyasi parti olması AP'nin elini güçlendiriyordu. CHP ise bir muhalefet partisi gibi davranmaktaydı. Nihayetinde bu partiler üstü hükümetin de ömrü uzun olmadı. 17 Nisan 1972'de bu hükümet de son buldu (Ahmad, 2006: 183; Toy ve Elmacı, 2007: 207).

Bu hükümetten sonra bir kez daha partiler üstü hükümet kurulmak istendi. Bu sefer bu görev Ferit Melen'e verildi. Melen'in kabinesinde AP'den 8, CHP'den 5, MGP'den 2, Meclis dışından 9 ve kontenjan senatörü olarak bir kişi yer aldı. Melen döneminde de etkili politikalar güdülemedi. Bu dönemde partiler arasındaki ilişkiler bakımından üstünde durulması gereken husus Cumhurbaşkanlığı seçimleridir. 1973 yılında yapılacak olan genel seçimlerden önce Cumhurbaşkanı Sunay'ın görev süresi doldu. Seçimlere gidilmeden bir cumhurbaşkanı seçilmesi gerekiyordu. Ordu'daki paşalar dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'i Cumhurbaşkanlığı koltuğunda görmek istiyorlardı. Bunun için Genel Kurmay Başkanı Tağmaç'ı istifaya ikna ettiler ve Gürler'i bu makama getirip daha sonra da Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Senato'ya sokmayı başardılar. Askeriye tarafından aday belirlenmişti ve adayın kazanacağından yana bir şüphe yoktu. Ancak umduklarını bulamadılar. Ne AP ne de CHP, askerlerin adayına destek vermeye yanaştılar. Partilerin bu cesur hareketlerinin temelinde ise idarenin zaten ordunun elinde olması yatıyordu. Yani, bir askeri müdahale riski yoktu. Nihayetinde ordu ile partiler arasında uzlaşma sağlandı. Paşalar, Meclis'ten ordu tarafından tepki çekmeyecek birini Cumhurbaşkanı seçmelerini istediler. Yaklaşık bir ay süren tartışmaların neticesinde emekli bir asker olan Fahri Korutürk, Cumhurbaşkanı seçildi. Korutürk, eski bir asker olduğundan bu tercih ordu

tarafından da olumlu bir tepkiyle karşılandı (Ahmad, 2006: 184- 185; Toy ve Elmacı, 2007: 212).

Cumhurbaşkanlığı makamının dolmasından sonra Başbakan Melen istifasını verdi. Bu istifayı kabul eden Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümet kurma görevini Naim Talu'ya verdi. Bir önceki kabinede Ticaret Bakanı olan Talu, AP VE CGP ortaklığında, ana amacı ülkeyi seçimlere götürmek olan bir koalisyon hükümeti kurdu (Ahmad, 2006: 185- 186).

1973'te yapılan genel seçimler tam bir sürprizle sonuçlandı. Seçimlerden birinci parti olarak çıkması beklenen AP, büyük bir oy kaybı yaşadı ve oyların % 29,8'inin alarak kendine ikinci sırada yer buldu. Öte Yandan İnönü- Ecevit değişikliği yaşayan CHP içinse seçimler tam anlamıyla bir zafer niteliğindedir. CHP, 1961'de yapılan seçimlerden sonra en yüksek oy oranına erişerek oyların % 33,3'ünü alarak birinci parti olmayı başardı. AP'nin oy kaybında rol oynayan en büyük etken MSP (Milli Selamet Partisi) idi. MSP, bu seçimlerde oyların % 11,8'ini alarak bir anlamda AP'nin oylarına ortak oldu. Öte yandan yine AP'nin oylarına bir ortak da yapılan seçimlerde oyların % 11,9'unu alan Demokratik Parti oldu. Ayrıca MHP ve CGP de sırasıyla % 3,4 ve % 5,3 oy oranı ile bu seçimlerden çıktılar (Ahmad, 2006: 189).

CHP seçimlerden birinci parti olarak çıkmasına rağmen çıkardığı 185 milletvekili hükümet kurmak için yeterli değildi. Yani yeniden bir koalisyon kurulmalıydı. Halk tarafından iki büyük parti olan AP ile CHP arasında bir koalisyon kurulması görüşü yaygındı. Her ne kadar beklenti bu yönde olsa da AP lideri Demirel, halkın kendilerine muhalefet görevi verdiği görüşünü benimseyerek bu ortaklığa yanaşmadı. CHP için alternatifler ise Demokratik Parti ve MSP idi. Demokratik Parti de DP' ye olan yakınlıkları münasebetiyle bu ortaklığa sıcak bakmadı. Bu durum üzerine CHP, MSP ile ortaklık üzerine ilişkilerini yoğunlaştırdı. Nitekim üç ay süren görüşmeler sonunda anlaşma sağlandı ve 25 Ocak 1974'te CHP- MSP koalisyon hükümeti kuruldu. Böylece idare yeniden fiilen siyasi partilere geçti. (Ahmad, 2006: 189- 193).

İlk bakıldığında hükümeti kuran partiler arasındaki ideolojik farklılık böyle bir ortaklığa engel teşkil edecek kadar büyük olsa da iki partinin liderlerinin büyük bir ortak özelliği vardı. Bu özelliğin bu ortaklıkta çok büyük bir etken olduğunu söylemek mümkündür. İki lider de halk nezdinde kendilerini meşrulaştırmak istiyorlardı. Ecevit,

CHP'nin başına İnönü gibi dönemine damga vurmuş bir liderden sonra geçmişti. Dolayısıyla liderliğini perçinlemeliydi. MSP lideri Erbakan ise önceki partisi MNP kapatıldıktan sonra bir meşruiyet arayışındaydı. Bu meşruiyeti kazanmanın en iyi ve kolay yolu ise hükümet kurmaktı (Ahmad, 2007: 173).

1974 yılında yapılan Kıbrıs Harekâtı'nın sonrasında yaşanan gelişmeler CHP-MSP ortaklığının sonu oldu. Bu Harekât, Ecevit'in popülaritesini halk nezdinde artırmıştı. Öte yandan sağcı basın ise Harekâtta Erbakan'ın çok etkin olduğunu hatta CHP'li bazı vekillerin, Meclis'te Harekât'ın aleyhinde oy kullandıklarını iddia ediyordu. Bu iddiaları reddeden Ecevit, kararın birlikte alındığını savunsa da halk nezdinde artan itibarının da farkındaydı. Bu meselenin seçimlerde lehlerine sonuç doğuracağı görüşünde olan Ecevit istifa etti. Ancak diğer partiler de bu durumun farkındaydılar. Bu yüzden herhangi bir erken seçim fikrine sıcak bakmadılar (Ahmad, 1992: 330- 331).

Bu dönemde partiler arasındaki ilişkiler öyle çıkmaza girmiştir ki CHP- MSP koalisyonu dağıldıktan sonra 6- 7 ay boyunca ülke güvenoyu alamamış hükümetler tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Nihayet, 18 Aralık 1974'te AP, MSP, CGP ve MHP liderleri uzlaşmayı başardılar. Bu partiler vardıkları uzlaş gereği ortak bir çalışma yürüteceklerine dair bir bildiri yayınladılar. Bu bildirinin yayınlanmasından sonra Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümet kurma görevini uzlaşının taraflarını oluşturan tüm partiler namına AP Genel Başkanı Demirel'e verdi. Yapılan görüşmeler sonunda kabinesinde AP'den 15, MSP'den 8, CGP'den 4 ve MHP'den 2 kişinin yer aldığı yeni hükümet ilan edildi. Dört partinin bir araya gelmesiyle kurulmasına rağmen I. Milliyetçi Cephe Hükümeti (MCH) olarak anılan bu hükümet, ancak 4 oy farkla (218 ret ve 222 kabul) güvenoyu alabildi. I. MCH her ne kadar CHP'nin sert muhalefetiyle karşılaşsa da kendi içinde vaat edilen uzlaş havasını koruyabilmiş ve 2 yılı aşkın süre görevde kalarak o güne kadar kurulmuş olan koalisyon hükümetlerinin en uzun ömürlüsü olmayı başarmıştır (Kasalak ve Uçar, 2014: 49- 50).

1977 yılında yapılan seçimlerden CHP bir kez daha birinci parti olarak çıkmayı başardı. CHP, oyların %41,4'ünü almayı başarırken AP'nin oy oranı % 36'9'da kaldı. Demokratik Parti ve CGP'nin fiilen sonu anlamına gelen bu seçimlerde diğer koalisyon ortakları MSP ile MHP de büyük oranda oy kaybı yaşadı (Ahmad, 1992: 349- 350).

CHP bu seçimlerden de birinci parti olarak çıkmasına ve hatta oy oranını dahi yükseltmesine rağmen yine tek başına hükümet kurabilecek kadar milletvekili çıkarmayı başaramadı. Seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümet kurma görevini CHP Genel Başkanı Ecevit'e verdi. Görevi alan Ecevit diğer partilerle uzlaşma sağlayamayınca bir azınlık hükümeti kurdu. Ancak bu hükümet 3 Temmuz 1977'de Meclis'ten güvenoyu alamadı. Daha sonra Cumhurbaşkanı bu kez bu görevi AP Genel Başkanı Demirel'e verdi. Görevi alan Demirel bu kez üç partinin ortaklığında kurulan II. MCH'yi kurdu. Bu hükümet kabinesinde AP'den 17, MSP'den 8 ve MHP'den 5 kişi bulunuyordu (Kasalak ve Uçar, 2014: 50).

II. MCH, ilki kadar uzun ömürlü olmadı. Toplumda giderek artan kutuplaşma, oluşan çatışma ortamı ve hayat pahalılığı gibi birçok sorun siyasi ilişkileri de olumsuz etkiledi. Bu düzensiz ortamda hükümetin bir başarı sağladığını söylemek zordur. Nitekim II. MCH, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin gensoru ile düşürülen ilk hükümeti olmaktan kurtulamadı (Kasalak ve Uçar, 2014: 50- 51).

MCH'ler döneminde daha önce başlayan kargaşa, kutuplaşma ortamı artarak devam etmiştir. Bunda iki büyük parti olan AP ile CHP'nin bir türlü uzlaşamamasının ve diğer küçük partileri etraflarında toplama çabalarının çok büyük etkisi olmuştur. Siyasetteki bu gerginlik topluma da yansımış ve toplumda cereyan eden bu gerginliği kontrol altına almak kolay olmamıştır. 1980 Askeri Müdahalesi ile son bulan bu kargaşa sürecinde siyasi istikrar sağlanamamış ve kısa ömürlü hükümetler de çok yararlı politikalar izleyememişlerdir (Kasalak ve Uçar, 2014: 51).

II. MCH'nin dağılmasından sonra hükümet kurma görevi yeniden Ecevit'e verildi. Ecevit, AP'den ayrılan 10 bağımsız milletvekili ile birlikte CGP'den Turhan Feyzioğlu ve Salih Yıldız ve Demokratik Parti'den Faruk Sükan'ı da kabineye dâhil ederek bir azınlık hükümeti kurdu. Ancak bu hükümette toplumda cereyan eden kargaşanın altından kalkamadı. Üstelik Ecevit itibar kaybetti. 16 Ekim'de Ecevit'in istifasını vermesiyle birlikte bu hükümet de dağıldı. Yeniden hükümet kurma görevini alan Demirel de sağ partilerin desteğiyle bir azınlık hükümeti kurdu (Ahmad, 1992: 351-354).

1971 Muhtırası'ndan sonra ülke siyasetiyle, ekonomisiyle, toplumsal yaşamıyla giderek bir çıkmaza girdi. Özellikle Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra ABD tarafından

uygulanan ambargoyla birlikte ülke, büyük bir ekonomik sıkıntıya girdi. Öte yandan sokaklarda anarşi, sağ- sol çatışmaları eksik olmadı. Karaborsa, zam, enflasyon gibi ekonomiyi ve dolayısıyla toplumu olumsuz etkileyecek ne varsa had safhaya ulaştı. Bu olumsuz hava her geçen gün şiddetini artırarak esmeye devam etti (Toy ve Elmacı, 2007: 263- 264).

Nihayetinde 12 Eylül 1980’de ordu, ülkenin idaresini yeniden eline aldı. Saat 03.59’da radyosunda Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, ordunun yönetime el koyduğunu halka duyurdu. Bu kez askeri müdahale alt rütbeli subaylar tarafından değil, emir- komuta zincirine bağlı kalınarak gerçekleştirildi (Toy ve Elmacı, 2007: 265).

Okunan bildiride müdahalenin amacı şöyle açıklanmıştır (Aktaran; Toy ve Elmacı, 2007: 266):

"... Ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek; devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır."

Müdahaleden sonra CHP lideri Ecevit, AP lideri Demirel ile birlikte Gelibolu’da; MSP lideri Erbakan ile MHP lideri Türkeş de Uzunada’da gözetim altına alındılar (Toy ve Elmacı, 2007: 267).

2.1.4. 1980’den 2002’ye İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler

12 Eylül Askeri Müdahalesi’nden sonra Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun’un içinde bulunduğu beş kişilik Milli Güvenlik Konseyi (MGK) oluşturuldu (Boray, 2010b: 116):

Genelkurmay Başkanı ve MGK Başkanı olan Kenan Evren, Devlet Başkanlığı görevini üstlendi. Müdahaleden hemen sonra tüm ülkede sıkıyönetim ilan edildi. Evren, yeni bir hükümet kurma görevini eski bir asker olan Bülent Ulusu’ya verdi (Toy ve Elmacı, 2007: 267 ve 271).

27 Ekim 1980’de MGK, 2324 sayılı "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun"u çıkardı. Geçici bir anayasa olma özelliği taşıyan bu kanun ile 1961 Anayasası’nın TBMM’ye

tanıldığı bütün görev ve yetkiler MGK'ye devredildi. Öte yandan Anayasa'nın Cumhurbaşkanı'na tanıldığı görev ve yetkiler de MGK Başkanı'na devredildi. Askeri yönetim tarafından çıkarılan diğer yasaların aksine yayımlandığı tarihten itibaren değil de 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş sayılma gibi ayırt edici bir özelliğe sahip olan bu yasa, ayrıca MGK'nin çıkardığı yasaların anayasaya uygunluk tartışmasına kapalı olmasını garanti altına alıyordu (Boray, 2010b: 117).

Ordu'nun ülkenin idaresini eline almasıyla birlikte artık çığrından çıkmış olan siyasal şiddet olaylarında kısa sürede gözle görülür bir azalma oldu. Bu tür olaylara karşı oldukça sert bir tutum sergileyen askeri idare, ülkede yasa dışı kurulmuş olan birçok örgütü etkisiz hale getirdi. İlan edilen sıkıyönetimden sonra birçok kişi tutuklandı. Ayrıca, 1972 yılından beri fiilen uygulanmayan idam cezaları uygulanmaya başlandı. Ordu'nun idareyi elinde tuttuğu yaklaşık 3 yıl boyunca sağ- sol çatışmalarına dâhil olan ya da adi suçlardan yargılanan 50 kişi idam cezası ile cezalandırıldı. Yine birçok idam cezası da müebbet hapis cezasına çevrildi (Boray, 2010b: 117- 119).

1981 yılının Haziran ayında bir "Kurucu Meclis" yasası MGK tarafından kabul edildi. Bu kanuna binaen bir anayasa taslağının yanı sıra siyasi partiler ve seçim kanunlarını hazırlamak göreviyle kurulan "Kurucu Meclis", iki kanattan oluşuyordu. Bu kanatlardan ilki MGK, ikincisi ise Danışma Meclisi idi. Söz konusu yasaya göre, DM (Danışma Meclisi), 160 kişiden meydana gelecekti. Bu 160 kişinin 120'si valiler tarafından önerilen adaylar tarafından MGK tarafından seçilecekti. Ayrıca diğer 40 kişi de doğrudan MGK tarafından seçilen kişiler olacaktı. Kurucu Meclis'in kurulması kararının alınmasından sonra 16 Ekim'de tüm siyasi partiler MGK kararıyla kapatıldı. Bu kapatma kararından bir hafta sonra da DM faaliyete geçti. DM, Meclis'in diğer kanadını oluşturan MGK ile aynı düzeyde bir meclis değildi. İki kanat arasında bir alt-üst ilişkisi söz konusuydu. MGK tarafından yapılan atamalarla oluşturulan DM'ye yasaları, anayasayı ve hükümeti denetleme yetkileri verilmeyerek görev alanı sınırlandırıldı. Zaten MGK Başkanı Evren de DM'de yaptığı açılış konuşmasında son söz hakkının MGK'de olduğunu belirlemekten geri durmadı. Kurucu Meclis'in hayata geçirilmesiyle siyasette yapılacak devir işleminin yol haritası da ortaya konuldu. İlk olarak bir anayasa taslağı hazırlanacak ve bu taslak halk oylamasına sunulacak yürürlüğe sokulacaktı. Daha sonra çıkarılacak olan siyasi partiler kanununa göre yeni partilerin kurulmasına izin verilecek ve yine çıkarılacak seçim kanuna göre yapılacak

olan seçimlerle birlikte ülkenin idaresi sivil iktidara devredilecekti (Boray, 2010b:146-147; Toy ve Elmacı, 2007: 273- 274).

Nitekim yeni anayasa taslağı 7 Ekim 1982'de kamuoyuna açıklandı. Taslak, Meclis'te 120 oy ile kabul edildikten sonra 7 Kasım 1982'de halk oylamasına sunuldu. Yapılan seçimde oylamaya katılan vatandaşların % 91, 37'sinin kabul oyuyla yeni anayasa yürürlüğe girdi (Boray, 2010b: 147).

Bu oy oranının çıkmasında kurulan yönetim yapısının ve uygulanan baskının önemli bir rol oynadıklarını söylemek mümkündür. Öncelikle anayasa taslağını hazırlayan Kurucu Meclis'te halk tarafından seçilmiş olan hiç kimse yoktu. MGK hem DM üyelerini bizzat atamış hem de son söz hakkını elinde tutmuştu. Yine anayasa tartışmalarının sınırları bile MGK tarafından çizilmişti. Yani, anayasa sınırlı bir ölçüde tartışmaya sunulmuştu. Anayasanın aleyhinde herhangi bir çalışma yapmak ise yasaklanmıştı. Ayrıca sandıktan olası bir olumsuz sonuç çıkması halinde askeri yönetimin devam edeceği aşikârdı (Boray, 2010b: 147).

Yeni anayasanın kabulüyle birlikte toplumda demokrasinin yeniden hayata geçileceği heyecanı oluşsa da MGK, yaklaşık bir yıl daha ülkenin idaresini elinde tuttu. Nihayetinde Devlet Başkanı Evren, demokratik seçimlerin yapılabilmesi için siyasi partilerin kurulmasını istedi. Ancak Evren, bu partilerin yeni partiler olmasını istiyor ve 20 Ekim 1982'de eski siyasi parti liderlerine ve yöneticilerine getirilen siyasi yasakların devam ettiğini sürekli dile getiriyordu (Tanör, 2005: 55; Toy ve Elmacı, 2007: 282).

1983 yılının Nisan ayında idareyi sivil iktidara devredecek olan seçimler için ilk önemli hukuki adımlar atıldı. İlk olarak bu ayın başında bir ek kanunla seçmen kütüklerinin hazırlanması kararlaştırıldı. Ardından "Siyasi Partiler Kanunu" çıkarıldı. MGK, 76 sayılı bir karar çıkararak siyasi faaliyetleri, yasaklılara yönelik bazı şartları koruyarak, serbest bıraktı. Bu karara göre, yeni kurulacak partiler, kapatılmış olan partilerin lehinde ya da aleyhinde herhangi bir eylemde bulunmayacaklardı. Kapatılan partilerin mensupları da aynı şekilde kendilerini ya da partilerini savunmayacaklardı. Yasaklı olan eski siyasiler ülkenin geçmişi ya da geleceği hakkında konuşma yapmayacak, yazı yazmayacaklardı. Ayrıca, Cumhurbaşkanı ve sıkıyönetim komutanlarının herhangi bir eylem, demeç ya da kararları eleştirilmeyecekti (Tanör, 2005: 55- 56).

Yine bu ayda çıkarılan bir karara binaen siyasi yasaklıların listesi İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlandı. Aynı gün Evren, seçimlerin 6 Kasım'da yapılacağını açıkladı. Bu açıklamadan sonra yeni siyasi partiler kurulmaya başladı. 5 Mayıs 1983'te Turgut Sunalp liderliğinde MDP'nin (Milliyetçi Demokrasi Partisi) kurulmasıyla başlayan parti kurma akımı büyük bir hızla devam etti. MGK, çok sayıda parti kurulmasını istemiyordu. Bu doğrultuda siyasi parti kurma akımını yavaşlatmak ve az sayıda parti ile seçime gitmek için MGK, Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçim Kanunu'ndan doğan yetkilerini kullanarak birçok partinin seçime girmesini engelledi. MGK, sırasıyla ilk kanun ile siyasi parti kurucularını, ikinci kanun ile de milletvekili adaylarını veto etme yetkisini elinde topluyordu. MGK'nin söz konusu kanunlardan doğan yetkilerini kullanması sonucunda BTP (Büyük Türkiye Partisi), SODEP (Sosyal Demokrasi Partisi) ve RP (Refah Partisi) gibi birçok parti seçimlere giremedi. Seçimlere ancak üç parti girebildi. MGK'nin veto süzgecinden geçerek seçimlere katılmayı başaran partilerden ilki Turgut Sunalp'ın liderliğinde kurulan ve Ordu'nun da iktidarda görmek istediği MDP idi. Yine bu partilerden ikincisi, Turgut Özal liderliğinde kurulan ANAP, sonuncusu ise daha çok sol eğilimli bir parti olarak nitelendirilebilecek olan Necdet Calp liderliğinde kurulan HP (Halkçı Parti) idi (Tanör, 2005: 56- 60).

Nihayetinde genel seçimler 6 Kasım 1983'te yapıldı. Seçim sonuçları genel olarak bir sürpriz olarak değerlendirildi. Seçimlerden önce Kenan Evren'in eleştirdiği ve oy verilmemesini istediği ANAP, oyların % 45,15'ini alarak seçimlerden birinci parti olarak çıktı. Öte yandan HP de oyların % 30, 46'sını alarak ikinci parti oldu. Ordu'nun iktidarda görmek istediği MDP içinse sonuçlar tam bir hayal kırıklığı oldu. Oyların % 23,27'sini alan MDP seçimlerden sonuncu parti olarak çıktı (Tanör, 2005: 61).

Seçimlerden ANAP'ın birinci parti olarak çıkmasından sonra Cumhurbaşkanı Evren, hükümet kurma görevini doğal olarak ANAP lideri Turgut Özal'a verdi. İlk önce geçici bir kabine kuran Özal, daha sonra asıl kabinesini kurdu ve Evren'in onayına sundu. Bu kabine Evren tarafından kabul edildikten sonra Meclis'te yapılan oylama ile güvenoyu aldı. Yapılan bu oylama yeni dönemde iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler bakımından ilk kıvılcım olma özelliğini taşıyordu. Oylamada, HP'li milletvekilleri aleyhte oy kullanırken MDP'li milletvekilleri oylamaya katılmadı. Zaten Meclis'te salt çoğunluğu elinde bulunduran ANAP'lı milletvekilleri kendi oyları ile hükümetlerinin güvenoyu almasını sağladılar (Boray, 2020b: 207).

1983 yılında yapılan seçimlerden sonra yeniden bir parti tek başına iktidar olmayı başarmıştı. ANAP iktidarında geçen bu yeni dönemin ilk yıllarında hükümet çokta rahat hareket edemedi. Çünkü 1980 Askeri Müdahalesi'nden sonra ülkenin idaresini eline alan MGK, tam anlamıyla ülke idaresindeki etkinliğinden vazgeçmedi. Ülkenin idaresini yaklaşık olarak üç yıl doğrudan elinde tutan MGK, Cumhurbaşkanlığı Konseyi adıyla altı yıl daha etkinliğini devam ettirdi (Tekin ve Okutan, 2011: 200- 201).

1987 yılına kadar süren ilk Özal Hükümeti dönemi diğer partiler arasında birleşmelerin sağlandığı bir dönem oldu. Örneğin; daha önce kapatılan AP siyasi çizgisinde olan siyasetçiler DYP'de toplandılar. Daha sonra bu partiye yine AP siyasi çizgisinde kurulan başka bir parti olan ve MGK'ce kapatılan BTP'nin 21 kurucusu da katıldı. Bir birleşme hareketi de HP ile SODEP arasında gerçekleşti. Bu iki partinin birleşmesi Anayasa'nın 84. maddesinin ortaya koyduğu engeller dolayısıyla dolaylı bir yoldan gerçekleştirilebildi. Bu maddeye göre, parti değişen milletvekillerinin üyeliğinin düşürülmesi yetkisi TBMM'de idi. Yani, parti değişen kişilerin üyelikleri TBMM'nin salt çoğunluğu ile alınacak bir kararla düşürülebilirdi. Bu engele takılmamak için söz konusu partiler dolambaçlı bir yol tercih ettiler. İlk olarak HP, isim değişikliği yapılarak SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) adını aldı. Daha sonra SODEP kendini feshetti ve SHP'ye katıldı (Tanör, 2005: 66- 68).

Bu birleşme de 1984 yılında yapılan yerel seçimlerin önemli bir etkisini olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü söz konusu seçimlerde HP'nin 1983 seçimlerinde aldığı % 30,5 oranındaki oyların büyük bir çoğunluğu aynı siyasi çizgide siyaset yapan SODEP'e kaymıştı. Bu seçimlerde HP'nin oy oranı % 8,8'e gerilerken SODEP % 23,4 oranında oy alarak seçimlerden ikinci parti olarak çıkmıştı (Boray, 2010b: 241).

Meclis içinde partiler arasında bu gelişmeler yaşanırken Meclis dışında da ileride etkisini gösterecek önemli hareketlenmeler oluyordu. İlk olarak, siyasi yasaklı olan CHP'nin eski lideri Ecevit'in eşi Rahşan Ecevit'in liderliğinde DSP (Demokratik Sol Parti) kuruldu. Öte yandan kapatılan MHP'nin siyasi çizgisinde kurulan Muhafazakâr Parti isim değişikliğine giderek MÇP (Milliyetçi Çalışma Partisi) adını aldı (Tanör, 2005: 68).

Yine 1983 seçimlerine iktidar olma hayaliyle giren ve Ordu'nun desteklediği parti olarak bilinen MDP de kendini feshederek önemli bir siyasi hareketliliğin kaynağı oldu.

Bu partinin mensubu bazı milletvekilleri Hür Demokrat Parti'yi kurarken geriye kalanların bir kısmı DYP'ye bir kısmı da ANAP'a katıldılar (Tanör, 2005: 68- 69).

Deyim yerindeyse bir "oluşma süreci" olarak geçen yaklaşık dört yılın ardından siyasal yaşamı daha dinamik hale getirecek önemli bir adım atıldı. Bu adım, siyasi yasaklıların affedilmesine ilişkin anayasa değişikliği idi. Söz konusu değişiklik ile ilgili ilk teklif SHP tarafından imzaya açıldı. Fakat Başbakan Özal bu teklife ilk başta sıcak bakmadı. Ancak kısa bir süre sonra Özal, aynı doğrultuda olan başka bir teklifi imzaya açtı. Özal'ın teklifi her ne kadar siyasi yasakların kalkmasını da içinde bulundursa da sadece bu konudan ibaret değildi. Bu anayasa değişikliği teklifine göre, seçmen yaşı 20'ye indirilecek, milletvekili sayısı 450'ye çıkarılacak ve anayasa değişikliği usulünde bazı kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılacaktı. Ancak siyasi yasakları ortadan kaldıracak olan geçici 4. maddenin kaldırılması halk oylamasına sunulacaktı (Tanör, 2005: 71- 72).

Söz konusu anayasa değişikliğinin Meclis'ten geçmesinin ardından yapılacak olan halk oylamasının yaklaşması siyasette gergin bir hava oluşturdu. Hükümet ve muhalefet iki ayrı cephe haline geldi. Başbakan Özal, söz konusu maddenin kaldırılmasının halk tarafından reddedileceğini düşünüyordu. ANAP, bu değişikliğin aleyhinde olan tek parti olarak "hayır" propagandası yaptı. Muhalefet partileri ise bir nevi asıl liderlerine siyaset yolunu açacak olan bu halk oylamasında "evet" cephesini oluşturdular. Nitekim değişiklik 6 Eylül 1987 tarihinde halk oylamasına sunuldu. Sonuç ANAP adına bir yandan yenilgi olsa da diğer yandan önemli bir güven kaynağı oldu. Çünkü ANAP tek başına bir cepheyi oluşturmuştu ve gerçekten çok küçük bir farkla sandıktan "evet" tercihi çıkmıştı. Neticede halk tercihinin % 49,84 oranında "hayır" ve % 50,16 oranında "evet" oyu vererek yaptı. Böylece siyasi yasaklı olan eski siyasetçiler siyasete geri döndüler. Ecevit, Demirel, Erbakan ve Türkeş gibi önemli liderlerin affına ilişkin yapılan halk oylamasında isteği doğrultusunda verilen % 49, 84'lük oy oranını bir başarı olarak yorumlayan ANAP, 12 Eylül'de resmi sonuçların açıklanmasının hemen ardından daha önce kararı alınan erken seçim çalışmaları başladı (Tekin ve Okutan, 2011: 204).

Siyasi yasaklıların siyasete dönmesinin ardından birçok partide peş peşe parti kongreleri yapıldı. Bu kongreler nihayetinde söz konusu partiler, siyasi çizgilerinde kuruldukları siyasi hareketleri temsil eden liderlerine kavuştular (Tekin ve Okutan,

2011: 204).

Siyasi yasaklıların affı siyasal hayata hareketlilik getirdi. Özal, daha önce de bahsettiğimiz gibi " hayır" oyunun % 49'un üzerinde çıkmasını, seçimi "evet" cephesi kazansa da, halk tarafından verilmiş bir güvenoyu olarak değerlendirdi. Aynı zamanda Özal, bu sonucu eski liderlerin halk tarafından çok da istenilmediği şeklinde yorumluyordu. Bu sebeple hızlı bir şekilde hareket ederek hem halkın desteğini kaybetmeden hem de siyasete dönen eski liderler eski popülaritesine ulaşmadan erken seçim yapılmasını istiyordu. Buna binaen daha önce de belirttiğimiz gibi halk oylamasının resmi sonuçları açıklanır açıklanmaz hükümet erken seçim kararı aldı (Tanör, 2005: 73- 74).

Hükümetin seçim kararı ve seçim yasasında yapılan değişiklikler siyasi tartışmaların dozunu arttırdı. Seçim yasasında yapılan değişiklikler 3 noktada toplanabilir: Bu değişikliklerden ilki seçimlerde "kontenjan aday" belirlenmesi oldu. Yapılan değişikliğe göre, seçime giren her parti 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak olan seçim çevrelerinde bir kontenjan aday belirleyecek ve seçim sonunda o seçim çevresinde birinci olan partinin kontenjan aday Meclis'e girmeye hak kazanacaktı. Ancak YSK (Yüksek Seçim Kurulu), bu değişiklikte değişiklik yaparak ek bir adayın kontenjan aday olarak Meclis'e girmesinin yerine kontenjan adayın sıralamasına bakılmaksızın Meclis'e girmesine karar verdi. Seçim sisteminde yapılan ikinci değişiklik de seçim çevrelerinin küçültülmesi oldu. Yapılan değişiklikle her seçim çevresinin en fazla 6 milletvekili çıkarması kararlaştırıldı. Yapılan son değişiklik ise seçim çevrelerinde uygulanan seçim barajının yükseltilmesine yönelik düzenleme oldu. Seçim çevresindeki seçmen sayısının çıkaracağı milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen baraj, seçmen sayısının çıkaracağı milletvekili sayısının bir eksiğine bölünmesi kararının alınmasıyla yükseltilmiş oldu (Tekin ve Okutan, 2004- 2005)

Nihayetinde seçimler, 29 Kasım 1987'de yapıldı. ANAP, bu seçimlerde 1983 seçimlerine göre yaklaşık olarak % 9 oranında oy kaybı yaşamasına rağmen 81 milletvekili daha fazla çıkararak Meclis'te 292 sandalyeye sahip olmayı başardı. SHP ikinci parti olurken % 24,81 oranında oy almasına rağmen sadece 90 milletvekili çıkarabildi. Oyların % 19,1'ini alan DYP ise 59 milletvekili ile Meclis'te temsil hakkı kazandı. Öte yandan DSP, MÇP, RP ve IDP (Islahatçı Demokrasi Partisi), % 10 olan

seçim barajını geçemedikleri için Meclis'e giremediler. Bu seçimler, seçim sisteminde yapılan değişiklikler nedeniyle halkın iradesinin Meclis'e yansıması açısından bir eksiklik, alınan oy oranı ile çıkarılan milletvekili sayısı arasındaki orantı açısından da bir dengesizlik ortaya çıkardı. Söz konusu dengesizliğin ortaya çıkmasının başka bir sebebi de seçime giren bazı partilerin azımsanmayacak oranda oy almalarına rağmen % 10 barajının altında kalmalarıydı. Özellikle DSP ve RP'nin sırasıyla %8 ve % 7 oy oranıyla baraj altı kalmaları bu bağlamda etkili oldu. Nitekim tüm bu şartlar altında ANAP, 30.000 oya; SHP, 60.000 oya; DYP de 78.000 oya bir milletvekili çıkardılar (Boray, 2010b: 336; Ahmad, 2007: 192; Tekin ve Okutan, 2011: 206).

Seçimlerin ardından yeni hükümet yine zal tarafından kuruldu. Ancak siyasi gerginlik kaldığı yerden devam etti. Gündemde yeni bir halk oylaması vardı. Bu halk oylamasının konusu da yerel seçim tarihinin daha erken bir tarihe alınmasına ilişkindi. ANAP, Meclis'teki üstünlüğünü kullanarak yerel seçimlerin Mart 1989'dan Kasım 1988'e alınması yönünde anayasal düzenlemeyi Meclis'ten geçirmeyi başardı. Ancak değişikliğin resmiyet kazanması Anayasa'nın 75. maddesi gereğince 300 veya daha fazla milletvekili ile kabul edilmediğinden halk oylamasıyla mümkün olabilecekti. Halk oylaması tarihi yaklaşırken seçimin mahiyeti peyderpey değişti. Seçim, halk tarafından hükümet için yapılacak bir güven oylaması halini aldı. Muhalefet çalışmalarını yerel yönetimlerden çok hükümet üzerinden yaparken Başbakan zal da başarısızlık sayacakları olası bir kötü sonuca göre istifa edeceğini iddia ederek muhalefete meydan okuyordu. Bu siyasi gerilim içinde halk oylaması yapıldı. Sonuçlar yerel seçimlerin erken bir tarihe alınmasının aleyhindeydi (Boray, 2010b: 341).

Halk oylamasından ret oyu çıkmasının ardından yerel seçimler yapılması gereken tarihte (26 Mart 1989) yapıldı. Seçim sonuçları ANAP için tam bir hayal kırıklığı oldu. Oyların sadece % 22'sini alabilen ANAP, nc parti oldu. Öte yandan SHP % 28 oy oranı ile birinci, DYP de % 26 oy oranı ile ikinci parti oldular. Bu sonuçlar siyasal yaşamda yeni tartışmaların fitilini yaktı. Muhalefet seçim sonuçlarını halk tarafından verilen bir güvenoyu mahiyetinde yorumlayarak % 22 oy oranı ile iktidar olunmayacağını savundu (Tekin ve Okutan, 2011: 207).

Siyasetteki gerginlik yaklaşan cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle bir kez daha had safhaya ulaştı. 12 Eylül Askeri Müdahalesi'nden sonra halk oylamasıyla

Cumhurbaşkanı seçilen Kenan Evren'in görev süresi 9 Kasım 1989 tarihi itibarıyla sona erecekti. Bu tarihten 30 gün önce cumhurbaşkanı seçimlerine başlanması ve bu 30 günlük sürede yeni Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi gerekiyordu. Bir kişinin cumhurbaşkanı seçilebilmesi için Meclis'te yapılacak oylamada ilk iki turda üye tam sayısının 2/3'ü oranında oy alması gerekiyordu. Eğer ilk iki turda bu çoğunluk sağlanamazsa üçüncü turda salt çoğunluğun sağlanması yeterli olacaktı. Henüz herhangi bir aday gösterilmemişken SHP, üç partinin üzerinde uzlaşacağı bir kişinin aday gösterilmesini istedi. Diğer muhalefet partisi DYP de genel seçimlerin erkene alınarak yapılmasını ve seçilecek yeni Meclis'in cumhurbaşkanını seçmesini istiyordu. İktidar partisi olan ANAP, bu görüşlere rağbet etmedi. Çünkü bu Parti, Meclis'te 2/3 çoğunluğa sahip olmasa da üçüncü turda yeterli olacak salt çoğunluğa sahipti. Nitekim muhalefet partilerinin istekleri kabul görmedi ve Meclis'in mevcut haliyle Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı. SHP ve DYP, cumhurbaşkanlığı için aday göstermezken yapılan oylamalara da grup halinde katılmadılar. Cumhurbaşkanlığı için ANAP'lı iki aday yarıştı. Bu adaylardan biri ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Özal, diğeri ise yine ANAP Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş idi. İlk iki turda yapılan oylamalarda Özal, rakibine büyük üstünlük sağlasa da üye tam sayısının 2/3'ü oranında çoğunluk sağlanamadığından üçüncü tura geçildi. Bu turda geçerli oyların 263'ünü almayı başaran Özal, Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı oldu (Boray, 2010b: 363-364).

Cumhurbaşkanı olan Özal, hükümet kurma görevini ise kendi partisinden olan Yıldırım Akbulut'a verdi. Yeni hükümeti kuran Akbulut, bir hafta sonra yapılan ANAP Kongresi'nde de genel başkan seçildi. Yeni hükümetin kurulması aynı zamanda yeni tartışmaların başlamasına sebep oldu. Muhalefet partileri, yeni hükümetin Cumhurbaşkanlığı'nın etkisi ve yönlendirmesi altında olduğunu ve Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlık yeminine sadık kalmadığını siyasi malzeme olarak kullandılar (Boray, 2010b: 364).

Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesi, her ne kadar yerine Akbulut genel başkan seçilse de, ANAP içinde önemli krizlere yol açtı. Parti içinde Akbulut'a karşı olan bir kesim ortaya çıktı. Bunun üzerine Mesut Yılmaz bakanlıktan istifa ederek parti liderliğine soyundu. Özal ailesi tarafından desteklenen Yılmaz, 15 Haziran 1991'de yapılan ANAP Kongresi'nde genel başkan seçildi. Buna binaen Akbulut,

başbakanlıktan istifa etti. Cumhurbaşkanı Özal, bu sefer yeni hükümet kurma görevini ANAP'ın çiçeği burnunda genel başkanı Yılmaz'a verdi (Tanör, 2005: 85- 86).

Yılmaz'ın hükümeti kurup güvenoyu almasından birkaç ay sonra siyasetin gündemi bu kez de genel seçimlerin daha erken bir tarihe alınmasıydı. Muhalefet partileri SHP ve DYP, bu konuda kararlılardı. Başbakan Yılmaz da muhalefetin bu isteğine kayıtsız kalmadı. Tüm partilerin aynı kararda fikir birliği sağlaması bir nebze olsun siyasi ilişkilerin yumuşamasına neden oldu. Parti liderleri bir araya gelerek konuya ilişkin bir toplantı yaptılar. Bu toplantıdan seçimlerin beklendiği gibi daha erken bir tarihe alınarak 1991 yılının Kasım ayında yapılması kararı çıktı. Ancak daha sonra TBMM'de yapılan görüşmelerde bu tarih, Başbakan Yılmaz'ın isteği üzerine Ekim ayına çekildi. (Tanör, 2005: 85- 86).

Her ne kadar ANAP, 1987 seçimlerinde uygulanan taktiğe paralel olarak seçim sisteminde değişiklik yapıp büyük partilerin lehine, küçük partilerin aleyhine olan mevcut sistemi güçlendirse de seçim sonuçları istenildiği gibi olmadı. 20 Ekim 1991'de yapılan seçimlerde oyların % 24,01'ini alan ANAP, ikinci parti oldu. Sistem değişikliği seçimlerden birinci parti olarak çıkan DYP'ye yaradı. Oyların % 27,03'ünü alan DYP, seçim sisteminin sağladığı avantajla 178 milletvekili çıkardı. ANAP ile DYP arasında yaklaşık olarak % 3'lük bir oy farkı olmasına rağmen Meclis'te sandalye farkı 63'tü. SHP ise oyların %20,75'ini alarak 88 milletvekili ile kendinse üçüncü sırada yer buldu. Bu seçimlerde DSP ile RP de seçim barajını aşarak Meclis'e girmeyi başardılar. Oyların % 10,75'ini alan DSP 7, oyların % 16,78'ini alan RP de 62 milletvekili ile TBMM'de temsil hakkı kazandılar (Tanör, 2005: 88- 90).

Yapılan seçimler, seçimlere birçok partinin ittifak yaparak girmesinden dolayı, Meclis'te parçalı bir yapı oluşturdu. Bu ittifaklar şöyleydi: RP- MÇP- IDP ittifakı, SHP- HEP (Halkın Emek Partisi) ittifakı ve DYP- Demokratik Merkez Parti ittifakı. Seçimlerin ardından TBMM ilk toplantısını 6 Kasım'da yaptı. Bu toplantı yeni hükümet döneminde ilk gerginliği ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Yemin töreni esnasında bazı HEP'li milletvekillerinin Kürtçe yemin etmek istemeleri ve yemini anayasa baskısından dolayı ettiklerini beyan etmeleri gerek Meclis'te gerekse toplumda büyük bir gerginliğe neden oldu. Türk Milleti tarafından hafızalara kazınan bu gerginliğin ardından Meclis Başkanlığı seçimleri siyasi tartışmaların dozunu daha da

artırdı ve nihayetinde Hüsamettin Cindoruk, üçüncü tur sonunda Meclis Başkanı seçildi (Tekin ve Okutan, 2011: 210- 211).

Artık sıra hükümetin kurulmasındaydı. Cumhurbaşkanı Özal, yeni hükümeti kurma görevini seçimlerden birinci parti olarak çıkan DYP'nin lideri Demirel'e verdi. Tek başına hükümet kurmak için yeterli sayıda milletvekiline sahip olmayan Demirel, bir koalisyon hükümeti kurmak için girişimlere başladı. Girişimlerini SHP üzerinde yoğunlaştıran Demirel ile SHP Genel Başkanı Erdal İnönü arasında uzlaşma sağlandı. Böylece, yaklaşık 8 yıl süren ANAP hükümetleri devrinden sonra yeniden koalisyonlar dönemine geçilmiş oldu. Bu hükümet kabinesinde 32 bakanlıktan 12 tanesi SHP'ye verildi. Ayrıca, SHP Genel Başkanı Erdal İnönü de Başbakan Yardımcılığı görevine getirildi (Tanör, 2005: 92- 93).

DYP- SHP koalisyon hükümeti döneminde pek siyasi çalışma yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bunun temel sebebi ise Cumhurbaşkanı ve hükümetin siyasi çizgilerinin farklı olmasıdır. Cumhurbaşkanı Özal'ın geniş anayasal yetkilerini kullanmakta ısrarcı olması ve hükümetin de buna karşılık Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini daraltmaya yönelik yasalar çıkarması siyaseti meşgul eden ana konu oldu (Tanör, 2005: 94).

17 Nisan 1993 tarihi Türk siyasal yaşamına yeni bir hareketlilik getirdi. 11 günlük Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ziyaretinden dönen Cumhurbaşkanı Özal, hayatını kaybetti. Özal'ın hayatını kaybetmesiyle birlikte cumhurbaşkanlığı makamı boşaldı. Anayasa'ya göre söz konusu makam bir ay içerisinde doldurulmalıydı. Her ne kadar bu olay üzerine seçimlerin yenilenmesi beklentisi oluşsa da bu ihtimali ortadan kaldıran açıklama Başbakan Demirel tarafından yapıldı. Daha sonra Demirel, cumhurbaşkanlığı için aday olacağını açıkladı. Hükümet ortağı SHP'nin genel başkanı E. İnönü de Demirel'i destekleyeceklerini bu açıklamadan yaklaşık olarak 10 gün sonra kamuoyuna açıkladı. Öte yandan diğer partiler de kendi adaylarını çıkardılar. Demirel, rakiplerine ilk iki turda büyük bir üstünlük sağlasa da üye tam sayısının 2/3 çoğunluğu sağlanamadığından ancak salt çoğunluğun arandığı üçüncü turda 244 oyla Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı seçildi (Boray, 2010c: 24- 25).

Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesi bu kez de başbakanlık koltuğunun boşalmasına neden oldu. Bir süre bu makama Başbakan Yardımcısı SHP Genel Başkanı

E. İnönü vekâleten getirildi. Daha sonra DYP Büyük Kongresi yeni genel başkanlarını seçmek için toplandı. Bu kongrede Tansu Çiller, DYP'nin yeni genel başkanı seçildi. Bu kongreden bir gün sonra Cumhurbaşkanı Demirel, Çiller'e hükümet kurma görevini verdi. Çiller, SHP ile yola devam kararı aldı ve E. İnönü ile anlaşma sağlayarak yeni hükümeti kurdu. Böylece Çiller, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kadın Başbakanı olma unvanını elde etti (Boray, 2010c: 25).

Çiller'in DYP liderliğini eline alıp yeni hükümeti kurmasının ardından daha güvenoyu almadan Meclis'ten geçmesini sağladığı "Yetki Kanunu" siyasi ilişkileri gerdi. Kanunu geçirmek için deyim yerindeyse Meclis'te sabahlayan Çiller, birçok konuda kararname çıkarma yetkisinin hükümete verilmesini sağladı. Boray, bu kanunla hükümete *"Genel, katma, özel ve özerk bütçeli kamu kurum ve kuruluşlarının taşınmaz mallarının yönetimi, Bağ-kur, SSK, Emekli Sandığı yasalarında değişiklik yapmak, özelleştirme kapsamına giren kuruluşlar arasındaki anlaşmazlıkları çözümlmek, Merkez Bankası, Bankalar ve Sigorta Murakabe kanunlarında düzenlemeler yapmak... Kamu görevlileri ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapmak ve Genelkurmay hariç yürütme organına bağlı kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetkilerinde değişiklikler yapmak..."* yetkilerinin verildiğini söylemektedir (Aktaran; Boray, 2010c: 39).

Hükümet tarafının oylarıyla Meclis'ten geçen bu yasa muhalefet tarafından eleştirildi. Özellikle ANAP Genel Başkanı Yılmaz, benzeri uygulamalar Özal döneminde yapıldığında eleştiri yapanların, şimdi aynı yönde yasa çıkarmalarını tutarsızlık olarak yorumlayarak hükümete yüklendi (Boray, 2010c: 40).

1995 seçimlerine kadar geçen süreçte özellikle yolsuzluk iddiaları ve ekonomik sıkıntılar siyasi tartışmaların odağını oluşturdu. Yolsuzluk tartışmaları, ANAP'lı milletvekillerin Meclis'e Başbakan Çiller'in mal varlığının araştırılması için önerge verilmesiyle alevlendi. Çiller'in bakanlığı döneminde 7 milyon dolar civarında bir yolsuzluk yaptığı ve bu parayı ABD'deki taşınmazlarına yatırdığı iddiasını esas alan bu önerge SHP'nin ortağına verdiği destekle Meclis'te reddedildi. Bu redde rağmen tartışmalar devam etti. Bu kez ANAP Genel Başkanı Yılmaz hakkında da benzer iddialar ortaya atıldı. İddialar her iki tarafa da yönelince her ne kadar tartışmalar soğusa da yıllarca ara ara gündeme geldi (Akşin, 2005: 166-167).

Özellikle 1993 yılından sonra ekonomi yeniden hızla güç kaybetmeye başladı.

Gerek halkı tedirgin eden gerekse siyasi tartışmaların dozunu artıran bu güç kaybına karşı hükümet, "5 Nisan Kararları" olarak bilinen ekonomik reform paketini açıkladı. Bu paket ile KİT ürünlerine % 50'nin üzerinde zam yapılırken enflasyon % 100'ün bile üzerine çıktı. Yine olağanüstü vergilerin getirildiği bu paketten dolayı Hazine Bonoları'nın faiz oranları neredeyse % 400 oldu (Akşin, 2005: 167).

Yine bu paketle emeklilik yaşının artırılması, KİT'lerin bir bölümünün kapatılması ve bir bölümünün de özelleştirilmesi, çay, şeker, akaryakıt, sigara ve içkiye zam yapılması ve doların %13 oranında devalüasyon yapılması kararları alındı (Toy ve Elmacı, 2011: 345).

Ekonomik kriz karşısında köşeye sıkışan hükümet, çareyi IMF'ye (Uluslararası Para Fonu) başvurmakta buldu. Nihayetinde IMF ile bir "stand by" anlaşması yapıldı. Bu anlaşma bir nebze olsun ekonomiyi rahatlatı (Boray, 2010c: 63).

CHP'nin yeniden kurulmasından sonra CHP- SHP birleşmesi siyasi ilişkilerdeki anlaşmazlığı ortaya koymak açısından önemlidir. Söz konusu birleşmeden sonra hükümet DYP- CHP koalisyonuna dönüştü. Ancak bu değişim tez zamanda koalisyonun sonunu getirdi. Cumhurbaşkanı'na istifasını verdikten sonra yeniden hükümet kurma görevini alan Çiller, hiçbir parti ile uzlaşmadı. MHP destekli bir azınlık hükümeti kurmaya çalışan Çiller, bu sefer de güvenoyu alamadı. Nihayetinde erken seçim yapılması şartıyla bir kez daha DYP- CHP koalisyonu kuruldu ve bu siyasi anlaşmazlık içinde 1995 seçimlerine gidildi (Boray, 2010c: 76- 77).

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimlerin sonunda ilginç bir tablo oluştu. Seçim çevresi barajının uygulanmadığı bu seçimlerde beş parti Meclis'e girmeyi başarırken alınan oy oranları ve çıkarılan milletvekili sayılarının birbirine yakın olması Meclis'te birden çok güçlü partinin olmasını sağladı. Bu seçimlerden "İslamcı" bir parti olarak bilinen RP, % 21,4 oranında oy alarak birinci parti olarak çıkmayı başardı. Seçimlerden önceki hükümetin büyük kanadını oluşturan DYP ise oyların % 19,2'sini alarak ancak üçüncü parti olabildi. ANAP ise % 19,6'lık oy oranı ile ikinci parti oldu. Meclis'e girmeyi başaran diğer partiler ise DSP ve CHP idi. Aynı siyasi çizgide yer alan bu iki partiden DSP, oyların % 14,6'sını alırken CHP, % 10,7'sini alarak kıl payı da olsa Meclis'e girmeyi başardı. Öte yandan MHP de oyların % 8,2'sini alarak az bir farkla Meclis'e girme şansını kaybetti. Çıkarılan milletvekili sayıları ise şöyleydi; RP:

158, DYP: 135, ANAP: 132, DSP: 76, CHP: 49 (Tekin ve Okutan, 2011: 217- 218).

Seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı Demirel, hükümet kurma görevini seçimlerden birinci parti olarak çıkan RP'nin genel başkanı Erbakan'a verdi. Doğal olarak koalisyon kurmak için görüşmelere girişen Erbakan, bir sonuç alamadı. Bunda RP'nin ideolojik yönünün önemli etkisi oldu. Erbakan hükümet kuramayınca Demirel, aynı görevi bu kez Meclis'te en çok milletvekili bulunduran ikinci parti olan DYP'nin lideri iller'e verdi. Çiller de Erbakan gibi girişimlerinden olumu bir sonuç alamadı. Bunun zerine Demirel, bu kez de görevi ANAP Genel Başkanı Yılmaz'a verdi. 1966 yılının Mart ayına kadar süren bu hükümet bunalımının sonunda nihayet iki parti uzlaşmaya vardı. ANAP ile DYP arasında sağlanan bu uzlaşmayla Yılmaz'ın başbakanlığında ANA-YOL olarak bilinen hükümet kuruldu. Her ne kadar Yılmaz, başbakanlık görevini üstlenmiş olsa da bütün hükümet süresi boyunca bu görev kendisine verilmedi. Bir süre sonra görevi iller devralacaktı (Akşın, 2005: 169; Tekin ve Okutan, 2011: 218).

Fakat hükümetin ömrü bu dönüşümün gerçekleşmesine yetmedi. Hükümet için Meclis'te güven oylaması yapılmasının ardından hükümetin meşruluğu tartışma konusu oldu. Yapılan oylamada hükümetin kabul yönünde 257 oy verilirken reddi yönünde 207 oy verildi. Ayrıca, 80 milletvekili de çekimser oy kullandılar. Her ne kadar güvenoyu güvensizlik oyundan fazla olsa da salt çoğunluğun sağlanamaması yeni bir tartışmayı ortaya çıkardı. İlk olarak TBMM Başkanı, TBMM i tüzüğünün ilgili maddesinde geçen " güvenoyu verenlerin sayısı, güvensizlik oyu verenlerden fazlaysa Bakanlar Kurulu güvenoyu almış olur" ifadesine dayanarak güvenoyu alındığına karar verdi. Bu karardan sonra ANA- YOL hükümeti resmen kuruldu. Ancak RP, konuyu Anayasa Mahkemesine taşıdı. Nihayetinde, Anayasa Mahkemesi, RP'nin salt çoğunluğun sağlanamamasının anayasaya aykırı olduğu yönündeki beyanını geçerli gördü ve TBMM'nin kararını iptal etti. Böylece, ANA- YOL hükümeti kurulduktan yaklaşık olarak 3 ay sonra, Anayasa Mahkemesi kararıyla, son buldu (Tekin ve Okutan, 2011: 218- 219).

ANA- YOL hükümetinin son bulmasının ertesini günü Demirel, hükümet kurma görevini bir kez daha Erbakan'a verdi. Erbakan, bu kez iller ile uzlaşmayı başardı. Her ne kadar DYP içinde tartışmalara ve hatta kısmi ayrılmalara yol açsa da iki parti " dönüşümlü başbakanlık" koşuluyla REFAH- YOL olarak bilinen koalisyon hkmetini

kurdular. Nihayetinde, güvenoyu alan bu hükümet Erbakan başbakanlığında göreve başladı (Akşin, 2005: 169; Tekin ve Okutan, 2011: 219).

RP'nin iktidara gelmesi kendi açısından bir bakıma sonun başlangıcı oldu. İlk olarak 1997 yılında " 28 Şubat Süreci" olarak bilinen askeri müdahale ile hükümetten çekilmek zorunda kalan RP, 15 Ocak 1998 tarihinde de Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatıldı (Çemrek, 2009: 636).

RP, bazı kesimler tarafından irticacı bir parti olarak tanımlanıyordu. 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun askeri kanadı, Başbakan Erbakan'ı irtica hususunda uyardılar ve irticaya karşı önlem alınmasını istediler. Bu toplantıdan sonra irticaya yol açtığı gerekçesiyle İslamcı faaliyetler yasaklandı. Erbakan, askeri müdahaleye karşı hükümeti ayakta tutabilmek için her ne kadar başbakanlık görevini Çiller'e devretmek istese de bu bir çare olmadı. Erbakan, istifa etmek zorunda kaldı. Böylece REFAH- YOL hükümeti de bir yılını doldurmadan son buldu (Çemrek, 2009: 636).

21 Mayıs 1997 tarihinde Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş, laikliğe aykırı hareket ettiği ve ülkeyi savaşın eşiğine getirdiği iddialarıyla RP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Nihayetinde, Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi, RP'nin kapatılmasına karar verdi. Ayrıca Erbakan'ın da içlerinde yer aldığı RP'nin 7 üyesine 5 yıl süre ile herhangi bir siyasi partiye üye olmama yasağı verildi (Çemrek, 2009: 636; Toy ve Elmacı, 2007: 361- 362).

"28 Şubat Süreci"nden sonra RP'nin yerine FP (Fazilet Partisi) kuruldu. RP'li milletvekillerinin çoğu bu partiye geçerek siyasi yaşamlarını devam ettirdiler (Çemrek, 2009: 636).

RP'nin hükümetten çekilmesi, diğer partiler arasında yeni bir gerginliğin ortaya çıkmasına neden oldu. Erbakan, istifasını Cumhurbaşkanı Demirel'e verirken Çiller başbakanlığında DYP, RP ve BBP ortaklığında kurulacak bir koalisyon hükümeti kurulmasını istediklerine yönelik bir belge sundu. Ancak Demirel, böyle bir hükümetin ülkede gerginliği azaltmayacağı düşüncesiyle hükümet kurma görevini ANAP Genel Başkanı Yılmaz'a verdi. Bu karar özellikle DYP ve RP tarafından tepkiyle karşılandı (Akşin, 2005: 174).

Hükümet kurma görevini alan Yılmaz, ANAP- DSP ve Demokratik Türkiye

Partisi ortaklığında ANASOL- D olarak bilinen koalisyon hükümetini kurdu. Bu durumun siyasette oluşturduğu gerginliği göstermek açısından DYP lideri Çiller'in özellikle Yılmaz'ı hedef alan söylemleri önemlidir. Çiller, ANASOL- D hükümetini şöyle tanımlamıştır (Aktaran; Boray, 2010c: 147):

"Bir komutan iktidarın önüne bir tabela koymuş, ardından bir masa ve iskemle koymuş ve atanmış başbakan o iskemleye oturmuş".

Öte yandan, öteden beri bir türlü uyuşamadıkları ve yeni hükümette başbakanlık görevini üstlenen Yılmaz için de Çiller, *"Şimdiye kadar hiçbir genel başkan onbaşı olma şerefsizliğini göstermedi"* dedi (Aktaran; Tekin ve Okutan, 2011: 223).

Öte yandan, RP- DYP- BBP üçlüsünün eleştirilerinin diğer bir hedefi de Cumhurbaşkanı Demirel idi. Bir yandan Çiller, Demirel'i "Çankaya darbesi" yapmakla suçlarken öte yandan Erbakan, Cumhurbaşkanı'nın hükümet kurma görevini verirken Meclis'teki çoğunluğu gözetmediğini ileri sürüyordu. Demirel'in eleştirilere cevabı ise hukuki yollardan oldu. Zira ne Anayasa'da ne de kanunlarda böyle bir devir zorunluluğuna dair herhangi bir düzenleme vardı (Boray, 2010c: 141).

Bu durum üzerine bu üç parti, 275'i kendi milletvekillerinden ve 3'ü bağımsız milletvekillerinden olmak üzere 278 milletvekiline imzalattıkları bir bildirge yayınlarak hükümete güvenoyu vermeyeceklerini bildirdiler. Bu bildirgenin uygulanması halinde hükümetin güvenoyu alması mümkün değildi. Ancak, birçok DYP'li milletvekilinin partilerinden istifa etmesiyle bildirgenin uygulanması mümkün olmadı. Nihayetinde hükümet 256 güvensizlik oyuna karşı 281 güvenoyu ile kuruldu (Boray, 2010c: 142).

ANASOL- D hükümetinin ömrü de çok uzun olmadı. Türkbank ihalesinden dolayı muhalefet partileri Başbakan Yılmaz hakkında bir gensoru önergesi verdiler. Bu gensoru önergesinin Meclis'te 314 oyla kabul edilmesinin ardından Yılmaz, başbakanlıktan istifa etti ve böylece hükümet düştü. Bu durum gensoru ile hükümet düşürülmüş olması hasebiyle önemlidir (Toy ve Elmacı, 2007: 313).

ANASOL- D hükümetinin düşmesinin ardından Cumhurbaşkanı Demirel hükümet kurma görevini bağımsız milletvekili Yalım Erez'e verse de Erez bir hükümet kurmayı başaramadı. Nihayetinde hükümet kurma görevini alan Ecevit, ANAP ve DYP'nin dışarıdan desteğiyle amacı ülkeyi erken seçimlere götürmek olan bir azınlık

hükümeti kurdu (Akşin, 2005: 175).

Bu azınlık hükümeti seçimler için daha önceden belirlenen 18 Nisan 1999 tarihine kadar görevde kaldı. Her ne kadar seçim hükümeti olarak kurulsa da bu görevi yerine getiren DSP için Abdullah Öcalan'ın 16 Şubat 1999 tarihinde yakalanması seçimlerde DSP'nin lehine bir durum ortaya çıkaracaktı (Tekin ve Okutan, 2011: 225).

18 Nisan'da genel ve yerel seçimler yapıldı. Genel seçimlerden DSP, % 22,17 oy oranıyla birinci parti olarak çıkmayı başardı. MHP ise % 17,98 oranında oy alarak ikinci parti oldu. Bu seçimler, bu partiler için deyim yerindeyse bir " patlama seçimi" oldu. DSP, bir önceki seçimlerde kıl payı Meclis'e girmeyi başarırken MHP, bu başarıyı bile gösterememişti. Öte yandan, bu seçimler ANAP, DYP ve CHP içinse hayal kırıklığı oldu. Sırasıyla % 13, 22 ve % 12,03 oranında oy alabilen ANAP ve DYP önemli bir kan kaybı yaşarken CHP ise % 8,72 oy oranı ile Meclis'e bile giremedi. Oysaki SHP ile birleşmeden önce yapılan son seçimlerde tek başına SHP'nin oy oranı % 28,8'di. Ayrıca, RP'nin yerine kurulan FP de % 15, 39 oranında oy alarak 115 milletvekili çıkardı. Üçüncü parti olan FP için bu sonuç, yaşanan olaylardan sonra, kötü sayılmazdı. Ayrıca FP, yerel seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı da başardı (Boray, 2010c: 212- 213).

Seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Demirel tarafından hükümet kurma görevi verilen Ecevit, DSP- ANAP- MHP ortaklığında bir koalisyon hükümeti kurmayı başardı. Bu ortaklığın sağlanmasında ANAP ve DYP liderleri arasındaki gerginliğin ve Meclis'teki diğer partinin FP olmasının da önemli etkisi oldu. Ecevit, kendi parti tabanından eleştiri alacak olmasına rağmen MHP ile ortaklık kurmak zorunda kaldı (Akşin, 2005: 177).

Yeni dönemde siyasi ilişkiler daha hükümet güvenoyu almadan gerildi. FP'li milletvekili Merve Kavakçı'nın yemin törenine türbanlı gelmesi Meclis'te sert tartışmalara neden oldu. Özellikle DSP ve bu partinin genel başkanı Ecevit tarafından şiddetli bir şekilde tepki gören Kavakçı, yemin görevini yerine getirmeden salondan ayrılmak zorunda kaldı. Bir başka türbanlı milletvekili olan MHP'li Nesrin Ünal da türbanını çıkararak yemin etti (Tekin ve Okutan, 2011: 225- 226; Boray, 2010c: 213).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde şimdiye kadar kurulmuş en uzun ömürlü koalisyon hükümeti olan DSP- MHP- ANAP koalisyonu döneminde ekonomik sorunlar ve AB ile

olan ilişkilere yönelik çalışmalar üzerinde yoğunlaşılın alanlar oldular (Tekin ve Okutan, 2011: 226- 227).

Bu dönemin önemli tartışma konularından biri de cumhurbaşkanlığı seçimleri oldu. Demirel'in görev süresinin dolmasıyla başlayan tartışmalar, siyasi ilişkilerin gerilmesine neden oldu. Her ne kadar Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin uzatılması hükümet tarafından istense de bu istek Meclis'te reddedildi. Nihayetinde Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer hükümette yer alan partilerin ortak adayı olarak gösterildi. Sezer, her ne kadar hükümet desteğiyle aday gösterilmiş olsa da, ancak üçüncü tur sonunda oylamaya katılan 533 milletvekilinden 330'unun oyunu alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Cumhurbaşkanı seçildi (Tekin ve Okutan, 2011: 227; Toy ve Elmacı, 2007: 377).

2002 yılında Başbakan Ecevit'in hastalığı dolayısıyla ortaya çıkan tartışmalar hükümetin sonunu getirdi. Ecevit'in görevini yerine getiremeyecek kadar hasta olduğu ve DSP'de gerçekleşen ayrılmalar sonunda MHP'nin koalisyonun büyük ortağı durumuna gelmesinin ortaya çıkardığı tartışmalar, Ekonomi Bakanı Kemal Derviş tarafından siyasal belirsizlik olarak yorumlandı. Derviş'in bu çıkışı üzerine MHP Genel Başkanı Bahçeli, bir siyasal belirsizlik varsa seçimlerin erken bir tarihe alınarak 3 Kasım 2002'de yapılabileceğini söyledi. Bahçeli'nin bu söylemi DSP dışında tüm siyasal partiler tarafından destek gördü. Bahçeli'nin işaret ettiği 3 Kasım 2002 tarihi tüm partilerce genel seçimler için uygun tarih olarak görüldü (Akşın, 2005: 181- 182).

Nihayetinde seçimler belirlenen bu tarihte yapıldı. İlginç bir şekilde bir önceki dönemde Meclis'te bulunan partilerin hiçbirisi Meclis'e giremedi. Bu durum üzerine DSP, ANAP, MHP ve DYP gibi 1980 Askeri Müdahalesi'nden itibaren siyasette önemli rol oynayan partilerin liderleri istifa kararı aldılar. Bunlardan sadece MHP lideri Bahçeli görevine yeniden seçilerek devam etti. Yeni dönemde Meclis'te sadece iki parti yer alabildi. Bunlardan ilki oyların %34'ünü alarak 363 milletvekili çıkaran AKP oldu. Diğer parti ise oyların % 19'unu alarak 178 milletvekili çıkaran CHP oldu. Ayrıca, 9 bağımsız aday Meclis'e girmeyi başardı. Bu sonuçlarla ülkede bir kez daha koalisyon hükümetleri döneminden tek partili hükümet dönemine geçilmiş oldu (Tekin ve Okutan, 2011: 228- 229).

2.1.5. 2002'den Günümüze İktidar ile Muhalefet Arasında Genel İlişkiler

AKP hükümetinin kurulmasından sonra iktidar ve muhalefet arasında ilk büyük gerginlik ABD ile Irak arasında gerçekleşen savaş konusunda oldu. ABD'nin Irak'ı işgali dolayısıyla Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulacağı ve bu bölgede PKK'nin faaliyetlerinin görmezden gelindiği iddiaları siyasi ortamı gerdi. Konuya ilişkin tezkere Meclis'te reddedilse de Musul'da Türk askerlerine yönelik ABD tarafından yapılan ve kamuoyu tarafından çuval olayı olarak bilinen hadsizlik tezkerenin reddine misilleme olarak yorumlandı (Balcı ve Bal, 2008: 10).

Yine 2005 yılında Kuşadası hisselerinin satışına ilişkin meselede CHP'nin Başbakan Erdoğan ve Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım hakkında verdikleri gensoru iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden oldu. Bu gensoru, Meclis'te reddedildi. Ancak konu dönüp dolaşıp liderlerin mal varlığına geldi. Muhalefet kesimi Erdoğan'a mal varlığını açıklaması için baskı uygularken Erdoğan'ın bu baskılara cevabı CHP'nin İş Bankası'ndaki hisseleri oldu. Ayrıca Erdoğan, CHP'nin TTK (Türk Tarih Kurumu) ve TDK'ye (Türk Dil Kurumu) vermesi gereken paraları gündeme taşıdı (Balcı ve Bal, 2008: 10).

2006 yılında Danıştay'a yapılan silahlı saldırı da siyasetin gündeminde geniş bir yer tuttu ve siyasi ilişkilerin gerilmesine neden oldu. Danıştay 2. Dairesi üyeleri toplantı yaparken Alparslan Aslan adında bir kişi toplantı salonuna silahlı saldırı gerçekleştirdi. Bir üye (Yücel Özbilgin) hayatını kaybetti. Olayın üzerine muhalefet, hükümeti yargıyla kavga etmekle suçladı. Giderek artan eleştiriler karşısında hükümetin sükûnet çağrısı dikkat çekerken Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin'in muhalefetin eleştirilerine binaen olayın arkasından bir " sürpriz" çıkabileceğine ilişkin açıklaması kafa karışıklığına sebep oldu (Balcı ve Bal, 2008: 10- 11).

2007 yılında yapılan genel seçimlerden sonra 3 önemli dava yıllarca ülkenin siyasi gündemini meşgul etti. Bunlardan ilki, Ergenekon Davası'dır. Ümraniye'de bir gecekondu el bombası bulunmasıyla başlayan süreç, kısa zamanda geniş kapsamlı bir siyasi davaya dönüştü. Bu davada birçok akademisyen, polis, yazar, gazeteci, hukukçu, emekli ve muvazzaf asker ve siyasi parti yöneticisi yargılandı. Davaya ilişkin iddianamede örgütün amacı şöyle açıklandı (Aktaran; Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 930- 931):

"Ergenekon terör örgütünün, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine karşı halkı silahlı isyana tahrik ettiği gibi, cebir şiddet kullanmak sureti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini cebren ortadan kaldırmaya teşebbüste bulunduğu, amaçlarına ulaşmak için kontrolü altında bulunan medya ve sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla ülkede kaos ve iç çatışma ortamı oluşturmaya çalıştıkları, oluşacak gerginlik ortamından faydalanarak, görevde bulunan hükümetleri çalışamaz hale getirip, nihai olarak ordu içerisinde kendilerine destek vereceklerini umdukları askeri şahısların yardımı ile yönetimi değiştirmek amacıyla hükümeti yıkmaya teşebbüs ettikleri tespit edilmiştir."

Ergenekon Davası daha sonlanmamışken Taraf Gazetesi'nde yayınlanan bir haberle "Balyoz Davası" süreci başladı. Söz konusu gazetede yer alan habere göre 2003 yılında 1. Ordu Komutanı Çetin Doğan, bir darbe planı yapmıştı. İddia edilen bu plana ilişkin 196 kişiye dava açıldı. Bu davada Çetin Doğan, Özden Örnek (Deniz Kuvvetleri Komutanı) ve İbrahim Fırtına (Hava Kuvvetleri Komutanı) 20 yıl hapis cezasına çarptırıldılar. Ayrıca, 100'den fazla kişi de yine darbeye teşebbüsten değişik sürelerle hapis cezasına çarptırıldılar (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 930- 931).

KCK Davası da bu dönemde siyasetin gündemini meşgul eden diğer davaydı. 14. 04. 2009 tarihinde Cumhuriyet Başsavcılığı'nın talimatıyla başlayan süreçte 1000'e yakın kişi KCK'ye üye olmak suçundan gözaltına alındı. Saraçoğlu ve Yeşilbağ tarafından " yönetim kademesi Türkiye dışındaki PKK'nin Kürt bölgelerindeki siyasi iktidarını hâlihazırda ele geçirilen yerel yönetimler aracılığıyla gerçekleştirmek ve Kürt siyasi hareketi içerisindeki nüfuzunu arttırmak için kurulan ara bir örgütlenmeydi" şeklinde tanımlanan KCK'ye ilişkin dava yıllarca sürdü ve birçok kişi tutuklandı (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 932- 933).

2.1.5.1. Cumhurbaşkanı Seçimi Krizi- E- Muhtıra Olayı- Genel Seçimler ve 2007 Halk Oylaması

2007 yılında yapılacak Cumhurbaşkanı seçimi siyasette ve toplumda gerginliğe neden oldu. Seçimlerin öncesinde "Cumhuriyet Mitingleri" olarak anılan ve geneline yayılan bir dizi miting yapıldı. Bunlardan ilki ADD (Atatürkçü Düşünce Derneği) tarafından düzenlenen ve 14 Nisan'da Ankara Tandoğan Meydanı'nda gerçekleştirilen miting oldu. "14 Nisan Cumhuriyet Mitingi" olarak adlandırılan bu mitinge 100 binlerce

kişi, bazı siyasi parti liderleri ve bazı sanatçılar katıldı. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar ve ANAP Genel Başkanı Erkan Mumcu bu mitinge katılan siyasetçiler oldular.

Bu mitingi 29 Nisan'da İstanbul'da yapılan ikinci miting takip etti. Sola birleşme çağrılarının yapıldığı Çağlayan Meydanı'nda yapılan bu mitinge CHP, DSP, SHP, İP (İşçi Partisi) ve Genç Parti'yi temsilen siyasiler de katıldı.

Cumhuriyet Mitingleri İstanbul'dan sonra sırasıyla Manisa, Çanakkale ve İzmir'de devam etti. Bu mitingler serisinin son ayağı ise Denizli'de gerçekleştirilen miting oldu.

Cumhuriyet mitingleri yurtiçinin yanı sıra yurtdışında da kayda değer bir yankı uyandırdı. Özellikle ABD ve Almanya'da düzenlenen mitinglere dikkate değer bir kalabalık katıldı.

Bu mitinglerin sloganlarının temelini laiklik ve cumhuriyet kavramları oluşturdu. Başbakan Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı adayı olması ihtimali bu mitinglerin yapılmasının en önemli sebeplerinden biriydi. Tüm mitingler boyunca "Çankaya'da imam istemiyoruz", "Yaşasın demokratik, laik, sosyal hukuk devleti", "irticaya hayır", "Çankaya'da türban istemiyoruz" ve "Türkiye laikdir, laik kalacak" gibi laiklik temelli sloganlar atıldı. Protestocuların bir amacı da sol partileri birleşmeye teşvik etmektir. Öte yandan mitinglerin asıl muhatabı AKP hükümeti, mitingleri aşırı milliyetçi ve antidemokratik olarak yorumladı (Toy ve Elmacı, 2007: 413- 417).

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in görev süresi dolduğu için Cumhurbaşkanı seçimlerinin 2007 yılının Nisan ayında yapılması gerekiyordu. Ancak ülkede Cumhurbaşkanı seçilmesi sorunu 1961 Anayasası ile başlayan bir krizdi. Öyle ki 1980'deki askeri müdahaleye neden olan sebeplerin başında da 1980'de yaşanan cumhurbaşkanı seçimi krizi vardı. 1980 yılında yaşanan krizin sebebi, 1961 Anayasası ile getirilen toplantı yeter sayısı şartı (hem Millet Meclisi hem de Cumhuriyet Senatosu üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanmalıydı) ve Cumhurbaşkanlığı seçim sürecine bir sınır koymamasıydı. Böyle bir durumun yeniden yaşanmaması için 1982 Anayasa'sında önlemler alınmaya çalışılarak Cumhurbaşkanlığı seçimi için TBMM toplantı yeter sayısı üye tam sayısının 1/3'ü şeklinde belirlendi ve Cumhurbaşkanı'nın en fazla 4 turda seçilmesi için sınırlama getirildi. Adayın Cumhurbaşkanı seçilmesi için

gerekli diğer şart ise ilk iki turda TBMM üye tam sayısının 2/3 çoğunluğunda (367 oy) oy almaktı. Şayet ilk iki turda bu çoğunluk sağlanamazsa 3. tura geçilecek ve seçilebilmek için yine üye tam sayısının salt çoğunluğunca oy almak gerekecekti. Bu turda da nihai sonuç alınamazsa son tur olan 4. turda, bir önceki turda en çok oy alan iki aday yarışacak ve üye tam sayısının salt çoğunluğunca oy alan seçilecekti (Tekin ve Okutan, 2011: 231- 232).

Seçim günü (27 Nisan 2007) yaklaşırken Anayasa'nın bu hükümleri tartışma konusu oldu. Bazı kesimlerce Cumhurbaşkanlığı seçimi için ilk turda toplantı yeter sayısının üye tam sayısının 2/3'ü olduğu öne sürüldü. Kamuoyunda tartışmalar bu husus üzerine ortaya çıkarken TSK de olaya müdahil oldu. Seçim günü Genelkurmay Başkanlığı internet sitesinden muhtıra olarak nitelendirilen bir açıklama yayınlandı. TSK'nin laiklik safında olduğunu belirten bu muhtıraya rağmen aynı gün TBMM, Cumhurbaşkanı seçimi için toplandı. Toplantıya AKP'nin adayı Abdullah Gül tek aday olarak katıldı ve toplantıya katılan 361 milletvekilinden 357'sinin oyunu aldı (Tekin ve Okutan, 2011: 232- 233).

Cumhurbaşkanlığı seçimi öyle bir kriz yarattı ki sağcı olarak nitelendirilen ve Meclis'te parti grubu bulunan ANAP ve DYP milletvekilleri yine sağcı bir parti olan AKP'nin işini kolaylaştıracak şekilde bu toplantıya katılmak yerine seçimi sabote etmek isteyen CHP'nin işine geleceği gibi davrandılar ve toplantıya katılmadılar. Nitekim beklenen oldu ve CHP, Cumhurbaşkanlığı seçimi için toplantı yeter sayısının sağlanmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açtı. CHP'nin başvurusunu kabul eden Mahkeme, seçimlerin 1. turunu iptal ederken 2. turun gecikmesi için de çaba sarf etti. Yaşanan bu durumlar sebebiyle Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi mümkün olmayınca hükümet, erken seçim kararı ve Cumhurbaşkanlığı seçim krizlerine engel olmak için anayasa değişikliği kararı aldı (Tekin ve Okutan, 2011: 233).

Bu arada internet üzerinden yayınlaması sebebiyle " e- muhtıra" olarak adlandırılan Genelkurmay Başkanlığı'nın laikliğe aykırı olarak yorumlanan bazı gelişmelere yer verdiği açıklamasında Cumhurbaşkanlığı seçimi ve alevlenen laiklik tartışmalarıyla ilgili şöyle denilmiştir (Aktaran; Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 924- 925):

"... Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir.

Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir... Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisini kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ve inancı kesindir..."

Bu muhtıra, TSK'nin Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin meşruiyetini sorgulaması ve AKP'ye meydan okuması şeklinde yorumlandı. Ordu ile hükümet arasında çıkan bu kriz 5 Mayıs'ta Başbakan Erdoğan ve Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt arasında Dolmabahçe Sarayı'ndaki Başbakanlık ofisinde yapılan görüşmeyle çözüldü. Başbakan Erdoğan konuya ilişkin *"Benimle mezara kadar gideceğine söz verdim"* derken Büyükanıt da görüşmenin içeriğiyle ilgili bir konuşma yapmadı (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 2015).

Bu siyasi kargaşa içinde 2007 Erken Genel Seçimleri 22 Temmuz'da yapıldı. Seçimlerde AKP oylarını hatırı sayılır bir oranda (% 10'dan fazla) artırarak 341 milletvekili çıkarmayı başardı. Bu, AKP'nin yeniden tek başına hükümet kurması anlamına geliyordu. Öte yandan adeta solun tek partisi haline gelen CHP, oyların ancak % 20, 9'unu alabildi. Bu sonuçla CHP, 2002 seçimlerinde elde ettiği milletvekili sayısında düşüş yaşayarak 112 milletvekili çıkardı. 2002 seçimlerinde Meclis dışında kalan MHP ise oyların % 14, 3'ünü alarak 71 milletvekili ile yeniden Meclis'e girmeyi başardı. Seçimlerin diğer bir önemli sonucu da Meclis'e bağımsız milletvekili olarak girmeyi başaran 21 milletvekilinin Kürt hareketi olarak nitelendirdikleri siyasi faaliyetleri adına DTP (Demokratik Toplum Partisi) Grubu'nu kurmaları oldu (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 926- 928).

Seçimlerden sonra toplanan yeni Meclis'in ilk gündemi Cumhurbaşkanlığı seçimleri oldu. Fakat aynı sorun hâlâ devam etmekteydi. Yani, AKP ilk iki turda oylamaya Meclis'in üye tam sayısının 2/3 çoğunluğuyla katılmaya tek başına muktedir değildi. Fakat eğer yeterli katılım sağlanırsa AKP, 3. veya 4. turda kendi adayını seçtirebilirdi. Bu kriz, 2007 seçimleriyle Meclis'e geri dönen MHP'nin politik hamlesiyle aşıldı. Seçim toplantısına katılma kararı alan MHP, kendi adayını

(Sabahattin Çakmak) çıkardı. Öte yandan CHP listelerinden Meclis'e girdikten sonra CHP'den ayrılıp DSP Grubu'nu kuran DSP'liler de kendi adaylarını (Tayfun İçli) çıkarıp destekleyeceklerini açıkladılar. Nitekim seçimde bu iki adayla Abdullah Gül yarıştı ve her parti kendi adayını destekledi. Nihayetinde 28 Ağustos 2007 tarihinde yapılan oylama da oylamaya katılan 448 milletvekilinden 339'unun oyunu alan AKP'nin adayı Abdullah Gül, Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. Cumhurbaşkanı seçildi (Özbudun ve Hale, 2010: 222- 223).

Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi nedeniyle hükümet tarafından ortaya atılan anayasa değişikliği çalışmaları genel seçimlerden önce başlamasına rağmen halk oylamasına sunulması seçimlerden birkaç ay sonrasına (21 Ekim 2007) kaldı. Hükümet milletvekilleri, Anayasa'nın 5 maddesinin değiştirilmesini ve Anayasa'ya geçici 2 maddenin eklenmesini içeren 6578 sayılı Anayasa değişikliği Kanunu teklifini Meclis'e sundular. Ana muhalefet partisi bu değişiklik teklifine karşı çıktı. Ancak diğer bir muhalefet partisi olan ANAP'ın verdiği destek Cumhurbaşkanlığı seçimindekine benzer bir krizin yaşanmasına engel oldu. CHP değişikliğe, değişiklikle amaçlananın yarı başkanlık sisteminin uygulamaya konulması olduğu gerekçesiyle karşı çıktı. CHP'li milletvekillerine göre, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmiş olmasının Cumhurbaşkanı'nın geniş anayasal yetkilerini kullanmasına sebep olacağını ve böylece Cumhurbaşkanı'nın siyasal ağırlığının artacağını savundular (Özbudun ve Hale, 2010: 114).

Nihayetinde teklif, ANAP'ın verdiği destek sayesinde TBMM üye tam sayısının 2/3'ünü aşkın oyla kabul edildi. Ancak, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, teklifi yeniden görüşülmek üzere Meclis'e geri gönderdi. Sezer'in iade gerekçesi; söz konusu değişikliğin siyasal rejimle doğrudan alakalı olmasıydı. Sezer'e göre, söz konusu değişiklik başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerini özümsemeden parlamenter sistemin dışına çıkmak ve böylece uygulaması görülmemiş bir sisteme geçmek anlamındaydı (Özbudun ve Hale, 2010: 114- 115).

İade edilen teklif, Meclis'te yeniden görüşüldükten sonra aynen kabul edildi. Tek problem genel seçimlerin yapılma aralığı süresini 5 yıldan 4 yıla indiren değişikliği içeren madde oldu. Diğer tüm maddeler, 367'nin (üye tam sayısının 2/3'ü) üzerinde oyla kabul edildi. Söz konusu madde içinse 366 lehte oy kullanıldı. Ayrıca, teklifin

tamamı 370 oyla kabul edildi. Bu durum, Sezer'in Anayasa Mahkemesi'ne başvurmasına neden olduysa da Mahkeme'den değişikliğin aleyhine bir karar çıkmadı (Özbudun ve Hale, 2010: 115- 116).

Nihayetinde Cumhurbaşkanı Sezer, tekrar kabul edilen değişiklik teklifini halk oylamasına sundu. 21 Ekim 2007'de yapılan halk oylamasında oylamaya katılan vatandaşların % 68, 95'i lehte oy kullanırken % 31, 05'i aleyhte oy kullandılar. Böylece, anayasa değişikliği teklifi bizzat halk tarafından da kabul edilmiş oldu (Özbudun ve Hale, 2010: 116- 117).

Bu değişiklikle Anayasa'nın 77. maddesinde değişiklik yapılarak önceden 5 yılda bir yapılan genel seçimlerin 4 yılda bir yapılması anayasal teminat altına alındı. 79. maddeye "Cumhurbaşkanlığı seçim tutanaklarını" ve "Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi" ifadeleri koyularak Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesine dair görev ve yetkiler YSK'nin görevleri arasında sayıldı. 96. madde de yapılan değişiklikte de TBMM toplantılarıyla ilgili düzenleme yapıldı ve TBMM'nin bütün işlerinde üye tam sayısının en az 1/3 çoğunluğuyla toplanması yeterli görüldü. Ayrıca, karar almak için yeter sayısının üye tam sayısının 1/4'ünden fazla olması gerektiği belirlendi. Değiştirilen 101. maddede Cumhurbaşkanı seçilmek için gerekli şartlar sıralanırken Cumhurbaşkanı'nın görev süresi 5 yıl olarak belirlendi. Ayrıca, bir kişinin en fazla iki dönem cumhurbaşkanı olabileceği teminat altına alındı. 102. maddede Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinin nasıl gerçekleşeceği belirlenirken; geçici 18. ve 19. maddeler ile 11. Cumhurbaşkanı'nın seçilmesine ilişkin düzenlemeler yapıldı. 11. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmeyeceği anayasal hükümle belirlendi (Yavuz, 2008: 1175- 1180).

2.1.5.2. 2010 Halk Oylaması- 2011 Genel Seçimleri- 2014 Yerel Seçimleri

2007 yılında yapılan anayasa değişikliğinden sonra siyasi hareketliliğe sebep olan bir anayasa değişikliği de 2010 yapıldı. 26 maddeden oluşan bu anayasa değişikliği paketi özellikle yargı alanına ilişkin düzenlemeler içeriyordu. Bu sebepten tartışmaların temelini "yargı bağımsızlığı" oluşturdu. Mayıs ayında Meclis'te görüşülmeye başlanan değişiklik paketinin kabul edilmemesi için muhalefet partileri büyük çaba sarf ettiler. Ancak yeterli çoğunluğa sahip olan hükümet partisi, değişiklik teklifinin halk

oylamasına sunulmasını mümkün kılacak bir oy oranı ile (330-367 arası oy) teklifi Meclis'ten geçirmeyi başardı. Meclis'te kabul edildikten sonra Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e gönderilen teklif, çeşitli çevrelerin iade yetkisini kullanmasının doğru olacağı söylemlerine rağmen teklifi onaylanarak halk oylamasına sunulmak üzere YSK'ye gönderdi. Bu durum üzerine ana muhalefet partisi CHP, Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açtı, ama istediği sonucu alamadı (Tekin ve Okutan, 2011: 236- 239; Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 935- 937).

Değişikliğin halk oylamasına sunulacağının kesinleşmesinden sonra siyasi partiler tercihleri yönünde halka yönelik çalışmalarına başladılar. Bu çalışmalarda dikkat çeken husus üç farklı siyasi anlayışı temsil eden ve birbirine taban tabana zıt görüşe sahip olan muhalefet partilerinin çalışmalarını aynı yönde sürdürmeleri oldu. Bu bağlamda, CHP ve MHP direkt "hayır" kampanyası yürütürken BDP de (Barış ve Demokrasi Partisi) "boykot" yolunu tercih ederek "hayır" cephesine bir bakıma destek oldu. Öte yandan "evet" cephesini ise AKP tek başına oluşturdu (Tekin, 2011: 236- 239).

Muhalefet tarafından sağlanan birliktelik ile adeta hükümete halk tarafından verilecek bir "güvenoyu" havasına bürünen halk oylaması, 12 Eylül 2010 tarihinde yapıldı. 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen askeri müdahaleye atfen seçildiği ileri sürülen bu tarihte yapılan halk oylaması, hükümet partisi açısından bir zafer niteliğinde sonuçlanırken muhalefet kesimi için bir hezimet niteliğinde oldu. Nitekim hükümet partisnin tek başına savunduğu "evet" görüşüne seçime katılan seçmenlerin % 57, 88'i destek verirken; muhalefet kanadının savunduğu " hayır" görüşüne % 42, 12'si destek verdi. (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 935- 937).

Halk tarafından da kabul edilen anayasa değişikliği ile yargı alanında önemli değişiklikler yapıldı. İlk olarak Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 11'den 17'ye çıkarıldı. Yine bu üyeler için belirlenmiş olan 65 yaş sınırı lağvedilerek bu kişilere 12 yıl görev süresi sınırı getirildi. Diğer bir önemli değişiklik ise Sayıştay ve barodan gelecek üyelerin TBMM'ce ve bunlar haricindeki üyelerin de Cumhurbaşkanı'nca seçilmesinin anayasal teminat altına alınması oldu. Devlet güvenliğinin ve anayasal düzenin aleyhine işlenen suçların sivil yargıda görülecek olması, savaş haricinde sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanamayacak olması, "askeri mahal" kavramının ilga edilmesi ve darbe suçlarının sivil yargıda görülecek olması bu anayasa

değişikliğiyle yapılan diğer önemli düzenlemelerdir (Fendoğlu, 2015: 318- 319).

2010 halk oylamasının üstünden 1 yıl geçmeden 2011 yılının Haziran ayında genel seçimlere gidildi. Yapılan seçimlerin siyasi dengeleri çokta değiştirdiğini söylemek mümkün değildir. Özellikle CHP'deki kan değişikliğinin (Baykal-Kılıçdaroğlu değişikliği) seçimlerde CHP için lehte bir sonuç doğuracağı görüşleri kamuoyunda yankı bulsa da CHP, oy oranını bir önceki seçime göre ancak % 5 dolaylarında artırabildi. AKP içinse seçimler bir kez daha zafer demektir. Oyların % 49, 9'unu alarak o güne kadarki en yüksek oy oranına ulaşan AKP, bu başarıya rağmen 2007 seçimlerinden sonra elde ettiği milletvekili sandalyelerinin 14'ünü kaybetti ve 327 milletvekili çıkardı. % 14 oranında oy alan MHP, deyim yerindeyse yerinde sayarken; 35 bağımsız aday Meclis'e girmeyi başardı. Bu adaylar daha sonra BDP Grubu'nu kurdular (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 937- 941).

2011 seçimlerinden sonra yaşanan gelişmeler 2014 yılında yapılacak olan yerel seçimlerin çehresini tamamen değiştirdi. Keyman, bu seçimlerin Türk siyasal hayatının "en gerilimli seçimleri" olduğunu söylemektedir. Başbakan Erdoğan'ın üzerinde yoğunlaşan tartışmalar ekseninde siyasi söylemlerin gerçekleştiği seçim çalışmalarında belediye başkanı adaylarından çok parti liderleri boy gösterdi. Liderler arasında üslubun olabildiğince sertleştiği bu dönemde daha sonra "paralel devlet" olarak adlandırılacak olan "Gülen Cemaati" de bir siyasi aktör gibi siyaset alanında rol aldı. Seçimler öncesinde ortaya atılan yolsuzluk iddiaları, tapeler, çeşitli alanlarda yapılan görev değişiklikleri siyasi gerginliği artırdı. Bu dönemde toplumda da tam bir kutuplaşma olduğunu söylemek yanlış olmaz (Keyman, 2014: 143- 144).

Seçimler öncesinde yaşanan bu gerginlik bir "patlama" olarak da yorumlanabilir. Zira bu seçimler, ilk kez halk tarafından yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin bir provasası olarak yorumlanabilir. Öte yandan, seçimler öncesinde yaşanan Gezi Parkı olayları, çözüm sürecine ilişkin problemler, 17- 25 Aralık yolsuzluk iddiaları ve bu iddiaların kaynağını oluşturan "paralel yapı"nın siyasete müdahale etme çabaları siyasi havayı oldukça gerdi. Özellikle AKP ve paralel yapı arasındaki mücadele seçimlerin önüne geçmeyi başardı ve siyasi tartışmalar sırasıyla yasal ve yasal olmayan bu iki gücün mücadelesinden dökülenler üzerinden şekillendi (Bekiroğlu ve Bal, 2014: 163).

Yukarıda bahsettiğimiz olaylara kısaca değinecek olursak; Çözüm Süreci, 2006

yılından 2009 yılına kadar, ülkeyi tehdit eden teröre karşı ayrı bir devletin gözetiminde yapılan görüşmelerle yürütülen bir süreçti. 2013 yılından itibaren bu bağlamda hedeflenen amaç, silah ve şiddetin ortadan kaldırılması ve siyasete dönülerek sorunların diyalogla çözülmesiydi (Bekiroğlu ve Bal, 2014: 164).

Gezi Parkı olayları olarak bilinen eylemler ise Taksim’de bulunan Gezi Parkı’nın yerine topçu kışlası, Alış- veriş merkezi ve konut yapılacağı şeklinde yayılan söylemler neticesinde başlatılmış olan protesto ve gösterilerdir. 27 Mayıs’ta başlayan gösteriler kısa sürede ülke geneline yayıldı ve çeşitli şiddet olaylarına sebep oldu (Bekiroğlu ve Bal, 2014: 164- 165).

Seçimler öncesinde gerilimi artıran bir başka olay da "17- 25 Aralık" olarak adlandırılan yolsuzluk iddiasıyla yürütülen operasyonlar oldu. Paralel yapının hükümete siyaset dışından müdahalesi olarak hayata geçirilen bu yolsuzluk iddiaları, bazı bakanların ve çocuklarının üzerinden öne sürüldü. Daha önce bahsettiğimiz yasal olan ve olmayan arasındaki güç mücadelesi özellikle bu olaydan sonra gün yüzüne çıktı (Bekiroğlu ve Bal, 2014: 166- 167).

2.1.5.3. Cumhurbaşkanı’nı Halkın Seçmesi ve 7 Haziran- 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri

2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle Cumhurbaşkanı’nın halk tarafın seçilmesinin anayasallaşmasından sonra 12. Cumhurbaşkanı’nın seçilmesine yönelik seçimler, Türk siyasal hayatında birçok ilkin yaşanmasına sebep oldu. Yeni sistemin ilk uygulaması olan bu seçimler 10 Ağustos 2014 tarihinde yapıldı. Bu seçimlerde, cumhurbaşkanı seçimlerinde seçim kampanyası yürütülmesi, mitingler yapılması, STK’lerin (Sivil Toplum Kuruluşu) ziyaret edilmesi, kanaat önderleriyle adayların bir araya gelmesi ve adaylar için bağış toplanması gibi birçok yenilik tecrübe edildi (Bilbil ve Çelikkol, 2015: 242).

Cumhurbaşkanlığı için 3 aday seçimlere girdi. Bunlardan ilki, iktidar partisi olan AKP’nin adayı, mevcut Başbakan Erdoğan’dı. İkinci aday ise CHP ve MHP’nin ortak adayı olan Ekmeleddin İhsanoğlu’ydu. "Çatı aday" olarak anılan İhsanoğlu, CHP ve MHP dışında 12 küçük parti tarafından da desteklendi. MHP tabanı tarafından daha çok benimsense de İhsanoğlu adına CHP daha etkin seçim çalışmaları yürüttü. Son aday da

yine Meclis'te bulunan HDP'nin (Halkların Demokratik Partisi) adayı Selahattin Demirtaş idi (Göksu, 2015: 322).

Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanlığı seçimleri en fazla iki tur sonunda nihayete erecekti. Şayet, adaylardan biri ilk seçimlerde % 50'nin üzerinde bir oranda oy alırsa ikinci bir seçimlere gerek kalmaksızın Cumhurbaşkanı seçilmiş olacaktı. Yapılan ilk seçimlerde adaylardan birinin % 50'nin üzerinde bir oranda oy alamaması durumunda ise seçimleri izleyen ilk Pazar günü seçimler yenilenecek ve ilk turda en çok oy alan iki aday bu turda yarışacaktı (Göksu, 2015: 322).

Seçimler öncesinde adaylar şahısları ve destekçileri nezdinde seçim çalışmalarını yürüttü. Erdoğan, bu seçimler öncesinde 10 yılı aşkın süredir iktidarda olmanın avantajını kullandı. İktidarda geçen süreçte yaptıkları reform ve hizmetleri sık sık dile getiren Erdoğan, kampanya boyunca dini ve milli söylemlerle de toplumun manevi duygularına hitap etti. (Bilbil ve Çelikkol, 2015: 243).

Öte yandan, deyim yerindeyse muhalefetin Erdoğan'a karşı birleşme arzusunun bir sonucu olarak aday gösterilen İhsanoğlu, seçim çalışmalarında toplumun farklı kesimlerine göre seçim stratejileri izledi. Farklı siyasi görüşe sahip olan partilerin ortak adayı olan ama siyasi bir geçmişi olmayan İhsanoğlu, her kesimin oyunu almaya çalıştı (Bilbil ve Çelikkol, 2015: 243- 244).

Son aday Demirtaş da partisini "Türkiyelileşmiş" bir parti olarak sunmaya çaba gösterdi. Toplumun her kesimine hitap etmeye çalışan Demirtaş, bu bağlamda, Kürtler, Aleviler, Müslüman olmayanlar ve Türk toplumunda pek kabul görmeyen cinsel grupların isteklerini dile getirdi. Bu grupların oylarını almaya çalıştı (Bilbil ve Çelikkol, 2015: 244- 245).

Bu seçimlerde tüm adaylar farklı özelliklerini ortaya çıkarak oy almaya çalıştı. Erdoğan, geçmiş dönemde yaptıkları icraatları ve şahsını ön plana çıkararak toplumun kendini diğer adaylarla kıyaslamasını sağlamaya çalıştı. Yine şahsını ön plana çıkaran diğer bir aday Demirtaş ise diğer adayların "devletin adayı" olduğu iddiasıyla "halktan biri" görünümü kazanmaya çalıştı. İhsanoğlu ise daha farklı bir yol izleyerek şahsını ön plana çıkarıp karşılaştırma yapılmasını sağlamaya değil, toplumun farklı kesimlerine hitap etmeye çalıştı (Bilbil ve Çelikkol, 2015: 247).

Nihayetinde, Türk halkı ilk kez Cumhurbaşkanı'nı doğrudan seçmek için 10

Ağustos 2014 tarihinde sandık başına gitti. 40 milyon 545 bin 911 kişinin geçerli oy kullandığı seçimde, oyların % 51, 79'unu alan Erdoğan, ilk turda Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı seçildi. Başta CHP ve MHP gibi belli güçte partilerin ortak adayı olan ve ayrıca 12 küçük partiden destek gören İhsanoğlu ise oyların % 38, 44'ünü aldı. Diğer aday Demirtaş da % 9, 76'lık oy oranıyla üçüncü oldu (Göksu, 2015: 325).

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin üzerinden 1 yıl geçmeden halk, bu kez milletvekili seçimleri için sandık başına gitti. 7 Haziran 2015 tarihinde yapılan seçimler, özellikle AKP için beklendiği gibi geçmedi. AKP seçimlerden birinci parti olarak çıkmasına rağmen iktidara geldiği 2002 genel seçimlerinden sonra ilk kez tek başına hükümet kurabilecek yeterlilikte oy alamadı. AKP bu seçimlerde, oyların % 40, 87'sini alarak 258 milletvekili çıkardı. Seçimlere ana muhalefet partisi olarak giren CHP ise oyların % 24, 95'ini alarak yine ikinci parti oldu. Bu seçimlerin dikkat çeken özelliklerinden biri MHP ve HDP'nin oylarını artırması oldu. Sırasıyla % 16, 26 ve % 13, 12 oranında oy alan bu partiler, 80'er milletvekili çıkarmayı başardılar (YSK, 2015).

Seçimlerden bir partiye tek başına hükümet kurma yetkisi çıkmayınca ülkede yeniden koalisyon çalışmaları gündem oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan, hükümet kurma görevini AKP Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu'na verdi. Davutoğlu'nun koalisyon çalışmaları çerçevesinde ilk hedefi CHP oldu. Bu bağlamda, Davutoğlu, CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu ile 3 kez bir araya gelerek görüşmeler yaptı. Ancak bu görüşmelerden olumlu bir netice alınamadı (T24, 2015).

CHP ile yapılan görüşmelerden olumlu bir netice alamayan Davutoğlu, 17 Ağustos'ta MHP Genel Başkanı Bahçeli ile bir görüşme yaptı. Bu görüşmelere MHP'nin " 4 Şartı" damga vurdu. Bu şartlar şunlardı; Anayasa'nın ilk dört maddesi değiştirilmeyecek, Çözüm süreci sonlandırılacak, yolsuzluk soruşturmaları yeniden başlatılacak ve Cumhurbaşkanı Erdoğan, yetki sınırlarına çekilecek. Yaklaşık 2,5 saat süren bu görüşmeden de olumlu bir netice alınamadı (T24, 2015).

Koalisyon görüşmelerinden olumlu bir netice çıkmayınca Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın da isteği doğrultusunda erken seçim kararı alındı. Böylece seçmen 1 Kasım 2015 tarihinde yeniden sandık başına gitti. Yapılan bu seçimlerde, % 49, 50 oranında oy alarak 317 milletvekili çıkaran AKP, Meclis'te, yeniden tek başına hükümet kurabilecek

çoğunluğa sahip oldu. 7 Haziran seçimlerine göre oy oranını koruyan (% 24, 95- % 25, 32) CHP ise yine ikinci parti oldu. 7 Haziran'da parlak bir seçim geçiren MHP ve HDP içinse bu seçimler hayal kırıklığına sebep oldu. Sırasıyla % 11, 9 ve % 10, 76 oranında oy alan bu partiler, yine sırasıyla 40 ve 59 milletvekili çıkardılar (Tosun ve Tosun, 2015: 1; YSK, 2015).

Böyle bir seçim sonucunun ortaya çıkmasında yaklaşık 5 ay süren iki seçim arası süreçte terör olaylarının artmasının ve siyasi belirsizliğin ekonomiye olumsuz etkisinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, HDP'nin "Türkiyelileşme" politikasının tutmaması, MHP'nin koalisyon kurmaya pek yanaşmaması ve CHP'nin partiye karşı olan önyargıları yıkamaması da etkili olan diğer faktörler olarak sayılabilir (Tosun ve Tosun, 2015: 1-2).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK SİYASAL HAYATINDA İKTİDAR VE MUHALEFET ARASINDA YAPICI İLİŞKİLER

3.1. 1946'DAN 1960'A İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA YAPICI İLİŞKİLER

1946- 1960 yılları arasında Türkiye’de iki farklı parti iktidar olmayı başarmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren iktidarı elinde bulunduran CHP, çok partili siyasal yaşama geçilen 1946 yılından itibaren iktidarını 4 yıl daha devam ettirmiştir. 1950 yılına gelindiğinde ise iktidar el değiştirerek DP’ye geçmiştir. Bir önceki bölümün ilgili kısmında gördüğümüz üzere bu dönemde iktidar muhalefet ilişkileri genelde gergin olmakla birlikte zaman zaman karşılıklı yumuşama dönemleri de olmuştur. Anlaşma zemini bulunabilen politikalar genellikle dış siyaset, demokrasi, din- laiklik- irtica ve ekonomi alanlarında olmuştur. Zira 1950- 1960 yılları arasında DP tarafından uygulanan yukarıda saydığımız alanlara dair birçok politikanın temeli, 1946- 1950 yılları arasında CHP tarafından atılmıştır. Kaçmazoğlu’nun ifadesiyle, *"CHP ile DP’nin dış politika, demokrasi, din ve ekonomi politikaları arasında bir ayrım değil, devamlılık vardır"* (Kaçmazoğlu, 1988: 32).

Zaten DP’nin ilk siyasi yıllarında belirli sınırlara binaen muhalefet edebilme şansı vardı. Çünkü yeni kurulmuş bir partiydi ve önlerinde çok tecrübeli bir CHP ve onun her an DP’yi alaşağı edebilecek güçte olan lideri İsmet İnönü vardı. Toker’e göre, DP muhalefetteyken DP Genel Başkanı Celal Bayar, muhalefet ederken, üç hususa özellikle dikkat etmiştir. Bu üç husus, Cumhurbaşkanı İnönü’nün önemle üzerinde durduğu ve bu hususlarda yapılacak muhalefete müsamaha göstermeyeceği hususlardı. Bunlardan ilki irtica idi. İnönü, irticanın başkaldırmasından çok korkuyordu. İkincisi, dış politika idi. Ülkenin dış politikasını İnönü şahsen yürütmekteydi. Bu alanda yapılacak bir muhalefet işleri İnönü’nün kontrolünden çıkarabilir ve onun şahsını zayıf düşürebilirdi. Üçüncüsü ise eğitim idi. İnönü bu konuda çok titizdi ve ilan edilmiş olan " ilk eğitim" politikasının aksamasını istemiyordu (Toker, 1970: 127).

3.1.1. Demokrasi Alanında

Çok partili siyasal yaşama geçiş tek başına demokratik bir değişim olmakla birlikte, bu geçişten sonra ortaya çıkan yeni yapıda, iktidar ile muhalefeti bir araya getirebilen bazı demokratik değişimleri de beraberinde getirmiştir.

Bu bağlamda, DP muhalefetine ortağa çıkmasıyla birlikte elde edilen ilk demokratik kazanım "değişmez başkan" ibaresinin yerini "genel başkan" ifadesinin alması olmuştur. İkincisi ise 5 Haziran 1946'da kabul edilen tek dereceli seçim sisteminin kabul edilmesidir (Özer, 2015: 51).

Bir önceki bölümün ilgili kısmında da bahsettiğimiz DP'nin 1947 yılında yapılan ilk kurultayında "Hürriyet Misakı" adı altında aldığı kararlar CHP'yi etkilemiş ve bu kararların yürürlüğe sokulması amacıyla atılan adımlarla birlikte öncesine nazaran daha demokratik bir sistem yakalanmıştır. Bu bağlamda, CHP Meclis Grubu, seçim kanunu ve diğer demokratik olmayan bazı hususlarda değişiklik yapma kararı almıştır. Muhalefet lideri Bayar bu karara tepkisini *"milletin arzu ve idaresinin pürüzsüz hâkim olmasının kaçınılmaz bir zaruret olduğu ancak Halk Partisi'nce de anlaşılmış bulunuyor"* şeklinde dile getirerek hem kendi etkilerini hem de desteklerini ortaya koymuştur. Bunların haricinde üniversitelere, seçim kurallarına ve basına yönelik bazı demokratik adımlar atılmıştır (Ahmad, 1976: 39; Özer, 2015: 51).

3.1.2. Ekonomi Alanında

Bu dönemin ana ekonomik amacı, olabildiğince liberal politikalara yönelmek olmuştur. Bu eğilimde daha önce de bahsettiğimiz gibi dış siyaset anlayışının çok büyük etkisi olmuştur. Ülke içinde ise ilk atılım bir muhalefet oluşumu tarafından gelmiştir. Liberalleşme yolunda ilk adım Nuri Demirağ tarafından atılmıştır. Demirağ, MKP'yi (Milli Kalkınma Partisi) kurarak aslında ülkeyi DP'den önce çok partili siyasal yaşama geçirmişti. Ancak gerekli büyümeyi sağlayamaması neticesinde gerçek bir geçiş sağlanamamıştı. Demirağ, CHP'nin devletçilik politikasını sert bir şekilde eleştiriyordu. O, serbest girişime inanan bir sanayiciydi. Partisinin kuruluş amacını da bu eleştiri üzerine kurduğu "milletin devletçi idareden çektiği bin bir türlü sefalet, felakete ve adaletsizliğe son vermek" ifadesiyle açıklıyordu (Ahmad, 1992: 126).

MKP daha sonra DP'nin gölgesinde kalıp siyasi etkisini kaybedecek olsa da hem CHP hem de DP için bir esin kaynağı olmuştur. İki parti de ekonomi politikasını öncelikli konular arasına almış ve liberalleşmeye yönelmişlerdir. CHP, gerek MKP gerekse DP'nin etkisiyle 1946- 1950 yılları arasında ekonomi politikasında liberalleşme yönünde önemli değişiklikler yapmıştır. Bu bağlamda, atılan ilk önemli adım "7 Eylül Kararları" idi. Dönemin başbakanı Peker, bu ekonomik önlemlerin, rekabet ortamının ve serbest liberal sistemin ilkelerine dayandığını belirtmiştir (Ahmad, 1992: 126- 128).

Gerek CHP gerekse DP ekonomi alanında aynı kaygıları güdüyorlardı. İkisinin de amacı, batıcı politikalarla ülkeyi ileride " Küçük Amerika" yapacak ekonomik ilerlemeyi sağlamaktı. Bu iki partinin de amacıydı ve bunu basınla paylaşmaktan da çekinmiyorlardı. CHP iktidarı döneminde, CHP Milletvekili Nihat Erim şöyle diyordu: *"Dış bir felakete bulaşmazsak, memleketin geleceğinden umuthuyum. Türkiye, gelecekte küçük Amerika olacaktır."* DP iktidarı döneminde ise Cumhurbaşkanı Bayar şöyle diyordu: *"Memleketimizde Amerika'nın gelişme merhalelerini takip ederek çalışıyoruz. 30 yıl sonra bu memleket 50 milyon nüfuslu küçük bir Amerika olacaktır."* (Aktaran; Ahmad, 1992: 63- 64).

Birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanındaki değişimler de CHP iktidarı döneminde başlamış, DP döneminde de genişleyerek, başka bir deyişle etkililiğini artırarak devam etmiştir. Liberalleşme eğilimi fiilen 7 Eylül Kararları ile CHP döneminde başlasa da DP döneminde sınırları daha da genişletilmiştir. DP'ye göre ekonomi ve politika birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Serbest girişim, gerek ekonomi gerekse demokrasi için hayati önem taşımaktadır. Bununla birlikte DP, ekonomi ve demokrasi için böylesine önemli gördüğü liberal politikalardan 1955 yılından sonra vazgeçme eğilimine girecekti. Öyle ki 6 Haziran 1955'te Milli Koruma Kanunu yeniden yürürlüğe sokularak ekonomi alanında devletçi politikalara yönelik önemli bir adım atılacaktı. Bu kanun, fiyatları ve ekonomiyi kontrol etmek için hükümete geniş bir müdahale yetkisi veriyordu. Ahmad'a göre, dönemin başbakanı Menderes "enflasyon ve mal darlığı sorunlarını aşmak bunun gerekli olduğuna inanıyordu" (Ahmad, 1992: 69, 92 ve 128).

Liberalleşme sadece iç politikayla sınırlı kalmadı. Dış ticarete de liberal politikalar izleniyordu. Bu husustaki liberalleşme eğilimi de yine 1946 yılında CHP ile

başlayıp DP döneminde sınırları genişlettiler ve devam ettirildi. Bu stratejinin gereği olarak açık finansmanlı ihracat süreci başladı ve sonuçta alınan krediler ve dış borçlar giderek arttı (Ahmad, 1992: 144).

Liberal ekonomik politikalar altında incelenmesi gereken en önemli hususlardan biri "yabancı sermayeye" yönelik verilen imtiyazlardır. Yabancı sermayenin ülkeye girmesi için atılan ilk imtiyaz adımı da yine CHP iktidarı döneminde, 1 Mart 1950'de çıkarılan yabancı sermaye yatırımlarını teşvike dair kanunla atılmıştır. Bu kanunun çıkarılmasından aylar sonra iktidara geçen DP de bu politikanın izinden gitmiş, daha geniş çaplı imtiyazlar vermiştir. Çünkü DP Hükümeti bu kanunu yabancı sermayeyi ülkeye sokabilmek için yeterli görmüyordu. Hem ülkeye sermaye sokma fikrinde olan yabancılar da hükümetle aynı görüşteydiler. Hükümet yeni bir kanunun gerekliliği inancındaydı. Buna binaen 1 Mart 1951'de "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" TBMM'de kabul edilerek yürürlüğe girdi. Bu kanununla enerji, maden, sanayi, ulaştırma, bayındırlık ve turizm alanlarında yabancı sermaye ülkeye çekilmeye çalışıldı. Ancak yaklaşık olarak 30 ay yürürlükte kalan bu kanun beklenen sonucu vermedi; istenilen miktarda yabancı sermaye ülkeye girmedi (Eroğul, 2014: 96).

Bu kanundan istediği verimi alamayan hükümet, Meclis'e yabancı sermayeyle ilgili yeni bir tasarı sundu. 18 Ocak 1954'te TBMM'de kabul edilen yeni "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu" 1 Mart 1951 tarihli kanunun koyduğu sınırları lağvederek yabancı sermaye girişimcilerine daha geniş imkânlar sağladı. Bu kanunla beraber yabancı sermaye girişimcileri, yerli girişimcilere tanınan bütün hak, muafiyet ve kolaylıklardan yararlanabileceklerdi. Yabancı sermayeyi ülkeye sokabilmek için atılan adımlar bunlarla sınırlı kalmadı. Bu kanunun çıkarılmasından yaklaşık olarak iki ay sonra (7 Mart 1954'te) çıkarılan "Petrol Kanunu" da aynı amaca yönelik çıkarılmış bir kanundu. Bu iki kanunla birlikte CHP iktidarı döneminde başlayıp DP iktidarı döneminde de devam eden yabancı sermayeyi ülkeye sokabilme uğraşı için DP tarafından her türlü olanak sağlanmaya çalışılmıştı. Ne var ki bu da yeterli olmadı ve "Petrol Kanunu" 13 Mayıs 1955'te CHP'nin de desteğiyle değiştirilerek özel ve yabancı sermaye için daha uygun hale getirilmeye çalışıldı (Eroğul, 2014: 124- 125; Ahmad, 1976: 136).

Gerçekten 1946- 1960 yılları arasında gerek CHP iktidarı döneminde (1946-

1950) gerekse DP iktidarı döneminde (1950- 1960) ana hatlarıyla aynı ekonomik politikalar izlendiğini söylemek mümkündür. Yatırımlarına bir müddet ara veren ve yeniden yatırımlarına başlayacaklarını bildirmek için 14 Ocak 1954'te bir basın toplantısı düzenleyen iş adamlarının ekonomi politikası üzerine değerlendirmeleri bu benzerliği ortaya koyabilmek açısından oldukça yerinde bir örnektir. Bu toplantıda verilen aradan sonra niçin yatırım yapma kararına vardıklarına dair sorulan bir soruya iş adamları, *"Artık hükümete itimadımız tamdır. Memlekette huzur ve emniyet içinde iş görüyoruz. Hükümet bize her türlü kolaylığı gösteriyor"* cevabını verdiler. Bunun üzerine hükümet değişikliği olması halinde ne yapacaklarına dair soruya ise, *"... Bu toplantıdaki 20 iş adamının bazıları CHP'ye bazıları da DP'ye mensuptur. Biz ticaret hayatımızı siyasi ideolojilerimizden ayırmış bulunuyoruz. Şunu ayrıca hatırlınızdan çıkarmayınız ki, Türkiye'de iktidar partisi değişse bile iktisadi ve içtimai nizam aynı kalacaktır."* şeklinde cevap verdiler (Aktaran; Ahmad, 1976: 118).

3.1.3. Din, Laiklik, İrtica Konularında

Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçilmesiyle birlikte bir özgürlük havası oluşmuştur. Bu özgürlük havası dini konularda da kendini hissettirmiştir. Din konusu ön plana çıkmış ve günümüze kadar da gündemdeki yerini korumuştur. DP siyasal yaşama dâhil olduktan sonra din hürriyetine vurgu yapmış, bu vurgu toplum nezdinde değer görmüştür. Bu durum CHP'ye konuya dair politikalarında değişiklik yapma gerekliliği hissettirmiştir. Çünkü CHP, 1946 seçimlerinde DP'nin ciddi bir rakip olduğunu görmüş ve artık oy kaygısı güden bir parti konumuna düşmüştü. Kaçmazoğlu'na göre, CHP bu kaygısından ötürü *"laiklik karşısında daha liberal bir tutum takınmış ve dini konularda halka yönelik bazı taviz girişimlerinde bulunmuştur."* Hatta CHP bu havaya kendini öyle kaptırmıştır ki din adamlarını siyasi birer araç olarak kullanmış, camilerde kendi lehine DP aleyhine konuşmalar yaptırtmıştır (Kaçmazoğlu, 1988: 28- 30).

CHP'nin din konusunda değişimini gösteren bazı uygulamaları tarihi sırasıyla şöyle saymak mümkündür: Hacca gidenlere döviz müsaadesi (1948), ilkokullarda isteğe bağlı din dersleri verilmesi (1949), daha sonra imam- hatip okullarına dönüşecek olan imam- hatip kurslarının açılması (1949), Ankara Üniversitesi'nde ilahiyat fakültesi açılması (1949), 1925 Tarihli Tekke ve Zaviye ve Türbelerin Kapatılmasına Dair Kanun'un gereğince kapatılan 19 türbenin yeniden açılması (1950), din adamlarının

idaresinin yeniden Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmesi (Özer, 2015: 190).

Muhalefet, CHP iktidarına bu kararları aldırarak itici bir güç olmuştur. Ancak muhalefet partisi olan DP bu dönemde din konusunda daha ihtiyatlı davranmış, laiklik vurgusunu asla elden bırakmamıştır. DP Genel Başkanı Bayar, din ve laikliğin önemini bir arada vurgulamış ve dinin siyasete alet edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu hususta DP içinden çıkan ve daha sonra DP iktidarı döneminde DP tarafından kapatılan MP de önemli etki ortaya koymuştur. Toplumda önemli bir çoğunluğu oluşturan dini ön planda tutan kesim, CHP'yi dine karşı görmekteydi. DP içine kaygılı bir durumdaydılar. Bunun sebebi ise Celal Bayar'dı. Bayar, CHP'de olduğu dönemde aşırı laik ve şeriat düşmanı biriydi. Bu sebeple bu kesim onu dine karşı görüyordu ve DP'den de emin olamıyordu. Onlara göre ön plana çıkması gereken parti MP idi. MP'ye atfedilen bu konum CHP ve DP'yi konuya dair politikalarında daha liberal politikalar gütmeye itiyordu (Kaçmazoğlu, 1988: 31- 32; Özer, 2015: 192; Tekin ve Okutan, 2011: 129).

Muhalefet döneminde din konusunda ihtiyatlı davranan DP, iktidar döneminde, dini konularda liberalleşme çalışmalarını genişleterek devam ettirmiştir. Bu hususta, DP'nin dini konuları içeren politikalarının başında ezanın Arapça okunabilmesini sağlayan düzenleme gelmektedir. Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinde yapılan değişiklikle ezanın Arapça okunması yasağı kaldırılmıştır. Bu değişiklikle ezanın Arapça ya da Türkçe okunması din adamlarının tercihine bırakılmıştır. Başbakan Menderes değişikliğin gerekliliğini açıklayan gazetecilere verdiği demecinde, söz konusu yasağın daha önceki şartlar gereğince yerinde bir karar olarak alındığını ancak artık yeni şartlarda bu yasağa gerek kalmadığını ve ezanın Türkçe okunmasına rağmen camii içinde ibadetin Arapça yapılmasının oluşturduğu tezatlığı dile getirmiştir. Toplum tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan bu değişiklikte CHP'de DP ile aynı doğrultuda bir tutum sergilemiştir. Dönemin CHP Trabzon Milletvekili Cemal Reşit, CHP'nin asıl arzusunun ibadet dilinin Türkçe olması olduğunu, ancak ulusal bilincin bu durumun üstesinden geleceğinden ezanın Arapça okunmasına karşı olmadıklarını belirtmiştir. Yapılan diğer değişiklikler ise şunlardır; radyoda belirli aralıklarla dini yayın yapılmasına izin verilmesi, İlk ve ortaokul programlarına din dersleri dâhil edilmesi ve din derslerini almamanın tercihe sunulması, İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü kurulması (Kaçmazoğlu, 1988: 72- 73; Özer, 2015: 66).

Bu gelişmeler ışığında önemli bir tartışma konusu da irtica faaliyetlerinin ortaya çıkabilmesi tehdidi olmuştur. Bu ihtimalin gerçekleşmesine karşı DP ile CHP aynı safta yer almayı başarmışlardır. Bu bağlamda, dönemin önde gelen gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da düzenlenen suikast girişimi, partilerin konuya dair tutumlarının aynı yönde olduğunu göstermek açısından yerinde bir örnek olacaktır. İrticai bir suikast girişimi olarak nitelendirilen olay hakkında Menderes, *"memlekette vicdan hürriyetine tecavüz kimsenin haddi değildir... Malatya hadisesi dini türlü maksatlara alet etmek isteyenlerin, hatta toplu çalışma kararında olduklarını göstermiştir."* diyerek partisinin irticai faaliyetlere karşı tutumunu göstermiştir. Bu konuşma hükümeti harekete geçirmiştir. Bunun üzerine DP Samsun Milletvekili Fehmi Ustaoglu partiden ihraç edilmiş, Said Nursi aleyhinde parti tarafından dava açılmış, milliyetçiler derneği kapatılmıştır. Daha sonra Menderes, DP istişare kongresinde, dinin dünya işlerine ve siyasete karıştırılmaması gerektiğini ve bu sebeple bir kanun çıkarılması isteğinden söz etti. Buna binaen konuya dair kanun, CHP'nin de desteğiyle 24 Temmuz 1953'te TBMM'de kabul edildi (Ahmad, 1992: 59; Eroğul, 2014: 121-122).

Din, laiklik ve irtica konusunda CHP ile DP'nin anlayışları ana hatları itibariyle aynı çizgi üzerinedir. İki parti de dini konulara meylenmiş ve bir serbestlik sağlamışlardır. İki parti de laiklik ilkelerinde esneklik göstermişlerdir. İki parti de irticai faaliyetlere şiddetle karşı çıkmışlardır. Belirtmek gerekir ki iki parti de gerek din konusunda ortaya koydukları liberal politikaları gerekse laiklik ilkesinde gösterdikleri esnekliği büyük oranda oy kaygısı sebebiyle gerçekleştirmişlerdir. Yoksa iki partinin de dini kesimleri temsilen kurulan partiler olduklarını söylemek mümkün değildir (Kaçmazoğlu, 1988: 77).

3.1.4. Dış Siyaset Konusunda

Daha öncede belirttiğimiz gibi Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçişte II. Dünya Savaşı'nı batı bloğunun kazanmasının çok büyük bir etkisi olmuştur. Savaşın sonra Türk hükümeti tercihini bu bloktan yana yapmıştır. Daha sonra bu tercihinin tabii bir sonucu olarak bu blokta yer alan devletlerle ilişkilerini güçlendirmek istemiştir. Bunun için Türkiye, söz konusu bloğun başını çeken ABD ile yakın ilişkiler içinde olmaya çalışmıştır. Zaten çok partili yaşama geçişte büyük oranda bu yakınlaşma

isteğinin bir sonucu olarak gerçekleştirilmiştir. Bu yakınlaşmanın gereği olarak Türkiye liberal bir çizgiye kaymaya başlamıştır. Türk hükümeti 1945 yılından başlayarak dış politikasını gitgide ABD'nin çıkar alanına sokmuştur. Nitekim 1950'de bu süreç tamamlanmıştır. ABD'ye hayranlığın büyüdüğü, iç ve dış politikaların şekillenmesinde ABD'nin görüşlerinin temel esas alındığı bu dönemde ABD tarafından yapılan Truman Doktrini ve Marshall Planı adlı yardım politikalarının amacı da budur. ABD bu yardımlarla Türkiye ve Yunanistan'ı kontrol altına alıp kendi emelleri doğrultusunda kullanmak istemiştir. Kaçmazoğlu'na göre, Truman Doktrini'nin görünen amacı, Türkiye ve Yunanistan'ı korumak ve onlara maddi destek sağlamaktır. Gizli amacı ise Sovyet tehdidini ortadan kaldırmak, güneye inmesini engellemek ve Ortadoğu petrollerini kendi çıkarlarınca korumaktır (Kaçmazoğlu, 1988: 13- 17).

Şüphesiz ki Türkiye'nin bu dış siyaset anlayışında SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) önemli bir etkisi olmuştur. Savaşın sonra ABD'nin safında yer tutup ve ona yaklaşmak için gayret sarf eden Türk hükümeti, SSCB'ye karşı ise cephe almıştır. Örneğin, Rusların 7 Ağustos 1946'da verdiği boğazların birlikte savunulması isteklerini içeren notası hükümet tarafından reddedilmişti. Bu sadece hükümetin görüşü değildi. Muhalefetteki DP'nin amacı da ABD ile yakın ilişkiler içinde olmaktır. Onlar da bir tebliğ yayınlayarak bu hususta hükümete destek verdiler. Bu ABD'ye yakınlık politikası DP iktidarı döneminde de devam edecek ve o zaman da CHP, DP'ye destek olacak, özellikle Rusya'ya karşı bu tutumunu daima devam ettirecekti. Örneğin, Kasım Gülek, 1955 yılında ABD'de verdiği Rusya karşıtı nutukla hükümete desteklerini ortaya koymuş, hükümetin bu konuda elini güçlendirmişti (Toy ve Elmacı, 2007: 104; Ahmad, 1976: 25 ve 133).

Yine CHP'nin başlattığı ve DP'nin genişleterek devam ettirdiği dönemin Türk dış politikasına genel bir değerlendirme getirecek olursak; bu dönemde Türkiye, ABD'nin belirlediği politikalara kusursuz uymuştur. Kore Savaşı'nda olduğu gibi istenildiğinde asker bile göndermiştir. Yani ABD yanlı politikalara girişmiş, ABD'ye düşman olana neredeyse düşman olmuştur. Hatta kimi yazarlarca, CHP- DP ikilisiyle, ABD'de olduğu gibi iki büyük partili sistem kurulmak istenmiştir (Kaçmazoğlu, 1988: 22).

1946- 1960 yılları arasında CHP ile DP arasında dış siyaset anlayışında bir farklılık olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Partiler özellikle bu konuda fikir

birliği sağlamayı başarmışlardır. Daha DP'nin kurulduğu ilk aylarda, Daily Telegraph'a bir demeç veren Saraçoğlu, *"dâhili işlerden dolayı partiler arasında ne gibi bir anlaşmazlık ve ihtilaf çıkarsa çıksın, biz dış siyaset konusunda birleşmiş bulunuyoruz. Dış siyasetle ilgili işlerde aramızda bir görüş farkı yoktur."* diyerek partilerin dış siyaset anlayışındaki benzerliği dile getirmiştir (Ahmad, 1976: 19).

Bu dönemde Türk dış siyasetinde Kore Savaşı, NATO'ya (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü) giriş ve Kıbrıs meseleleri öne çıkan olaylar olmuştur. Haziran 1950'de Kore Savaşı başladı. Savaşın başlamasının ardından BM (Birleşmiş Milletler) Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'ye karşı askeri müdahalede bulunulmasına karar verdi. Bu bağlamda, Türkiye'ye de çağrı yapıldı ve Türkiye'de bu çağrıya olumlu cevap verdi. Bazı görüşlere göre, Türkiye'nin buradaki amacı, NATO ile yakınlık kurmaktı (Toy ve Elmacı, 2007: 110).

Batı'ya yakın olma büyük hedefinin bir gereği olarak Türkiye, Güney Kore'nin safında, diğer bir deyişle Batı'nın safında savaşa girdi. Bu karar muhalefetten de destek gördü. Muhalefetin eleştiri getirdiği tek nokta, kararın alınmasında kendilerine danışılmamış olmasıydı. Hikmet Bayur, bu kararın alınmasında amacın NATO'ya girmek olması halinde kararın yerinde bir karar olduğunu belirtmiş, ancak kendilerine danışılmamasını eleştirmiştir. Öte yandan İnönü de, böyle bir hususta kendilerine danışılmamasından yakınmıştır. TBMM tatilde olduğu için karar Meclis'te tartışılmamıştır. Nihayetinde, kahraman Türk askeri "I. Türk Tugayı" adı verilen bir birlikle, hükümet kararıyla Kore'ye gönderilmiştir. Meclis'e önerge ise ancak yılın sonbaharında verilmiş ve büyük bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Türk askeri Kore Savaşı'nda elde ettiği zaferlerle kahramanlığını bir kez daha dünyanın gözü önünde sergilemiştir. Kore'den gelen zafer haberleri ülke siyasetinde hatta halk arasında bile bir birlik havasının oluşmasına vesile olmuştur. Bu süreçte, kahraman askerlerimize "selam ve sevgilerin bildirilmesi önergesi" TBMM'de oy birliğiyle kabul edilmiştir (Özer, 2015: 78- 82; Ahmad, 1976: 77).

Kore Savaşı'na katılan Türkiye, 718 şehit verdi. Ancak hedeflenen karşılığı da aldı. DP hükümeti savaşa girmenin karşılığında ülkeyi NATO'ya sokmayı başarmıştı. 16 Şubat 1952'de Pakt'a üye 12 devletin adına hazırlanan davetiye Dışişleri Bakanlığı'na verildi. Bu durum ülkedeki tüm egemen sınıflar tarafından bayram

havasında karşılandı. Bu davetten iki gün sonra TBMM, NATO'ya üyeliği görüşmek üzere toplandı. Toplantıya tam kadro katılan milletvekilleri bir kişi haricinde üyeliğin lehinde oy kullandı. Muhalefet bu başarının milli politikanın bir eseri olduğu görüşünde birleşti ve başarıdan dolayı hükümeti de tebrik etti (Eroğul, 2014: 105).

NATO, 4 Nisan 1949'da, ABD öncülüğünde, Kanada ve Batı Avrupa ülkelerinin katılımıyla kurulmuştu. Bu bağlamda, NATO'nun kurulmasına ilişkin anlaşmada 12 devletin imzası bulunmaktaydı. Bir savunma örgütü olarak kurulan NATO'nun diğer bir önemli amacı da üye ülkeler arasında askeri ve siyasi alanda ilişkileri geliştirmek ve korumaktı. DP hükümeti Batı'ya yakınlaşma hedefine binaen bu Pakt'a katılmayı çok istiyordu. DP'nin amacı, ekonomik, siyasi ve askeri alanda gelişmektir. NATO'ya üyelikle birlikte Sovyet tehdidine karşı önlem alınacak, ekonomik sorunların bir nebze olsun üstesinden gelinecek ve Batı'ya yakınlaşma gerçekleştirilmiş olacaktı (Özer, 2015: 83).

Türkiye yukarıda saydığımız amaçlar doğrultusunda NATO'ya üyelik için ilk başvurusunu 1949 yılında CHP iktidarı döneminde yapmış, ancak istediği neticeyi alamamıştı. DP iktidarı CHP'nin yolundan gitmiş, Kore Savaşı'nın başlamasını da fırsat görerek toplamda ikinci kendi iktidalarında ise ilk kez Haziran 1950'de başvuru yapmıştı. Ancak DP de istediği neticeyi alamamıştı. Nitekim Kore Savaşı'nda Türk askerinin gösterdiği üstün başarı NATO'ya üyelik için Türkiye'nin önünü açmıştı. Başka bir deyişle, yüzlerce kahraman askerimiz bu uğurda şehit düşmüş, bedel ödenerek üyelik kazanılmıştı. Bu üyelik için Türkiye'nin önünü açan başka bir sebep de ABD Başkanı'nın "Truman Doktrini" adıyla bilinen planı olmuştu. Başkan Truman, Güney Avrupa'nın güvenliği için Türkiye ile Yunanistan'ın üyeliğini gerekli görüyordu (Özer, 2015: 85).

İncelediğimiz dönemde iktidar ve muhalefet arasında görüş birliği sağlanan başka bir dış mesele de Kıbrıs Sorunu idi. Kıbrıs, 1954 yılında Yunanistan'ın gerek halkı galeyana getirmesi gerekse ilhakı için BM'ye başvurması neticesinde büyük bir sorun olarak ülkenin gündeminde yerini almıştı. Türkiye bu konuda ilk başta sessiz kalmayı tercih etmiş, sadece bazı açıklamalarla Kıbrıs konusunda söz hakkı olduğunu belirtmekle yetinmişti. Bu sessizlik ta ki Yunanistan'ın 14 Aralık 1954'te BM'de Kıbrıs'ın geleceğini görüştürmesine kadar sürdü. Görüşmelere katılan Türk delegesi

Selim Sarper, adanın hiçbir şekilde Yunanistan'a verilemeyeceğini savundu. Nitekim İngiltere'nin de karşı olmasıyla Yunanistan bu görüşmelerden lehine bir sonuç alamadı (Eroğul, 2014: 164- 167).

Ülke içinde de BM görüşmesinde savunulan görüş hem iktidar partisi hem de muhalefet partileri tarafından dillendiriliyordu. 28 Ağustos 1954'te Kıbrıs komitesi ile görüşen Menderes, Kıbrıs'ın asla Yunanistan'a verilemeyeceğini bildirmişti. Aynı gün açıklama yapan İnönü de Kıbrıs'ın mevcut durumunda yapılacak bir değişikliğe karşı olduklarını, İngiliz idaresinin olduğu mevcut durumun devam etmesi ve Kıbrıs'ın Yunanistan idaresine verilmemesi gerektiğini belirtmişti. CHP'nin yanı sıra diğer muhalefet partisi CMP de Kıbrıs konusunda hükümeti destekliyordu (Ahmad, 1976: 127 ve 140).

1954 yılında istediğini alamayan Yunanistan, 1955 yılında da kışkırtmalarına devam etti. İki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesi üzerine İngiltere, iki ülkeyi Kıbrıs konusunda bir konferansa davet etti. Görüşmeler, 27 ağustos 1955'te Londra'da başladı. Bu konferansta Türk tarafı adanın kendilerine verilmesi tezini savunurken, Yunan tarafı da aynı tezi kendi lehlerine savundular (Eroğul, 2014: 163- 167).

İngiltere ise Kıbrıs için bir "dâhili muhtariyet planı" öne sürmüştü. Bu ülkede halkı ayaklandırarak çeşitli mitinglerin yapılmasına neden oldu. Beyazıt Meydanı'nda toplanan yaklaşık 300.000 kişi İngiltere, ABD ve Yunanistan aleyhine sloganlar atarak Kıbrıs'ın bölünmesini istediler. Bu mitingi Anıtkabir'de yapılan büyük bir miting takip etti. Bu mitinglere toplamda 500.000'den fazla kişinin katıldığı belirtilmektedir. Bu halk hareketlenmesinin üzerine TBMM'de gizli bir toplantı yapılarak hükümetin Kıbrıs'ın bölünmesi politikası oy birliğiyle desteklendi (Ahmad, 1976: 179- 180).

11 Şubat 1959'da Zürih'te imzalanan Türk- Yunan anlaşması ile Kıbrıs meselesi bu dönem için neticelendi. Bu anlaşmanın devletin yapısını belirleyen ilk 3 maddesinde, Kıbrıs Devleti'nin Cumhurbaşkanlığı rejimine dayanan bir cumhuriyet olacağı, Cumhurbaşkanının Rum, Cumhurbaşkanı yardımcısının Türk olacağı, resmi dillerinin Türkçe ve Rumca olduğu ve Bayrağının Cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından birlikte seçilecek ortak bir bayrak olacağı belirtilmiştir (Toy ve Elmacı, 2007: 134).

3.1.5. Kanunlar

Bu dönemde muhalefetin etkisiyle ya da iktidar ve muhalefetin ortak desteğiyle çıkarılan bazı kanunlar, iktidar ve muhalefet arasındaki yapıcı ilişkileri ortaya koymak açısından önemlidir.

Bu bağlamda, 5 Haziran 1946 tarihli Seçim Kanunu önem arz eden bir düzenlemedir. İktidarın muhalefetten etkilenecek ve muhalefetin desteğini alarak çıkardığı bu kanunla ilk olarak çift dereceli seçim sisteminden tek dereceli seçim sistemine geçilmiştir. Daha sonra kanunda 1948 ve 1950 yıllarında değişiklikler yapılarak seçimler demokrasiye daha uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. 1948 yılında yapılan değişiklikler genel olarak gizli oy açık sayım, seçim kurulları ve seçim yaptırımları üzerine olmuştur. Muhalefette olan DP, özellikle gizli oy açık sayım ilkesinden memnun olmakla birlikte kanunun halen demokratiklik yönünden eksik olduğundan yakınmıştır. Çünkü kanun, tam manasıyla seçimler için adli teminatı ilkesini içermiyordu. Ayrıca kanunda düzenlenmesine rağmen seçim kurulları da muhalefet konusu olmuştur. Hatta CHP içinde bile kanunun bu düzenlemesini eleştirenler mevcuttu. Örneğin; CHP Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, gizli oy ve açık sayım ilkesini demokrasi adına ileri bir adım olarak yorumlarken seçim kurullarının seçilmiş belediye başkanı ve üyelerinden oluşmasının halkı tereddüde sürükleyecek bir durum olduğunu belirtmiştir (Çufalı, 2012: 64- 68).

1950 yılında yapılan değişiklikle de muhalefetin bir önceki değişiklikte gördüğü eksiklik yerine getirilmiş ve seçimlerde adli teminat sağlanacağı kanunlaştırılmıştır. Akademisyen ve uzmanların da görüşü alınarak hazırlanan bu kanun, Türkiye’de iktidar ve muhalefetin aynı anda memnuniyetle karşıladığı ilk kanun olma özelliğine sahip olmuştur (Çufalı, 2012: 83- 84 ve 103).

Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu’nun 18. maddesinin kaldırılması da iktidar ve muhalefet arasında bir etkileşim ve ortak görüş ürünüdür. 18 Şubat 1948’de Bakanlar Kurulu tarafından Meclise sunularak kaldırılan madde şu şekilde idi (Aktaran; Çufalı, 2012: 185):

"Fevkalade hallerde ve devletin emniyet ve selametini ve içtimai nizamı tehdit ve ihlal kabiliyetini haiz vaziyetlerde bu hal vaziyetlerini ihdas edeceklerinde veya devamına müessir olacaklarına şüphe edilenleri, sebep

ortadan kalkıncaya kadar, polis nezaret altına alabilir ve umumi ve hususi nakil vasıtalarına vaziyet edebilir. Bu hal ve vaziyetin devamının takdiri en büyük mülkiye amirine aittir."

Maddenin kaldırılmasına ilişkin kanun tasarısında, polisin artık böyle bir görevi yerine getirmesine ihtiyaç olmadığı belirtilmiştir. Kanunda yapılan bu değişiklikten memnuniyet duyan DP'nin eleştiri noktası ise daha önce aynı değişikliği kendileri teklif ettiklerinde dikkate alınmaması olmuştur. Tasarı, iki partinin milletvekillerinin kabul oylarıyla kanunlaşmıştır (Çufalı, 2012: 185- 187).

Bu dönemde iki partide de daha önce belirttiğimiz gibi dini konularda oldukça esnek davranmışlar ve daha önceki döneme göre birçok liberal politikalar düzenlemişlerdi. Bunlardan biri de 1948 yılında çıkarılan "İlahiyat Fakültelerinin Kurulmasına Dair Kanun"du. 1948 yılında, Ankara Üniversitesi'ne bağlı bir ilahiyat fakültesi kurulması kararlaştırılmıştı. Bu sebepten, Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadroları Kanunu'nda bir değişiklik yapmak gerekmekteydi. Bu değişiklik tasarısı 9 Mayıs 1949'da TBMM'ye sunuldu. Gerekçede amacın, " mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının yetiştirilmesi" olduğu vurgulanmıştır. Bu tasarı üzerinde fazla bir görüş ayrılığı olmamış, iktidar ve muhalefet arasında bir görüş birliği sağlanmış ve oylamaya katılan 250 milletvekilinin tamamının oyuyla kanunlaşmıştır (Çufalı, 2012: 131- 133).

İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması da iktidar ve muhalefetin ortak görüşüne dayanan bir değişiklikti. Hükümet ve muhalefet tarafından tartışmasız bir şekilde onaylanan bu değişiklik, Cihat Baban ve Adnan Adıvar tarafından kanun teklifi olarak sunulmuştur. Teklifin gerekçesinde, İstiklal Mahkemeleri'nin harp döneminde işlevlerini yerine getirdikleri ama artık görevlerini bitirdikleri belirtilerek demokratik bir sistemde bu mahkemelere yer olmadığı dile getirilmiştir. Teklif 4 Mayıs 1949'da Genel Kurul'da görüşüldükten sonra söz konusu kanun tüm ekleriyle birlikte kaldırılmıştır (Çufalı, 2012: 273- 274).

İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun da iktidar ve muhalefet arasında ortak görüşe dayanan bir kanun olarak ele alınabilir. Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan tasarı, 22 Ocak 1947'de TBMM'ye sunuldu. Bu tasarının, genel olarak üzerinde yoğunlaştığı noktalar sendikalara üyeleri namına sözleşme imzalama yetkisi verilmesi ve grev ve siyaset yasağı getirilmesiydi. Meclis

kabul edilen tasarıya muhalefetin eleştirisi noktası, grev yasağı olmuştur. DP'lilere göre grev yasağı demokrasi açısından bir eksiklikti (Çufalı, 2012: 275- 276 ve 283).

Devlet Tiyatrosu Kuruluşuna dair tasarı, 6 Mayıs 1949 yılında, sanata ve topluma yönelik bir düzenleme olarak Meclis'e sunulmuştur. Gerekçesinde Devlet Tiyatrosu kurulmasının nedenlerinin ve yararlarının açıklandığı tasarı, Genel Kurul'da yapılan görüşmeler neticesinde kanunlaşmıştır. Muhalefetten de destek gören tasarı, 2 çekimser, 247 kabul oyuyla Meclis'ten geçmiştir (Çufalı, 2012: 149 ve 152).

Gerekçesinde hâlihazırda yürürlükte olan Kazanç Vergisi'nin beklenen neticeyi vermemesi nedeniyle hazırlandığı belirtilen Gelir Vergisi Kanun Tasarısı, 24 Nisan 1947 yılında TBMM'ye sunulmuştur. Muhalefet partilerinden özellikle de MP'den büyük destek alan tasarı, 268 üyenin katıldığı oylama da 258 kabul oyuyla kanunlaşmıştır. Eleştiriler ise tasarının esası üzerine değil, uygulanması esnasında ortaya çıkacak güç durumlar üzerinde olmuştur (Çufalı, 2012: 313 ve 319- 325).

Türkiye ve ABD Arasında Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Kanun da iktidar ve muhalefet arasında bu dönemde elde edilen yapıcı ilişkilerden biridir. Daha önce de bahsettiğimiz Truman Doktrini çerçevesinde yapılan bu anlaşma, Türkiye ile ABD arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanmıştı. Bu anlaşmaya göre, Türkiye, yapılan yardımları belirlenen çerçeve dâhilinde kullanabilecekti. Ayrıca Türkiye, ABD medyasının yapılan yardımların hangi alanlara tahsis edildiğini serbestçe gözlemlemesine müsaade edecek ve rapor halinde ABD'ye bildirmelerine engel olmayacaktı. Dışişleri Bakanlığı tarafından TBMM'ye sunulan 8 maddelik bu Anlaşma 1 Eylül 1947'de görüşülmeye başlandı.

Tasarının Gerekçesinde Anlaşma'nın mahiyeti şöyle açıklanmıştır (Aktaran; Çufalı, 2012: 441):

"Bu Anlaşma Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını koruyan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini sağlamak suretiyle dünyanın halen içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık karşısında Türkiye'nin arazi bütünlüğünü ve egemenlik haklarını koruyabilecek bir durumda bulunmasına yardım edecek ve aynı zamanda memleketimizin ekonomisindeki düzenin devamına da yarayacaktır."

Görüşmeler sonunda bu anlaşmayı kanunlaştırmaya yönelik oylamada hükümet ve muhalefet arasında görüş ayrılığı olmamış ve oylamaya katılan tüm milletvekillerinin

oyuyla kabul edilmiştir (Çufalı, 2012: 440- 443).

5 Mayıs 1949 tarihinde, Londra’da, bir Avrupa Konseyi kurulmasına ilişkin anlaşma on devlet tarafından imzalanmıştı. Bu devletlerden biri de Türkiye idi. Dışişleri Bakanlığı tarafından bu anlaşmanın kanunlaşması için TBMM’ye sunulan tasarı, 12 Aralık 1949 tarihinde TBMM’de görüşüldü (Çufalı, 2012a: 453- 454).

Mevzu bahis tasarının gerekçesinde kurulacak olan Konsey’in işlevi şu şekilde açıklanmıştır (Aktaran; Çufalı, 2012: 454):

"Avrupa Konseyi, adalet ve milletlerarası işbirliği üzerine müesses barışın garanti altına alınmasının insanlık için hayati bir ehemmiyeti olduğunu tebarüz ettirerek bunun korunması ile siyasi, içtimai ve iktisadi ilerlemenin sağlanmasını hedeflerinin başında tutan, insan hakları ile ana hürriyetlere sadakatini beyan eden ve ekonomik, sosyal, kültürel, ilmi, hukuki ve idari sahalarda müşterek hareket hattının kabul edilmesini esas olarak kabul eden bir teşekküldür."

Bu tasarının görüşülmesinde de dış siyasette her zaman olduğu gibi iktidar ve muhalefet arasında birliktelik yakalanmıştır. DP adına konuşan milletvekili Muammer Alakant, DP’nin de görüşünün aynı yönde olduğunu belirterek hükümete destek verdiklerini açıklamıştır. Diğer muhalefet partisi olan MP adına konuşan milletvekili Ahmet Tahtakılıç ise kurulan Konsey’in dünya barışı ve demokrasi açısından önemini belirterek hükümete desteklerini bildirmiştir (Çufalı, 2012: 456- 457).

Türkiye’de ezanın Arapça okunması ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi kapsamında 1933 yılında yasaklanmıştı. DP iktidara gelince ortaya koyduğu ilk icraatlardan bir bu yasağın kaldırılması oldu. Bu yasağın kaldırılmasına yönelik ilk adım DP Meclis Grubu’nda yapılan görüşme oldu. Bu görüşmede DP’liler yasağın kaldırılması yönünde karar aldılar. Nitekim Adalet Bakanlığı’nca hazırlanan konuya dair tasarı 16 Haziran 1950’de Meclis’e sunuldu. Bu görüşmelerde CHP Grubu adına söz alan Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüpoğlu, bu hususta hükümete destek olduklarını belirtmiştir. Eyüpoğlu, tasarıya destek veren konuşmasında, CHP’nin her zaman cumhuriyetle kurulan milli devlet ve milli şuur politikasını takip ettiğini, zamanında bu yasağın getirilmesinin amacının da tamamen bu politikanın gerçekleştirilmesi olduğunu, ancak CHP’nin, milli şuurun bu meseleyi kendiliğinden aşabileceğinden, bu tasarıya karşı olmayacağını belirtmiştir. Ardından söz alan Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu ise

Türkçenin din dilini tam olarak karşılamasının mümkün olmadığını belirttiği konuşmasında, Şayet Atatürk yaşıyor olsaydı onun da Meclis’le aynı fikirde olup ezanın din dilinde okunmasını isteyeceğini belirtmiştir. Nihayetinde Türk Ceza Kanunu’nun 526. maddesindeki konuya dair yasaklar kaldırılarak ezanın din dilinde okunması, iktidar ve muhalefetin fikir birliğiyle sağlanmıştır (Öztürk, 1998a: 355- 371).

Hükümet ve muhalefeti ortak paydada buluşturan bir başka meselede Atatürk’ün hatıralarına (heykel, fotoğraf, büst vs.) karşı yapılan saldırılardır. Bu bağlamda, hükümet, "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında" bir kanun tasarısı hazırladı. Atatürk’ün manevi varlığına ve Atatürk’ü temsil eden herhangi bir eşyaya yönelik saldırıların cezalandırılmasına yoğunlaşan bir teklifle Meclis’e sunulan tasarı 4 Mayıs 1951’de görüşülmeye başlandı. Tasarı, Meclis’te, yaklaşık 50 milletvekilinin şekle yönelik eleştirileriyle birlikte, çok büyük bir çoğunlukla kabul edilmiştir (Öztürk, 1998b: 1668).

Petrol Kanunu da bu dönemde iktidar ve muhalefet arasında ittifakla çıkarılan önemli kanunlardan biridir. II. Dünya Savaşı’nın temel nedeni olan Petrol, bu dönemde Türk siyaseti için önemli bir konu olmuştur. Ülke içindeki petrolün bulunması ve kullanılması bu dönemin öncelikli konuları arasında yer almıştır. Hususa ilişkin ilk olarak 12 Kasım 1952’de bir kararname çıkarıldı. Devlet tekeli bir nebze olsun ikinci plana atan bu kararname, petrolün bulunması ve işletilmesinde özel sektörün ve yabancı sermayenin önünü açtı. Kararname çıkarılmadan önce CHP milletvekillerinden Cahit Zamangil bir sözlü soru ile meseleyi Genel Kurul gündemine taşıdı. Zamangil’in kararname hükümlerine açıklık getirmeyi amaçlayan bu sözlü sorusu muhalefet ve iktidar tarafından memnuniyetle karşılandı. 7 Mart 1954’te ise ekonomik ve teknik gelişmelere binaen 6326 sayılı Petrol Kanunu çıkarıldı (Öztürk, 1998c: 3689). CHP’de bu kanunun çıkarılmasında destek vermekle beraber prensip yönünden eleştirilerini de eksik etmemiştir. Kanunun görüşülmesi esnasında CHP Meclis Grubu adına söz alan Cemal Reşit Eyüpoğlu, " Cumhuriyet Halk Partisi, petrol kaynaklarımızın işletilmesini devlet sahasına ait işlerden sayar. Aynı zamanda yerli yabancı hususi teşebbüslere ortaklık şeklinde işbirliğini kabul eder. Huzurumuzdaki tasarı ise petrol kaynaklarımızın değerlendirilmesini hususi teşebbüse hasretmekte ve fiilen yabancı şirketlere bırakmaktadır. Bu prensibi ile kanun, partimizin ana görüşüne aykırıdır" diyerek kanuna dair tek muhalefet noktalarını belirtmiştir (Aktaran; Öztürk, 1998c: 3748- 3749).

NATO'ya üyelik anlaşmasının Meclis'te kabul edilmesi de iktidar ve muhalefet arasında ortak görüşe dayanmaktadır. NATO ve Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesine dair malumatı daha yukarıda vermiştik. Burada üzerinde duracağımız husus bu savunma anlaşmasının Türkiye'yi cezbeden yönüdür. Bu anlaşmaya göre, Anlaşma'ya taraf olan ülkelerden bir ya da birkaçına herhangi bir saldırı söz konusu olduğu zaman, diğer taraf ülkeler bu saldırının kendilerine de yapıldığını varsayarak saldırıya uğrayan ülke ya da ülkelerin yanında harekete geçeceklerdir. Ayrıca bu anlaşmayla hem askeri hem ekonomik hem de siyasi amaçların önü açılacaktı (Öztürk, 1998d: 4013- 4014).

12 üye devletin imzasıyla Türkiye'ye gelen teklif üzerine TBMM'de görüşmelerine başlanan Anlaşma için muhalefet de eksiksiz destek vermiştir. CHP Meclis Grubu adına söz alan Faik Ahmet Barutçu partisinin desteğini belirten konuşmasında şöyle demiştir (Aktaran; Öztürk, 1998d: 4034- 4035):

"Muhterem arkadaşlar, Kuzey Atlantik Paktına Türkiye'nin iltihakını tespit eden vesikayı memnuniyetle karşılıyoruz... İdealimize uygun olan bu neticeyi Cumhuriyet Halk Partisi memleketin siyasi emniyetini müşterek ahde bağlayan bir vesika olarak kıymetli saymaktadır... Atlantik Paktını Milli bir eser olarak tasvip ediyoruz, memleketimiz için ve dünya sulhu için hayırlı olmasını temenni ederiz."

Vicdan ve Toplanma Hürriyetine Dair Kanun, dinin siyasi ve kişisel çıkarlar uğruna kullanılmasını engellemek için çıkarılmıştır. Çok partili siyasal yaşama geçişle ortaya çıkan demokratik hava bazı kesimlerce suistimal edildi ve irticai emeller için din kullanılmaya başlandı. Zaten kanunun gerekçesinde de din ve dini yönden kutsal olarak kabul edilen araçların kullanılarak irticai bir zümre yaratmaya çalışıldığı vurgulanarak önlem alınmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir. Bu tasarı esas itibariyle muhalefetten destek görmüştür. CHP tasarının 2. Maddesinin hiç olmaması ve 4. maddesinin düzeltilmesi hususunda muhalefet etmiştir. Muhalefetin küçük kanadı olan CMP ise tasarıya muhalefet etmiştir. Ancak DP ve muhalefetin büyük kanadı CHP'nin ortak görüşüyle tasarı kanunlaşmıştır (Öztürk, 1998d: 4363, 4381 ve 4387).

Yıllık Ücretli İzin Kanun Tasarısı, Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanıp, 9 Haziran 1959'da Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılarak, 14 Temmuz 1959'da TBMM'ye sunulup, 11 Nisan 1960'ta TBMM'de görüşülerek kabul edilmiştir. Tasarının amacı gerekçesinde şöyle açıklanmıştır (Aktaran; Arslan, 2009: 101):

"... Çalışmalarıyla milli servete her gün yeni yeni kıymetler kazandıran sâ-y erbabının verim ve kabiliyetini devam ettirmek için bu kimselere çalışmakla geçen uzun bir sene içinde uzviyetin sarf etmiş olduğu bedeni ve ruhi kuvvetleri yenilemek imkânı tanımak ve dinlenmek ve günlük mesai haricindeki muhtelif sahalarda tetkikler yapmak suretiyle kabiliyetlerini inkişaf ettirmek fırsatlarını hazırlamak için yıllık ücretli izin usulünün kabulünde isabet olacağı kanaatine varılmıştır."

Bu tasarı, muhalefet tarafından olumlu karşılanarak kanunlaşmıştır. Genel Kurul görüşmeleri esnasında CHP Adana Milletvekili Kemal Sarıbrahimoğlu, ücretli iznin önemine vurgu yapan bu tasarıdan duydukları memnuniyeti ifade ederek desteklerini belirtmiştir (Arslan, 2009: 104).

Son olarak, ODTÜ'nün (Orta Doğu Teknik Üniversitesi) kurulmasına ilişkin kanun da iktidar ve muhalefetin ortak desteğiyle çıkarılan bir kanundur. Bu kanun tasarısı 13 Mayıs 1959 tarihinde TBMM'ye sunulmuştur. Tasarının gerekçesinde ODTÜ'nün kurulmasındaki hedefler belirtilmiştir. Bu tasarı için yapılan oylamada, oylamaya katılan 310 milletvekili de lehte oy kullanmıştır (Arslan, 2009: 183- 184 ve 196).

3.2. 1960'DAN 1971'E İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA YAPICI İLİŞKİLER

3.2.1. 1961 Anayasası ve CHP'nin İlk Hedefler Beyannamesi

27 Mayıs ihtilâlı ile ülkenin idaresini eline alan MBK, Aralık 1960'ta yeni bir anayasa hazırlamak maksadıyla bir "Kurucu Meclis" kurulmasına karar verdi. Bu kurucu meclis iki kanattan oluşmaktaydı. Bu kanatlardan ilki MBK ikincisi ise Temsilciler Meclisi idi. Temsilciler Meclisi de kendi içinde birçok gruptan oluşmaktaydı. Bu Meclis, illerden seçilen üyeler, CHP ve CKMP temsilcileri, Devlet Başkanı Cemal Gürsel tarafından seçilen üyeler, meslek örgütlerinin temsilcileri, MBK tarafından atanan üyeler ve kamu görevlilerinin temsilcilerinden oluşmaktaydı. Nihayetinde hazırlanan yeni anayasa Kurucu Meclis tarafından 260 oyla kabul edildi. Sadece iki kişi ret oyu verdi. Daha sonra halk oylamasına sunulan anayasa % 61,7 oy oranıyla kabul edildi (Toy ve Elmacı, 2007: 147; Tekin ve Okutan, 2011: 157- 158).

1961 Anayasası'nın hazırlanmasında CHP'nin çok büyük bir etkisi olmuştur. Bu Anayasa hazırlanırken CHP'nin 12 Ocak 1959'da gerçekleştirdiği 14. Kurultayı'nda ilan ettiği " İlk Hedefler Beyannamesi"nde hedeflenen birçok amaç hayata geçirildi. Ayrıca, söz konusu beyannamede yer almayan, ancak CHP'nin muhalefette olduğu yıllarda (1950- 1960) savunduğu birçok fikir 1961 Anayasası'nda kendine yer bulmuştu (Tuğluoğlu, 2017: 277).

İlk olarak CHP'nin İlk Hedefler Beyannamesi'ne bakacak olursak, bu beyannameye göre CHP iktidara gelince partizanlık ortadan kaldırılacaktı. Millet Meclis'inden başka bir meclis daha kurulacak ve seçim güvenliği sağlanacaktı. Yargıya yönelik olarak yargı bağımsızlığı sağlanacak bu bağlamda bir anayasa mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Meclisi kurulacaktı. Memurlara mahkemeye başvurma hakkı tanınacak, ayrıca basın hürriyeti anayasa ile güvence altına alınacaktı. Üniversitelere özerklik verilmesi, bir yüksek iktisat şurası kurulması, sosyal adalet ilkesinin anayasal bir ilke haline getirilmesi ve devlet başkanının tarafsızlığının sağlanması da bu beyannamede vaat edilen diğer önemli hususlardı (Tuğluoğlu, 2017: 297- 298; Ahmad, 1976: 189- 190).

1961 Anayasası'na baktığımızda, bu yeni Anayasa ile iki kanatlı Meclis yapısına geçildi. Bu kanatlardan biri Millet Meclisi, diğeri ise Cumhuriyet Senatosu idi. Millet Meclisi, seçimle iş başına gelen 450 üyeden oluşuyordu. Cumhuriyet Senatosu ise seçimle iş başına gelen 150 üyenin yanı sıra CB tarafından atanan 15 üye, MBK üyeleri ve eski cumhurbaşkanlarından oluşuyordu. TBMM'nin egemenliğin tek kullanıcısı olmaktan çıkarıldığı bu Anayasa ile Cumhurbaşkanı da tarafsız hale getirilmiş ve görev süresi 7 yıl olarak belirlenmişti. Hukuk devleti anlayışı çerçevesinde Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu kurulmuştu. Anayasa Mahkemesi, Meclis'in kararlarını denetleyecekti. Yüksek Hâkimler Kurulu ise hâkimlerin özlük işlerine ilişkin konularda karar verme yetkisine sahip olacaktı. Ayrıca, Devlet Planlama Teşkilatının kurulması, basının özgürleştirilmesi ve üniversitelere özerklik verilmesi de yeni Anayasa ile sağlanmıştı (Toy ve Elmacı, 2007: 147- 148; Tuğluoğlu, 2017: 305- 306).

3.2.2. MBK Etkisinde Fikir Birlikleri

Bu fikir birlikleri iki aşamadan oluşmaktadır. İlki 1961 seçimlerinden önce gerçekleşmiştir. 31 Ağustos- 5 Eylül 1961 tarihleri arasında Çankaya’da bir yuvarlık masa toplantısında TİP lideri hariç tüm parti liderleri bir araya geldiler. Liderlerin bu toplantısından sonra bir bildiri yayınlandı. Bu bildiriye göre, hiçbir parti 27 Mayıs İhtilali’ni siyasi çıkarları için kullanmayacaktı. Her parti Atatürk reformlarını koruyucu bir tavır takınacaktı. Din asla siyasete alet edilmeyecekti. İhtilâl öncesi dönemin suçluları sayılan kişileri yargılayan Yassıada Mahkemeleri’nin kararları hiçbir parti tarafından eleştirilmeyecek ve siyasi çıkar için kullanılmayacaktı. Ayrıca, MBK’nin seçim siyaseti eleştirilmeyecek ve herhangi bir bölücülüğe yönelik propaganda yapılmayacaktı. Aşırı sol, komünizm, aşırı sağ, ırkçılık yani, her türlü totaliter anlayış ve ayrımcılık tüm partilerce karşı olunan anlayışlar olacaktı. Son olarak her parti dış siyaset konusunda birlik havası içinde olmaya çalışacaktı (Ahmad, 1976: 237).

İkincisi ise 1961 seçimlerinden hemen sonra gerçekleşti. Gerek 1961 Anayasası ile gerekse yasal ve kurumsal değişikliklerle siyasal sistem demokrasiye daha uygun bir temel üzerine oturtulmaya çalışılmıştı. Ancak bir anda her şey rayına oturmadı. Ordu ihtilaldan kısa bir süre sonra idareyi sivil iktidarın tasarrufuna bıraksa da ne bu bırakma işi kolay oldu ne de ordu sivil iktidarın idareyi ele almasından hemen sonra siyasetten elini çekti. Bu sebeple daha demokratik olarak inşa edilmeye çalışılan sistemin işlemesi ve siyasal yaşamın kurumsallaşması pek mümkün olmadı. Öyle ki 1961 seçimlerinin sonucunu beğenmeyen bir grup ordu mensubu asker, 21 Ekim tarihli bir protokol ilan ettiler. Bu protokolle idareyi sivil iktidara bırakmak istemediklerini beyan eden bu grupta yer alan askerler, daha Meclis açılmadan müdahale etmek ve söz konusu devrin gerçekleşmesine engel olmak istiyorlardı. Söz konusu grup ancak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve CHP Genel Başkanı İnönü’nün karşı çıkması ile engellenebildi. Bu karşı çıkmalara karşı bu grubun siyasi partilerden bazı istekleri oldu. Bu isteklere göre, hiçbir parti 27 Mayıs İhtilali’nin aleyhinde ve DP döneminin lehinde propaganda yapmayacaktı. Yine tüm partiler ihtilal sonrası mahkûm edilen DP’lilerin affını istemeyecekti. Ayrıca, tüm partiler İnönü’nün başbakanlığına karşı çıkmayacak ve Cemal Gürsel’i de cumhurbaşkanı seçeceklerdi. Bu isteklerin tüm partilerce kabul edilmesiyle söz konusu grup idareyi devretmeme kararından vazgeçti (Çınar, 2011a: 4-6).

3.2.3. Dış Siyaset Konusunda

Kıbrıs bu dönemde de Türk dış politikası için çok önemli bir mesele olarak kendini göstermiş ve hükümet ile muhalefet arasında da bir birlik havası oluşmasına vesile olmuştur. Daha öncede bahsettiğimiz gibi Kıbrıs konusunda Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginlik 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyetinin ilan edilmesiyle son bulmuştu. Kıbrıs'ın kuruluş anayasasında ülke idaresi " ortaklaşmacı" bir şekilde dağıtılmıştı. Ancak Rum tarafı, bu anlaşmaya 1963 yılına kadar sadık kalabildi. Rumlar 1963 yılında bu anlaşmaya bağlı kalmayacaklarını bildirdiler. Bu bildiriden sonra Kıbrıs'ta olaylar baş göstermeye başladı. Artık Kıbrıs'ta Türkleri katletmeye varan olaylar hızla artıyordu. Bu olaylar ancak BM'nin müdahalesiyle kesildi. Bir yıl sonra Rumlar aynı katliamları yeniden gerçekleştirmeye başladılar. Bu durum üzerine Türkiye müdahale kararı aldı. Ancak, dönemin ABD Başkanı Johnson'un dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İnönü'ye yazdığı mektup, Türkiye'yi bu müdahaleden vazgeçirdi (Çınar, 2011c: 834).

Oldukça sert bir dille yazılan tehdit niteliğindeki bu mektupla Johnson, olası bir müdahale halinde Türkiye'nin müttefiklerinden destek alamayacağını bildirmiştir. Ayrıca, Türkiye ve Yunanistan gibi iki NATO üyesi ülkenin karşı karşıya gelmesi tehlikesine değinilmiş ve bu durumun Rusya'nın Türkiye'ye yönelik bir müdahale ihtimalinin önünü açtığı vurgulanmıştır. Yine, ABD menşeli silahların Kıbrıs'ta Yunanistan'a karşı kullanılamayacağı ve olası Rusya müdahalesi karşısında ABD ve NATO'nun destek söz veremeyeceği belirtilmiştir. Bu mektup, Türkiye açısından bir ders niteliğine sahip olmuş ve bu tarihten itibaren Türkiye, dış siyasette çok yönlü ilişkiler kurmaya çalışmış ve komşusu olan ülkelerle stratejik ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır (Tekin ve Okutan, 2011: 172- 173).

1965 yılına gelindiğinde, kurulduğu 1960 yılında BM'ye üye olan ve geçen süre zarfında hiç BM Güvenlik Konseyi toplantılarına konu olmayan Kıbrıs, Yunanistan'ın çabaları nihayetinde BM Güvenlik Konseyi toplantılarına konu oldu. 11- 17 Aralık 1965'te BM Güvenlik Konseyi Kıbrıs'ı görüştü. Bu görüşmede, Türkiye ile yakın ilişkileri olmayan 31 ülkenin hazırladığı, Yunanistan'ı destekleyen öneri kabul edildi. Bu öneri, Kıbrıs'ta iki farklı toplum yaşadığı gerçeğini görmezden geliyor, Kıbrıs'ın bütünlüğünü savunuyordu. Türkiye ise daha önceden de olduğu gibi Kıbrıs'ın

bölünmesinden yanaydı. Her ne kadar Türkiye ile beraber ABD, Pakistan, İran ve Arnavutluk da ret oyu verseler de söz konusu öneri kabul edildi (Boray, 2010a: 268-269).

Önerinin kabul edilmesi üzerine Türkiye, 18 Aralık'ta, BM tarafından kabul edilen önerinin Kıbrıs'a müdahale edilemeyeceğine ilişkin hükmünü kabul etmediğini ve 1960 yılında imzalanmış olan Lefkoşa ve Londra Anlaşmaları'na aynen uyulacağını bildirdi. Cereyan eden bu gelişmeler, ülkede Kıbrıs konulu mitinglerin yapılmasına neden oldu. Gerek halk arasında gerekse Meclis'te müdahale edilmesi lehinde sesler yükselmeye başladı (Toy ve Elmacı, 2007: 179).

Bu dönemde Kıbrıs meselesi Meclis'te dört birleşim boyunca görüşüldü. Bu görüşmeler nihayetinde iktidar ve muhalefet Kıbrıs üzerinde Türkiye'nin haklarının varlığı ve bu haklardan vazgeçilemeyeceği hususunda mutabık kaldılar. Öteden beri savunulan Kıbrıs'ın bölünmesi tezine paralel öneriler sunuldu. Meclis'ten aldığı destek ve yetkiyle hükümet müdahale kararı aldı. Karar alındıktan sonra Yunanistan'a 1964 yılında gönderilen sayıları 12.000'i bulan askerlerini çekmesi için bir nota verildi. Ayrıca verilen notada söz konusu asker çekmenin gerçekleştirilmesi halinde müdahale kararından vazgeçileceği bildirildi. ABD'nin de aracılık etmesiyle Yunanistan bu teklifi kabul etti ve Türkiye de müdahaleden vazgeçti. Kıbrıs meselesi, 2 Aralık 1967'de Türkiye ve Yunanistan'ın anlaşma sağlamaları neticesinde bu dönem için sonlanmış oldu. Anayasa yeniden devreye girene kadar " Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi" kuruldu (Boray, 2010a: 269- 270).

3.2.4. Kanunlar

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nden sonra idarenin yeniden sivil siyasetçilere bırakılmasından sonra Meclis'te zaman zaman ortak görüşte birleşme sağlanmış ve muhalefetin de desteğiyle bazı yasalar çıkarılmıştır ya da yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu yaslardan ilki Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında 38 Sayılı Yasa'nın yürürlükten kaldırılmasıdır. 5 Mart 1962 yılında çıkarılan ve "Tedbirler Yasası" olarak da anılan bu yasa, 27 Mayıs İhtilali'nin eleştirilmesini ve DP iktidarı döneminin savunulmasını yasaklıyordu. Daha önce de bahsettiğimiz gibi 1961'de yapılan seçimlerden hemen sonra bir gurup askerin iktidarın sivil siyasetçilere

devri için şart niteliği taşıyan protokolü tüm partilerin tarafında gönüllü ya da gönülsüz bir şekilde kabul edilmişti. İşte bu kanun söz konusu kabule binaen çıkarılmıştı. Kanun, dönemin hükümeti tarafından bir tasarı olarak değil, milletvekili teklifi olarak Meclis'e sunulmuş ve bu teklif, tüm partilerin liderleri tarafından imzalanmıştı (Çınar, 2011b: 539).

Yasanın kaldırılması için teklif veren AP'li milletvekilleri tarafından her ne kadar söz konusu kanunun dönemin iktidarı tarafından kendi lehlerine yarar sağlayacağı için çıkarıldığını iddia etseler de hükümet tasarısında dönemin hükümet ve muhalefet partilerinin işbirliği ile çıkarıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca, tasarıda, bu kanunun dönemin şartlarına binaen bir geçiş yasası olarak çıkarıldığı belirtilmiş ve bu geçiş sürecinin sona ermesi sebebiyle artık bu kanuna gerek kalmadığı belirtilmiştir (Çınar, 2011b: 539-541).

9 Ocak 1969'da Meclis'te görüşülmeye başlanan tasarı, özellikle TİP ağırlıklı bir muhalefetle karşılanırsa da geriye kalan partilerin arasında sağlanan fikir birliği ile kaldırılmıştır. TİP söz konusu kanunun kaldırılmasına yönelik eleştirilerini iki eksen etrafında toplanmıştır. Bu eksenlerden ilki yetersizliktir. Yani, kaldırılacak olan kanun ile sadece kanun kapsamına giren basın suçları affedilecekti. TİP'lilere göre, tüm basın suçları affedilmeliydi. İkincisi ise ihtilâl ile ilgiliydi. Onlara göre, 27 Mayıs'a yönelik muhalefet bitmemişti. Bu yasanın kaldırılması anayasal düzenin kaldırılmasına yönelik bir adım olacaktı (Çınar, 2011b: 543).

Söz konusu tasarının görüşülmesi esnasında YTP Grubu adına söz alan Süleyman Arif Emre, tasarının gerekçesini destekler nitelikte konuşmuş, ayrıca bir anayasa değişikliği teklifinde bulunarak eski DP'li siyasetçilerin siyasal haklarının geri iade edilmesini istemiştir. GP Grubu adına söz alan Coşkun Kırca ise söz konusu yasanın kaldırılmasını desteklemekle birlikte ikinci maddesinin korunmasını istemiştir. Kırca, söz konusu maddenin komünist faaliyetler için engel teşkil ettiğini vurgulamıştır. Kırca'nın bu isteğine AP Milletvekili Cevat Önder, Anayasa'nın 141. ve 142. maddeleri üzerinden cevap vermiştir. Söz konusu maddeler, komünizm gibi anarşist faaliyetlere önlem niteliğindeydi. Nihayetinde yapılan oylamada Tedbirler Yasası'nın kaldırılmasını onaylayan tasarı kabul edilmiştir (Çınar, 2011b: 543- 545).

İncelediğimiz dönemde iktidar ile muhalefeti bir araya getiren önemli

gelişmelerden biri de Sendikalar Kanunu'nda yapılan değişiklikler oldu. Bu kanunda değişiklik öngören iki öneri vardı. AP'li ve CHP'li vekillerce sunulan öneriler söz konusu partilerce bir tasarı haline getirilerek Meclis'e sunuldu. Bu tasarının amacı, sayıları hızla artan sendikaların bu artışını durdurmak ve yeni sendikaların kurulmasını zorlaştırmaktı. Tasarırı hazırlayanlara göre; mevcut haliyle kanun bir sendika bolluğuna sebep oluyordu ve zaten ülkede çok fazla sayıda sendika vardı. Tasarı, " işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için o iş kolundaki toplam işçi sayısının en az üçte birini üye kaydetmiş olması, işçi federasyonlarının kurulabilmesi için daha önce sözü edilen sendika ve federasyonların en az üçte birini ve sendikalı işçi sayısının en az üçte birini üye kaydetmiş olmaları" gibi yenilikler getiriyordu. Ülke çapında birçok eyleme yol açan bu değişiklik, Meclis'te TİP hariç tüm partiler tarafından desteklenerek hayata geçirilmiştir (Boray, 2010a: 327).

Bu dönemde iktidar ve muhalefeti Meclis'te bir araya getiren önemli bir hususta, Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun'un çıkarılması olmuştur.

Çınar, kanun tasarısının gerekçesini şöyle özetlemiştir (Aktaran; Çınar, 2011b: 600):

"Tasarı, afetzedelere daha hızlı bir şekilde barınma ve iskân imkânı yaratmak üzere bakanlıklar temsilcilerinde kurulacak komisyonları daraltmak; acil yardım süresini uzatmak; acil barınma ihtiyacını karşılamak üzere İmar ve İskân Bakanlığına portatif baraka yaptırma, satın alma, kiralama ve bina tutma yetkisi verme; afetlerle, ilgili kadastro işlemlerinin uygulanma esaslarının Tapu ve Kadaastro Müdürlüğü ile İmar ve İskân Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle saptanması ve resmi ve özel ortakların elinde bulunan inşaat malzemesinin tercihen ve öncelikle afet işlerine tahsis edilmesi."

Tasarının Meclis Görüşmesi esnasında GP Grubu adına söz alan Adnan Şenyurt, hasar tespitine dair teknik işlemlerin önemine vurgu yaparak afetten önce alınacak önlemlerin afet sonrasında alınacak önlemlerden çok daha önemli olduğunu belirtmiştir. Şenyurt, tasarıya desteklerini belirtip bazı tavsiye ve temennilerle konuşmasına son vermiştir. Daha sonra MP Grubu adına söz alan Hilmi İşgüzar ise tasarının tüm ihtiyaçları olmasa da birçok ihtiyacı karşılayacak nitelikte olduğunu belirterek desteklerini ifade etmiştir. CHP Grubu adına söz alan Gıyasettin Karaca da daha önce

konuya ilişkin çıkarılan kanunun yetersizliğine ve yeni bir kanunun gerekliliğine dikkat çekmiş ve tasarının yasalaşması için her türlü desteği vereceklerini beyan etmiştir. Yine, TİP Gurubu adına söz Tarık Ziya Ekinci de tasarının yasalaşması için lehte oy vereceklerini belirtmiştir. Nihayetinde 6 Haziran 1968'te oylamaya sunulan tasarı ezici bir çoğunlukla kabul edilerek yasalaşmıştır. (Çınar, 2011b: 601- 604 ve 611).

DP'lilerin affedilmesi de yine bu dönemde siyasi gündemi uzun süre meşgul eden konulardan biriydi. 1960 gerçekleştirilen askeri müdahaleden sonra suçlu olarak mahkûm edilen birçok DP'li 1962 tarihli af yasasıyla beraat etmişti. 1966 yılında çıkarılan af yasası ile de geriye kalan DP'liler özgürlüklerine kavuşmuşlardı. Ancak söz konusu DP'lilerin siyasete atılmaları mümkün değildi. Anayasa'nın 68. maddesi ile suçlu bulunan DP'lilere siyasi yasak getirilmişti. Söz konusu madde, milletvekili olabilmenin önünü kapatan suçlar işlendikten sonra affa uğranılsa bile suça iştirak eden kişilerin milletvekili olabilmesine engel teşkil ediyordu. 1968 yılında gerçekleştirilen AP 4. Kurultayı'nda parti genel kurulu, yönetimi bu madde üzerinde düzenleme yapmaya çağırdı. Bu çağrı üzerine parti yönetimi harekete geçse de bu düzenlemeyi yapmak kolay değildi. Zira anayasa değişikliği yapabilmesi için hem Millet Meclis'inde hem de Cumhuriyet Senatosu'nda üye tam sayısının 2/3'ünün bu değişikliği onaylaması gerekiyordu. AP'nin bu çoğunluğu sağlayabilmesi için yapması gereken ilk şey CHP'yi bu değişikliğe ikna etmektir. Hedeflenen amaca ulaşmak için söz konusu maddeden " affa uğramış olsalar dahi" ifadesinin çıkarılması yeterli olacaktı (Boray, 2010a: 314).

AP'nin bu girişimi CHP içinde bazı çatlaklara yol açsa da özellikle İsmet İnönü tarafında oldukça yerinde bir girişim olarak değerlendirildi ve destek gördü. Her ne kadar bazı partililerince eleştirilse hatta partisinden istifalar bile olsa da İnönü, bu desteğinden vazgeçmedi. Millet Meclisi ile Cumhuriyet Senatosu'nun 12 Mayıs'ta yaptığı ortak toplantıda İnönü, önerilen bu değişikliğe desteğini dile getirdi (Aktaran; Boray, 2010a: 314):

*"Memlekette kin gütme davasını kaldırmak bende iman halindedir...
Düşünerek bir karar aldım, bundan dönmem. Şimdi sizin kararınıza
boynumu uzatmış bulunuyorum. Kuyuya düşmüş bir insanı kurtaracağım."*

Bu durum, hükümet ve muhalefetin büyük kanadı olan CHP arasında olumlu ilişkilerin cereyan etmesine vesile olmuştu. Ancak istenilen neticeyi, iki partinin işbirliğine rağmen, almak mümkün olmadı. 2 Mayıs'ta anayasa değişikliği önergesi

Millet Meclis’inde kabul edildi. Sıra Cumhuriyet Senatosu’nda onaylanmasındaydı. Ancak Senato gerekli oylamayı yapmadan ordu devreye girdi. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, komutanların bir araya gelerek bildirdikleri rahatsızlıklarını sert bir dille siyasilere aksettirdi. Bu durum üzerine Senato, konuyu bir komisyona sevk etti ve böylece söz konusu anayasa değişikliğini 1969’da yapılacak olan seçimlerden önce gerçekleştirmek mümkün olmadı. Ancak konu tamamen de rafa kalkmadı. Seçimlerden sonra AP ile CHP konuya ilişkin işbirliğini devam ettirdiler. 1969 yılında AP ile CHP’nin yoğun çabalarıyla söz konusu değişiklik önergesi Cumhuriyet Senatosu’ndan geçti. Ancak bu seferde TİP değişikliğin hayata geçmesine engel oldu. TİP, Anayasa Mahkemesi’ne değişikliğin oylamasında usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle değişikliğin iptali için başvuru yaptı. TİP’in bu başvurusuna olumlu cevap veren Anayasa Mahkemesi, değişikliği 16 Haziran 1970’te iptal etti. Böylece, DP’li eski siyasetçilerin siyasi haklarının iadesi gerçekleştirilemedi. Bu iade, ancak 4 Nisan 1974’te mümkün olacaktı (Boray, 2010a: 314).

Arsa Ofis Kanunu da yine siyasette ortak görüşün baskın olduğu düzenlemelerden biridir. Bu kanun, kırsaldan kentlere artan göç nedeniyle artan konut sorununu çözmeye yönelik olarak bir dizi düzenlemelerden biridir. Çeşitli nedenlerle illere gerçekleşen bu göçler ve yeterli tedbirlerin alınmaması sebebiyle özellikle büyükşehirlerin çevrelerinin gecekonduyla dolması ve bu yüzden imar sınırları dışında kalan alanların parsellenerek satışa sunulması bu kanunun çıkarılmasında etkili olmuştur. Bu satışlar arsa fiyatlarının gereğinden fazla artmasına neden oldu. Hazırlanan tasarıyla bu durumun önüne geçilmek istendi (Çınar, 2011b: 602).

Kanun tasarısı, 27 Ocak 1969 tarihinde Meclis’te görüşülmeye başlandı. Tasarının tümü üzerinde ilk sözü GP Grubu adına alan Turan Şahin, kırsaldan şehre göçün arttığına ve yapılan gecekondu yüzünden düzenli şehirleşmenin zorlaştığına vurgu yaparak tasarıya yönelik düşüncelerinin olumlu olduğunu belirtti. Daha sonra MP Grubu adına söz alan Lâtif Sarıyüce de tasarının karşısında olmadıklarını, ancak sorunları kesinlikle çözebileceğinden de şüphe duyduklarını belirtti. Aynı şekilde tasarının yetersiz kalacağını belirten TİP Grubu adına konuşan Tarık Ziya Ekinci de II. 5 Yıllık planda yer alan kalkınmanın şartlarına vurgu yaptı. Söz konusu bu plana göre kalkınmanın üç temel unsurunun " tarımda gelişme, dengeli bir sanayileşme ve düzenli bir şehirleşme" olduğunu söyleyen Ekinci, söz konusu tasarının kanunlaşması halinde

bu şartlardan sadece üçüncüsünü sağlayacağını, ancak bu unsurlar birbirlerine bağlı oldukları için diğerleri olmadan üçüncü unsurun sağlanmasının tek başına bir anlam ifade etmeyeceğini belirtti. (Çınar, 2011b: 613- 616).

Nihayetinde, tüm partilerin kesin yarar sağlayacağından emin olmadan destekledikleri bu tasarı, 3 Şubat 1969 tarihinde yapılan oturumda ittifakla kabul edilerek yasalaştı (Çınar, 2011b: 523).

Yapılan göçlere karşı yapılan düzenlemelerden bir diğeri de "Gecekondu Yasası" idi. Artan gecekondu için "ıslah, tasfiye ve önleme ilkeleri" esas alınarak gecekondu yapımını engellemeye yönelik olarak çıkarılmak istenen bu kanun tasarısı, partilerin üzerine anlaşma sağladığı bir tasarı oldu ve TİP hariç tüm partilerin lehte oylarıyla kabul edilerek yasalaştı. TİP, bu problemin kanun yoluyla çözülemeyeceğini iddia ederek tasarıya aleyhte oy verdi. Aslında diğer partiler tarafından da tasarının yetersizliği ve eksikliği yönünde görüşler bildirilmesine rağmen bu partiler tasarının lehinde oy verdiler. Nitekim tasarının oylamasına katılan 348 milletvekilinden 311'i tasarının lehinde oy kullandı (Çınar, 2011b: 624- 625 ve 631- 632).

3.3. 1971'DEN 1980'E İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA YAPICI İLİŞKİLER

3.3.1. Dış Siyaset Konusunda

1970'li yıllarda Türk Dış Siyasetinin en önde gelen gündem maddelerinden biri yine Kıbrıs Sorunu oldu. 1974 yılının Temmuz ayında Kıbrıs'ta Yunan askerleri tarafından bir darbe yapıldı ve "Kıbrıs Elen Cumhuriyeti" ilan edildi. Bu gelişme Türkiye tarafından sert bir tepkiyle karşılandı. Başbakan Ecevit, darbenin Yunanistan tarafından tasarlandığını belirtti. Darbeden bir gün sonra Türkiye ve Yunanistan ile beraber Kıbrıs üzerinde üç garantör devletten biri olan İngiltere'den birlikte müdahale edilmesine yönelik bir istekte bulunuldu. Eğer bu istek kabul edilmezse de Türkiye'nin garantör bir devlet olarak müdahale hakkının var olduğu ve bu hakkını kullanmaktan çekinmeyeceği bildirildi. İngiltere, Türkiye'nin ortak müdahale teklifini kabul etmedi. Hükümetin diğer kanadını oluşturan ve hükümet ortağıyla aynı fikirde olan MSP'nin lideri Erbakan bu reddi memnuniyetle karşıladı (Olgun, 1991: 39; Şahinler, 1979: 51;

Sarıca, 1975: 180).

Nihayetinde 20 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'a yönelik ilk harekât düzenlendi. Harekâtın başladığını ise İngiltere'de bulunan Başbakan Ecevit yaptığı bir basın toplantısında dünya kamuoyuna duyurdu (Olgun, 1991: 41; Sarıca, 1975: 192).

Ecevit, yaptığı açıklamada şöyle diyordu (Aktaran; Sarıca: 1992):

"Türk Silahlı Kuvvetlerimiz indirme ve çıkarma hareketine başlamış bulunuyor... Bu şekilde, insanlığa ve barışa büyük bir hizmette bulunmuş olacağımıza inanıyoruz... Biz aslında savaş için değil, barış için ve yalnız Türklere değil, Rumlara da barış getirmek için Ada'ya gidiyoruz. Bu karara ancak bütün diplomatik, politik yollar denendikten sonra mecbur kalarak vardık..."

Bu harekât hükümet ortakları ve hükümet ile muhalefet arasında hatta tüm halkıyla ülke genelinde bir birlik havası oluşturdu. Harekâtın başladığı gün Meclis, hükümete istediği geniş yetkiyi verdi. Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit, BBC'ye (British Broadcasting Corporation) verdiği demecinde, ülkedeki istisnasız tüm siyasi partilerin Kıbrıs hususunda aynı görüşü savunduğunu belirtti (Sarıca, 1975: 192; Olgun, 1991: 39).

Kıbrıs'a yapılan ilk harekât iki gün sürdü. 22 Temmuz'da BM'nin ateşkes teklifi ve diplomatik çabaları nihayetinde Türkiye ve Yunanistan bu teklifi kabul ettiler (Şahinler, 1979: 54).

Bu kabulden sonra Kıbrıs üzerinde üç garantör devlet olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında I. Cenevre Görüşmeleri başladı. Dışişleri Bakanları düzeyinde gerçekleştirilen bu toplantıya Türkiye'yi temsilen Turan Güneş katıldı (Sarıca, 1975: 199).

25 Temmuz'da başlayan görüşmeler 5 gün sürdü. Nihayetinde Türk tarafının görüşlerinin ağırlıkla yer bulduğu bir anlaşma üzerinde fikir birliği sağlandı. Yunanistan'ın, Türkiye'nin Kıbrıs'ta yaşayan Türklere ilişkin görüşlerini kabul ettiği bu görüşmelerden sonra taraflar ikinci bir toplantı hazırlığı yapmak üzere dağıldılar (Sarıca, 1975: 200; Olgun, 1991: 42- 43).

II. Cenevre Görüşmeleri, daha önce belirlenen tarih olan 8 Ağustos'ta başladı. Bu görüşmelerde Yunan tarafı, Kıbrıs'ın üniter yapısının korunmasını isterken Türk tarafı,

ilk olarak coğrafi esaslara dayanan federatif bir devlet biçimini önerdi. Daha sonra Turan Güneş, asıl isteklerinin bu biçim olduğunu ancak, bu coğrafi ayırmanın Ada'yı iki parçaya ayırmak yerine çeşitli kanton bölgelerin oluşturulduğu bir şekilde de yapılabileceğini belirtti. Yani, birden çok kanton nokta oluşturularak kurulabilecek bir federatif yapının da Türkiye tarafından kabul edileceğini belirtti. Yunan temsilciler, Türk temsilcilerin bu teklifini ülke yönetimlerine bildirmek için 32 saat süre istediler. Bu isteğe hemen cevap vermeyen Güneş, Ecevit ile yaptığı görüşmeden sonra Yunan tarafının bu isteğini reddetti. Nihayetinde görüşmeler 14 Ağustos'ta başarısızlıkla sonuçlandı (Sarica, 1975: 206- 207).

14 Ağustos'ta saat 02. 20'de II. Cenevre görüşmelerinin olumsuz sonuçlanmasıyla birlikte TSK, saat 04. 19'da Kıbrıs'a ikinci askeri harekâtını başlattı. TSK, üç günde neredeyse Ada'nın yarısını kontrol altına aldı. 16 Ağustos'ta yine BM'nin çağrısı üzerine ateşkes ilan edildi (Olgun, 1991: 43).

Daha sonra Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan ikili görüşmelerde herhangi bir fikir üzerinde uzlaşma sağlanamadı. Nihayetinde, 12 Şubat 1975'te tüm siyasi parti liderleriyle bir araya gelerek bir toplantı yapan Başbakan Sadi Irmak, 13 Şubat'ta bir açıklama yaptı. Irmak bu açıklamada Kıbrıs Federe Türk Devleti'nin kurulduğunu resmen ilan etti. Böylece Türkiye, kendi isteğini kendi iradesiyle gerçekleştirdi. (Olgun, 1991: 49- 50).

3.3.2. Kanunlar

Daha önce de üzerinde durduğumuz üzere 1971 Muhtırası'ndan önce eski DP'li milletvekillerinin siyasi haklarının iade edilmesine dair anayasa değişikliği gündeme gelmiş ve görüşüldükten sonra kabul edilmişti. Fakat oylamanın usulüne uygun olarak yapılmadığı gerekçesiyle değişiklik, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmişti. Söz konusu konuya dair düzenleme 1974 yılının Mart ayında yeniden Meclis'e taşınarak partiler tarafından ittifakla desteklenip hayata geçirildi (Bağce, 2012: 85- 86).

Söz konusu siyasi yasağın kaldırılması için değiştirilmesi gereken madde, 68. maddeydi. Ayrıca, bu madde ile bağlantılı olan geçici 11. maddenin de kaldırılması gerekiyordu. Bu bağlamda Meclis'e biri Demirel ve arkadaşları, diğeri ise Ecevit ve arkadaşları tarafından olmak üzere birbirine benzer iki anayasa değişikliği teklifi

sırasıyla 16 Ocak 1974 ve 28 Şubat 1974 tarihlerinde Anayasa Komisyonu'na sunuldu. Her iki teklifin benzerlikleri göz önünde bulundurularak, Millet Meclisi'nin iç tüzüğü'nün 36. maddesi gereğince, birleştirilerek görüşülmesine karar verildi (Bağce, 2012: 85- 89).

Söz konusu 68. madde seçim yasağını ilişkindi ve "affa uğramış olsalar da" siyasi suç işlemiş olanların siyasi hayatlarını devam ettirmelerine engel teşkil ediyordu. Bu bağlamda gerek Demirel ve arkadaşları gerekse Ecevit ve arkadaşları verdikleri tekliflerle bu ifadenin Anayasa'dan bertaraf edilmesini istediler (Bağce, 2012: 87- 88).

Birleştirilerek tek bir teklif haline getirilen bu teklifler diğer muhalefet partilerinden de destek gördü. Meclis görüşmeleri esnasında Demokratik Parti Grubu adına söz alan İhsan Tonbuş, DP'lilere yönelik bu yasağın, o güne kadar kaldırılmamış olmasının üzüntü verici olduğunu belirttiği konuşmasında bu durumun demokrasiye aykırı olduğunu belirtip anayasa değişikliği teklifini memnuniyetle karşıladıklarını beyan etti. Daha sonra CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) Grubu adına söz alan Talat Oğuz da DP'li eski siyasetçilerin siyasi haklarının iade edilmesinden yana olduklarını ve teklifin lehinde oy vereceklerini beyan etti. MSP Grubu adına söz alan Yasin Hatipoğlu ise meselenin o ana kadar çözülmüş olmamasını eleştiren konuşmasında söz konusu affı desteklediklerini beyan etti (Bağce, 2012: 95- 100).

Nihayetinde teklifin tümü üzerinde oylama 2 Nisan 1974 tarihinde yapıldı. Anayasa değişiklik teklifi 354 kabul oyu ve 3 boş oy ile kabul edildi ve DP'li eski siyasetçiler için siyaset yapma yasağı kaldırıldı (Bağce, 2012: 108).

Yukarıda bahsettiğimiz anayasa değişikliğine binaen Milletvekili Seçimi Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunu'nda yapılan değişikliklerde de siyasi partiler birlikte hareket etme arzularını ortaya koymuşlardır. CGP Grubu adına konuşan Turhan Feyzioğlu, AP Grubu adına konuşan Demirel, Demokratik Parti Grubu adına konuşan Ferruh Bozbeyli, CHP Grubu adına konuşan Ahmet Yılmaz ve MSP Grubu adına konuşan Süleyman Arif Emre partilerinin eski DP'lilerin siyasi haklarının iade edilmesinde olumlu tutumlarını beyan ettiler. Bununla birlikte söz konusu değişikliklerin de lehinde oy kullanacaklarını belirttiler (Bağce, 2012: 144- 150).

Bu dönemde siyasi partileri ortak bir noktada buluşturan bir başka düzenleme de Kore gazilerine maaş verilmesine dair çıkarılan kanun oldu. Bu bağlamda, konuya

ilişkin olan 24 Şubat 1968 tarihli ve 1005 sayılı Kanun'un ilk maddesinde değişiklik yapıldı. Meclis görüşmeleri esnasında parti grupları adına söz alan hatipler söz konusu değişikliğin lehinde olduklarını beyan ettiler. Demokratik Parti Grubu adına söz alan Faruk Sükan, önceki kanunla söz konusu kişilere sadece 300 lira maaş bağlandığını ve mevcut dönemin şartlarında bu miktarın yetersiz olduğunu belirterek maaşların 750 liraya çekilmesi taraftarı olduklarını ve tasarıyı desteklediklerini beyan etti. MSP Grubu adına söz alan Yasin Hatipoğlu da tasarıya desteklerini belirten konuşmasında milli mücadele döneminde savaşa katılanların belirlenmesinde haksızlığa uğrayanların mağduriyetini dile getirdi ve yetkili makamları gerekli adımları atmaya çağırdı. CHP Grubu adına konuşan Süleyman Şimşek de düzenlemenin önemine dikkat çeken konuşmasında böyle bir adım için aslında geç kalındığını ve Grup olarak tasarıyı destekleyeceklerini belirtti. AP Grubu adına konuşan Kemalettin Gökakın da tarihi hatırlatmalarla başladığı konuşmasında 1968 yılında çıkarılan kanunla verilen 300 lira maaşın da en azından şimdiye kadar söz konusu kişilerin muhtaç olmamasını sağladığını belirtmiş ve 500 lira olan teklifin 750 liraya çıkarılmasının kendilerini de mutlu ettiğini beyan etti. Parti Grupları adına son konuşmayı yapan Mardin milletvekili Talat Oğuz da CGP Grubu olarak düzenlemeden ve miktarın 500 liradan 750 liraya çekilmesinden memnuniyet duyduklarını belirttiği konuşmasında tasarının lehinde oy kullanacaklarını beyan etti (Bağce, 2012: 396-409).

Bu dönemde siyasi partiler arasında uzlaşma sağlanan bir husus da İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda yapılan değişiklik olmuştur. Söz konusu kanunda yapılan değişiklikle geçici öğretmenlere emeklilik hakkı tanınmıştır. 25 Şubat 1977'de Meclis'te görüşülmeye başlanan kanun tasarısının gerekçesinde ilköğretim öğretmenlerinin sayısında olan eksiklik nedeniyle atanan geçici öğretmenlerin Emekli Sandığı Kanunu'na göre emekli olamamaları nedeniyle mağdur duruma düştüklerinden söz konusu tasarının Meclis'e sunulduğu belirtilmiştir. Tüm siyasi partiler tarafından desteklenen tasarı, Meclis'ten ittifakla geçirilerek yasalaşmıştır (Bağce, 2012: 478-481).

Bu dönemde siyasi partilerin ortak desteği ile sosyal sigortalar ve emekli sandığı ile ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki Sosyal Sigortalar Kanunu'nda yapılan değişiklikle işçi ve emeklilerin maaşlarının ve sosyal haklarının yeniden düzenlenmesi olmuştur. 5 Haziran 1975 tarihinde Meclis'te görüşülmeye başlanan

tasarının gerekçesinde şöyle denilmiştir (Aktaran; Bağce, 2012: 615- 616):

"Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan halen sürekli iş göremezlik geliri, malullük veya yaşlılık aylığı almakta olanlar ile sigortalılık niteliğini yitirenler (altı ay içinde) hastalıkları halinde, herhangi bir süre ile sınırlı olmaksızın gerekli yardımlarından yararlandırılmaktadırlar. Ancak, sosyal güvenlik sözleşmeleri yapılmış ülkelerin uygulamalarıyla paralellik sağlanması, uluslararası asgari normlara yaklaşılmaması ve dar gelirli grupların sosyal güvenlik haklarından daha geniş ölçüde yararlanmalarını sağlamak bakımından, söz konusu kimselerin geçindirmekle yükümlü oldukları eş ve çocukları ile Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan gelir veya aylık alan eş ve çocukların hastalıkları halinde, sağlık yardımlarından yararlandırılmalarının uygun olacağı düşünülmüştür."

İkincisi ise Emekli Kanunu'nda yapılan değişiklikle kadınların 20, erkeklerin ise 25 yıl çalışmalarından sonra emeklilik hakkına sahip olmalarına dair yapılan düzenlemedir. Tasarının gerekçesinde kadının ev ve iş hayatındaki sorumluluğundan bahsedilerek kadın çalışanların istemeleri halinde çalışma hayatlarında 20 yılını doldurduktan sonra emekliye ayrılacakları belirtilmiştir. Ayrıca, Türk kadınının evinde daha faydalı olmasını sağlayacak olan bu değişiklikle işsizliğinde olumlu yönde değişeceği belirtilmiştir. Kanun, Meclis'te 27 Haziran 1975'ten itibaren görüşülmeye başlanmış ve kabul edilerek yasalaşmıştır (Bağce, 2012: 653).

Bu dönemde Meclis'ten ittifakla geçirilen Kanunlardan biri de 65 Yaşını Doldurmuş, Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanmasına Dair Kanun olmuştur. Konuyla alakalı dört teklif Meclis'e sunulmuş ve daha sonra hazırlanan tasarı üzerinden 20 Mayıs 1976 tarihinden itibaren Meclis'te görüşülmeye başlanmıştır. Tasarı, 8 Haziran 1976'da yapılan oylamayla kabul edilerek yasalaşmıştır (Bağce, 2012: 767, 772 ve 800).

1980 yılının Şubat ayında Meclis'e sunulan yurtdışında çalışan Türklerin askerlik görevine ilişkin düzenleme de iktidar ve muhalefet partileri arasında bir ittifaka sebep oldu. Tasarının tümü üzerinde MSP Grubu adına konuşan Fehmi Cumalıoğlu, "... Yurtdışında oturma ve çalışma izni bulunanlardan askerlik çağı gelenlerin 800 bin Türk Lirası karşılığı döviz ödeyerek vatani hizmetlerini 2 aylık temel askerlik eğitimi yaparak yerine getirmiş sayılacağı... Askerlik yükümlülerinin askerlik işlemleri, 29 yaşını tamamladıkları yılın Aralık ayı sonuna kadar Milli Savunma Bakanlığı'nca tecil"

edildiğini belirttiği konuşmasında tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirtti. MHP Grubu adına söz alan ve eski bir asker olan İhsan Kabadayı da tecilin, kişinin 29 yaşını doldurduğu yılın sonuna kadar olmasının doğru olmadığını, çünkü bu halde söz konusu kişilerin ülkeye geri dönmelerinin işlerini kaybetmelerine sebep olacağı ve ülkede işsizliği artıracaklarını belirttiği konuşmasında tasarının lehinde oy vereceklerini ve sağlanacak gelirin bütçeye dâhil edilmeden askeri ihtiyaçlar için kullanılmasını istediklerini ifade etti. CHP Grubu adına konuşan Süleyman Genç ise söz konusu tasarımı daha önce kendilerinin Meclis'e sunduğunu, fakat o zaman muhalefette olan AP'nin şiddetle tasarının karşısında yer aldığını, ama şimdi aşağı yukarı aynı tasarımı kendilerinin sunmasını eleştiren konuşmasında tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirtti (Eraslan, 2012: 80- 85).

Yine bu dönemde şehit ve gazi çocuklarının öğrenimlerine ilişkin 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmış ve kanuna ek maddeler eklenmiştir. Sunulan tasarı üzerinde bazı şekli düzeltmeler dışında bir eleştiri olmamış ve tasarı 15 Haziran 1978'de Meclis'ten geçerek yasalaşmıştır (Eraslan, 2012: 404-405).

Bu yasa ile bu yasa kapsamına dâhil olan kişilerin çocuklarının devlete ait olan yatılı okul ve eğitim kurumlarında okutulmasının yanı sıra söz konusu çocukların yüksek öğrenim hayatları boyunca devlete ve kamu kurumlarına ait olan yüksek öğrenim yurtlarından ücretsiz yararlanabilmesi sağlanmıştır (Eraslan, 2012: 409).

3.4. 1980'DEN 2002'YE İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA YAPICI İLİŞKİLER

3.4.1. Sıkıyönetimin 13 İlde Kaldırılması ve 54 İlde de 4 Ay süreyle Uzatılması Hakkında Başbakanlık Tezkeresi

Askeri idareden sivil idareye geçildikten sonra iktidar ve muhalefet arasında aynı görüşün desteklendiği çalışmalardan biri 1 Mart 1984 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda ittifakla kabul edilen Başbakanlık tezkeresi olmuştur. Bu tezkere ile 12 Eylül'den sonra tüm yurttan MGK tarafından ilan edilen sıkıyönetimin bazı illerde kaldırılması, bazı illerde olağanüstü hale dönüştürülmesi ve bazı illerde de 4 ay süreyle

uzatılması kararı alınmıştır. Dönemin Başbakanı Özal, söz konusu kararın Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu tarafından Bakanlar Kurulu'na teklif edildiğini tezkerenin görüşüldüğü esnada Meclis kürsüsünden duyurmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 40. Birleşim: 327- 328).

Meclis'e sunulan tezkereye göre sıkıyönetimin uygulandığı 67 ilden 13'ünde sıkıyönetim kaldırılacak ve geriye kalan 54 ilde de 4 ay süreyle uzatılacaktır. Ayrıca, bu 13 ilden 8'inde olağanüstü hal yönetimine geçilecektir. Bu bağlamda, Kırklareli, Bilecik, Kütahya, Muş ve Burdur illerinde normal yönetime geçilme kararı alınırken Çanakkale, Kırşehir, Gümüşhane, Sinop, Isparta, Kastamonu, Çankırı ve Bitlis illerinde de sıkıyönetimden olağanüstü hal yönetimine geçilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 40. Birleşim: 327- 328).

Tasarının tümü üzerinde ilk sözü MDP Grubu adına eski bir asker olan Vecihi Akın almıştır. Akın, ilk olarak askeriye'nin sıkıyönetim ilan etmesindeki sebeplerden ve sıkıyönetimin topluma ve askeriye'ye olumsuz etki ettiğinden bahsetmiştir. Daha sonra iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilere dair temennilerini dile getiren Akın, söz konusu tezkerenin lehinde oy kullanacaklarını belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 40. Birleşim: 329- 332).

HP Grubu adına söz alan Cahit Tutum ise ilk olarak tezkerenin ansızın meclise gelmesi ve bu yüzden tasarıyı kendi aralarında yeterince görüşemediklerinden görüşmenin bir sonraki güne ertelenmesi için talepte bulunduklarına ve bu taleplerinin Meclis Başkanı tarafından reddedilmesine değinmiştir. Daha sonra Başbakan Özal'ın tezkere üzerine açıklamalarını yetersiz bulduklarını belirten Tutum, 1980 öncesi Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı kargaşa ortamından bahsederek TSK'ye ülkeyi bu durumdan kurtardıkları için teşekkür ederek konuşmasını sürdürmüştür. Ardından sıkıyönetim biçiminin anayasallığından bahsederek olağanüstü hal biçimiyle karşılaştıran Tutum, iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin olumlu seyretmesi için iktidarın yapmasını istediği temennilerini sıraladıktan sonra tezkerenin lehinde oy kullanacaklarını belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 40. Birleşim: 332- 335).

3.4.2. 1963 Tarihli ve 196 Sayılı Dış Seyahat Harcamaları Vergisi Kanunu'nun Yürürlükten Kaldırılması

İktidar ve muhalefeti aynı görüşte birleştiren bir başka düzenleme de Dış Seyahat Harcamaları Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması olmuştur. Söz konusu kanunun kaldırılmasına yönelik verilen tasarının gerekçesinde belirtildiği üzere *"dış seyahat maksadıyla satılan dövizlerden 500 TL'den az olmamak üzere % 50 nispetindeki meblağın bütçeye gelir tahsili"* olarak ayrılması söz konusu kanunla öngörülmekteydi. Ayrıca Kanun, 1974- 1977 yılları arasında yürütülmemiş ve 1978 yılından itibaren tekrar yürürlüğe konulsa da bir fayda sağlanamamıştır. Fiilen verimli bir şekilde yürütülemeyen ve gereksiz kırtasiye masraflarına neden olan bu kanunun kaldırılması gerekliliği belirtilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 41. Birleşim, Ek: 19).

Meclis Genel Kurulu'nda herhangi bir tartışmaya neden olmayan tasarı, Oylamaya katılan 247 milletvekilinden 244'ünün kabul oyuyla kabul edilmiş ve söz konusu yasa kaldırılmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 41. Birleşim 15 ve 40).

3.4.3. Yükseköğretim Öğrencilerinin Affedilmesi

Okullarıyla ilişkisi kesilmiş olan yüksek öğretim öğrencilerinin yeniden okullarına dönmesine yönelik yasal düzenleme de bu dönemde iktidar ve muhalefet arasında yapıcı ilişkilerin oluşmasına neden olan durumlardan biri olmuştur. Bu bağlamda, biri Ankara Milletvekili Halil Şıvgın ve 6 arkadaşı biri de Denizli Milletvekili Halil İbrahim Şahin ve Tokat Milletvekili Enver Özcan tarafından olmak üzere 1982 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na bir geçici madde eklenmesine yönelik iki kanun teklifi hazırlanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 39. Birleşim: Ek: 16/1).

Bu teklifleri ve daha sonra verilen önermeleri göz önünde bulunduran Milli Eğitim Komisyonu, raporunda "her ne sebeple olursa olsun yükseköğretim kurumlarından 1976- 1977 eğitim- öğretim yılından 1983- 1984 eğitim- öğretim yılına kadar ilişkisi kesilenlerin kayıtlarını yenileyebilecekleri" ifadesine yer vererek raporunu Meclis Başkanlığı'na arz etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 39. Birleşim).

Meclis görüşmeleri esnasında MDP Grubu adına söz alan Abdurrahman Demirtaş, Milli Eğitim Komisyonu'nda çalışmaların tam bir uyum içinde gerçekleştiğini ve

kargaşa döneminde okullarıyla ilişkisi kesilen yükseköğretim öğrencilerinin mağduriyetini dile getirdiği konuşmasında tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 39. Birleşim: 305- 306).

Diğer muhalefet kesimi olan HP Grubu adına ise konuya ilişkin kanun teklifi hazırlayanlardan biri olan Enver Özcan söz almıştır. Meclis'te sağlanan uyum havasından memnuniyet duyduklarını dile getiren Özcan da tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 1984; 39. Birleşim: 306- 321).

3.4.4. Terörle Mücadele Kanunu'nda Yapılan Değişikle Kürtçe Yasağının Kaldırılması

11 Mart 1991 tarihinde çıkarılan Terörle Mücadele Kanunu da iktidar ve muhalefet arasında yapıcı bir tavrın ortaya konmasını sağladı. Yasanın tamamı üzerinde tam bir ittifak sağlanamasa da yasanın Meclis'ten geçmesinde pek bir zorluk yaşanmadı. Söz konusu tasarının 2932 sayılı yasanın kaldırılmasına ilişkin hükmü ise tam bir ittifakla Meclis'ten geçti. Kaldırılan bu yasa 1983 yılında çıkarılmıştı ve Türkçeden başka bir dilde yayın yapma yasağına ilişkindi. Ancak, halk arasında daha çok "Kürtçe yasağı" olarak biliniyordu. Tüm partilerin hakkında önerge verdiği hatta muhalefette yer alan SHP'nin Hükümet partisi ANAP'ın önergesini desteklediği bu düzenleme önergelerin tümü tek bir metin halinde okunduktan sonra oylamaya katılan tüm milletvekillerinin lehte oylarıyla kabul edildi (Cumhuriyet, 1991: 5).

Öte yandan farklı dil yasağının kalktığı bu kanunla ilk kez terörün tanımı yapıldı. Daha önce TCK'de (Türk Ceza Kanunu) yer alan 140, 141, 142 ve 163. maddeler kaldırılarak yerlerine yeni bir düzenleme getirildi. Getirilen bu yeni düzenleme ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya yönelik olan gerek yazılı gerekse sözlü propagandanın yanı sıra yine aynı mahiyette toplantı, gösteri ve yürüyüş yapılması suç sayıldı (Cumhuriyet, 1991: 5; Boray, 2010b: 406).

Bu kanunun çıkmasında Meclis'te hükümet ve muhalefet arasında uyumun sağlandığı bir başka nokta da şartlı salıverme oldu (Cumhuriyet, 1991: 5).

Adalet Komisyonu tarafından kabul edilen metinde şartlı salıverme şöyle tanımlanıyordu (TBMM Tutanak Dergisi, 1991; 106. Birleşim: 554):

"Madde 19. – Bu kanun kapsamına giren suçlardan mahkûm olanlardan, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından ölüm cezalarının yerine getirilmemesine karar verilenler 36 yıllarını, müebbet ağır hapis cezaya hükümlüler 30 yıllarını, diğer şahsi hürriyeti bağlayıcı cezalara mahkûm edilmiş olanlar hükümlülük süresinin 3/4'ünü çekmiş olup da iyi halli hükümlü niteliğinde bulundukları takdirde talepleri olmaksızın şartla salıverilirler..."

3.4.5. Siyasi Partilere İlişkin Yasal Düzenlemeler

1992 yılında siyasi partilere ilişkin yapılan bazı yasal düzenlemeler de iktidar ve muhalefet partileri arasında yapıcı ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu düzenlemelerden ilki 24 Mart 1992'de Meclis Genel Kurulu'nda görüşülen ve kabul edilen 1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklik yapılmasını öngören kanun olmuştur. Bu değişikliğin sebebi, tasarının gerekçesinde partilere yapılan devlet yardımlarında uygulanan kıstasların adil bir sonuç doğurmaması olarak belirtilmiştir. Bu sebeple söz konusu yardımların partilerin çıkardıkları milletvekili sayısı esas alınarak yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Genel Kurul'da tasarının tümü ve maddeleri üzerinde şahsı ve grubu adına söz alan olmayınca oylamaya geçilmiştir. Yapılan oylama sonucunda tasarı, oylamaya katılan üyelerin 171'inin lehte, 3'ünün aleyhte ve 1'inin de çekimser oyuyla kabul edilmiştir (Duran, 2012: 254- 255).

Siyasi partilere ilişkin bir başka düzenleme de 1981 tarihli ve 2533 sayılı Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun'un kaldırılması ve buna binaen 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklik yapılması olmuştur. 1980 Askeri Müdahalesi'nden sonra MGK kararıyla siyasi partilerin işlevleri durdurulmuş ve daha sonra çıkarılan 2533 sayılı kanunla siyasi partiler kapatılmıştı. Özellikle ülkenin idaresinin sivil iktidara geçmesinden sonra siyasetin gündeminde bolca yer alan konuya ilişkin tartışmalar bir sonuca vardırılamamıştı. Nihayetinde konuya ilişkin teklif dönemin koalisyon ortakları olan DYP ve SHP Grup Başkanvekilleri tarafından Meclis Başkanlığı'na iletili. Nitekim teklif, 10. 06. 1992 tarihinde Genel Kurul'da görüşülmeye başlandı (Duran, 2012: 255- 256).

Meclis Görüşmelerinde RP Grubu adına söz alan Hüseyin Erdal, teklifi desteklediklerini belirttiği konuşmasında siyasi partilerin demokrasilerdeki önemine vurgu yapmıştır. Erdal, bir siyasi partinin kapatılmasının ve mallarının hazineye

devredilmesinin ise ancak partinin kendi organlarının alacağı bir kararla ya da yargı organlarınca alınacak bir kararla mümkün olmasının demokrasilere uygun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Erdal, hükümeti RP'yi kapatmak adına gizli planlar yapmakla suçlamış ve batıdaki siyasi parti yapılarının örnek alınması gerektiğini vurgulamıştır (Duran, 2012: 258- 259).

Diğer muhalefet kesimi olan ANAP Grubu adına da Hasan Korkmazcan söz almıştır. RP sözcüsü gibi siyasi partilerin demokrasilerdeki önemine vurgu yapan Korkmazcan, teklifi desteklediklerini, ancak DP'nin yeniden kurulabilmesinin önünü açan bir düzenlemenin teklifin içinde yer almamasını bir eksiklik olarak gördüklerini belirtmiştir. Asıl darbenin 27 Mayıs 1960 darbesi olduğunu iddia eden Korkmazcan, DP'nin ve AP'nin mirasçısı olarak kurulduğunu iddia eden DYP'yi DP'nin mal varlıklarının iade edilmesini sağlamadığı için eleştirmiştir. Korkmazcan'ın bu iddialarına karşı DYP Grubu adına söz alan İsmail Köse, hem DP'nin hem de AP'nin seçmenlerinin toplandığı partinin kendi partileri olduğunu iddia etmiştir (Duran, 2012: 259-269).

Nitekim teklif, parti grupları adına yapılan konuşmalardan anlaşılacağı üzere büyük bir çoğunlukla kabul edilerek yasalaşmıştır. Böylece, 1980 Askeri Müdahalesi'nden sonra kapatılan siyasi partilerin yeniden siyasal hayata katılmalarının önü açılmıştır. Hem de gerek maddi mal varlıklarına gerekse isim, rumuz, amblem gibi manevi değerlerine kavuşarak bu hakkı elde etmişlerdir (Duran, 2012: 266- 267).

3.4.6. Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni devletlerle (Azerbaycan, Ukrayna, Rusya Federasyonu gibi) Türkiye arasında göç hareketleri başladı. Ancak, Türkiye bu göç hareketlerine engel olma yönünde karar aldı. Bu durum, Ahıska Türklerinin ülkeye alınmasına kadar devam etti. Gürcistan'ın Mesket bölgesinden (Ahıska Türkleri, Mesket Türkleri olarak da anılırlar. Zaten tasarının ilk halinde Ahıska-Mesket Türkleri ifadesi geçer. Daha sonra bu ifade değiştirilerek tasarı onaylanmıştır.) Orta Asya'ya sürgün edilmiş olan bu Türk toplumundan 500 aile söz konusu yasa ile Türkiye'ye kabul edilmişlerdir (Duran, 2012: 349).

1989 yılında Özbekistan'da gelişen olaylar neticesinde oldukça yoksul duruma

düşen Ahıska Türklerinin Türkiye'ye göç etmesi için Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliğine birçok başvuru olmuştur. Nihayetinde Bakanlar Kurulu bu başvuruları dikkate alarak söz konusu tasarımı hazırlamış ve Meclis Başkanlığı'na sunmuştur. Yapılacak olan bu göçün toplu bir göç olarak görülmemesi için de 500 ailenin parçalar halinde ülkeye kabul edilmesi görüşü tasarıya eklenmiş ve bu parçaların belirlenmesi yetkisi Bakanlar Kurulu'na verilmiştir (Duran, 2012: 349).

Plan ve Bütçe Komisyonu'nda 25 Haziran 1992'de görüşülen tasarı için her ne kadar Ahıska Türklerinin daha önce yaşadıkları Gürcistan'a yerleştirilmelerinin daha iyi olacağı görüşü dile getirilmiş olsa da söz konusu tasarı, Ahıska Türklerinin Türkiye'ye kabulü şeklinde kabul edilerek Meclis Başkanlığı'na sunulmuştur. 2 Temmuz 1992'de Meclis Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerde tasarının tümü üzerinde ANAP Grubu adına Recep Ercüment Konukman söz almıştır. "Mesket" ifadesinin Stalin döneminde Türk adını silmek için SSCB tarafından uydurulmuş bir ad olarak Ahıska Türklerine takıldığı gerekçesiyle tasarıdan çıkarılmasını talep eden Konukman, tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirtmiştir. Konukman'dan sonra RP Grubu adına söz alan Kazım Ataoğlu ise Bosna Hersek, Kuzey Irak ve Bulgaristan gibi birçok ülkede Türkiye'ye sığınmak isteyen insanların olduğunu ve bu tasarının kabul edilmesinin bu kişileri de ümitlendireceğini ve Türkiye'nin böyle bir olası göç dalgasından ciddi bir şekilde olumsuz yönde etkileneceğini belirtmiştir. Yani, Plan ve Bütçe Komisyon'unda ortaya atılan fikirlere paralel olarak mazlum ve mağdurların yurtlarında güvenliklerinin sağlanmasının daha yararlı olacağını belirtmiştir (Duran, 2012: 350- 351).

Nihayetinde "Mesket" ifadesi çıkarıldıktan sonra tasarının tümü oylamaya sunulmuştur. Yapılan açık oylamanın sonunda tasarı, oylamaya katılan bütün milletvekillerinin lehte oyuyla yasalaşmıştır (Duran, 2012: 352).

3.4.7. 1982 Anayasası'nda İlk Büyük Değişiklik

Bu dönemimin partiler arasında (RP Hariç) ittifak sağlanmasına neden olan olaylarından biri de Anayasa'da yapılan değişiklikler oldu. Anayasa'nın başlangıç metni ve bazı maddelerinde değişikliği içeren bu düzenlemeye yönelik gelişmeler, dönemin Meclis Başkanı Hüsamettin Cindoruk'un Meclis'te yer alan partilerin liderleriyle yaptığı toplantının ardından hız kazandı. 1993 yılında başlayan anayasa değişikliği

sürecinin ilk bir yılı partilerin değişmesini istedikleri maddeler üzerinde yaptıkları çalışmalarla geçti. Çalışmaları yürütmek amacıyla bir partiler arası komisyon kuruldu. Ancak, 1994 yılında çalışmalar, 24. madde sebebiyle tıkanı. Din ve vicdan hürriyetini düzenleyen bu madde üzerinde ANAP ve RP bir tarafta, CHP ve SHP diğer tarafta olmak üzere fikir ayrılığı ortaya çıktı ve uzlaşa sağlanamadı. Başta 24. madde olmak üzere üzerinde uzlaşa sağlanamayan bazı maddelerden dolayı RP, bu partiler arası ittifakın dışında kaldı. Sonunda 12 Ocak 1995'te DYP, SHP ve ANAP 21 maddelik bir değişiklik paketi üzerinde uzlaşa sağladılar ve değişiklik paketinin 14 Haziran'da Meclis'e sunulmasını kararlaştırdılar. Bu tarihte Meclis'te görüşülmeye başlanan değişiklik paketi yapılan ilk görüşmelerde RP'nin 24. maddenin de pakete eklenmesi isteği ve CHP'nin paketteki 8 maddeye karşı çıkması sebebiyle hayata geçirilemedi (Duran, 2012: 692- 694).

İlk görüşmelerden netice alınamamasının ardından 5 Temmuz 1995'de ikinci görüşmelere başlanmıştır. 14 Temmuz'da CHP Genel Başkanı Hikmet Çetin'in yoğun temasları neticesinde RP hariç beş parti (DYP, ANAP, CHP, DSP, MHP) yeniden uzlaşa sağlamayı başardılar. Bu uzlaşaya göre Anayasa'ya eklenecek bir geçici madde ile anayasa değişikliğinin 19. Dönem sonuna kadar yapılması ve halk oylaması ihtimalinin ortaya çıkması halinde de bu oylamanın ilk genel seçimlerle birlikte yapılması kararlaştırıldı (Duran, 2012: 694).

Teklifin ikinci görüşmelerinde değişikliği teklif edilen maddelerin ve değişikliğin tamamının kabul şekli şöyle belirlenmiştir (Aktaran; Duran, 2012: 774- 775):

"Bu sunuşta Anayasa değişiklik teklifinin ikinci görüşmelerinde yapılan oylamada; 270'in altında oy alan maddenin, birinci oylamada aldığı oy ne olursa olsun, kesin olarak reddedildiği ve düştüğü... 270'in üzerinde oy alan maddelerin ise, birinci oylamada aldığı oy 270'in altında da olsa kabul edilmiş olacağı... Ayrıca, 270'in ve 300'ün üzerinde oy almış olanların da, tümünün oylamasında 270'in altında oy alması durumunda, teklifin tümünün kesin olarak reddedilmiş olacağı ve düşeceği... Yine bu sunuşa göre, yapılan oylamada; maddelerin bir kısmı 270'in üzerinde, fakat 300'ün altında oy almış olsa, bir kısmı da 300'ün üzerinde oy almış olsa, tümünün oylamasında teklif 300'ün üzerinde oyla kabul edilirse, kanunun hiçbir maddesi kendiliğinden halk oylamasına sunulamaz. Aynı durumda, tümünün oylamasında teklif, 300'ün altında oyla kabul edilirse, kanunun tümü kendiliğinden halk oylamasına sunulur."

23 madde şeklinde sunulan anayasa değişikliği paketinin 17 maddesi ikinci tur görüşmelerinde kabul edilmiştir. Buna göre, Anayasa'nın başlangıç metninin yanı sıra 33, 52, 53, 67, 68, 69, 75, 84, 85, 93, 127, 135, 149 ve 171. maddeleri değiştirilmiştir. Nitekim kabul edilen maddelerin tümü üzerinde gizli oylamaya geçilmiş ve bu oylamaya 392 milletvekili katılmıştır. Bu milletvekillerinden 360'ı lehte oy kullanırken 32'si aleyhte oy kullanmışlardır. Böylece, 1982 Anayasası'nda yapılan ilk büyük değişiklik iktidar ve muhalefet partilerinin ortak desteğiyle halk oylamasına gerek kalmaksızın kabul edilmiştir (Duran, 2012: 799; Ayrıca maddeler için bkz; Duran, 2012: 777- 798).

3.4.8. Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun

İlk olarak 9 Kasım 1991'de Meclis'ten geçen ancak dönemin Cumhurbaşkanı Özal tarafından tekrar görüşülmek üzere Meclis'e geri gönderilen Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun Tasarısı, Tokat Milletvekili Ahmet Feyzi İnceöz ve 22 arkadaşının teklifi ile 07. 11. 1996 tarihinde yeniden Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanmıştır (Ertan, 2012: 236).

Teklifin tümü üzerinde ilk söz hakkını DSP Grubu adına alan Hikmet Sami Türk, tütünün Amerika tarafından diğer ülkelere yayıldığını belirttiği konuşmasında pasif içiciliğe önlem getirilmesinin anayasal dayanağı olarak Anayasa'nın 12. maddesini ve devletin tütün ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerden gençleri korumasının anayasal dayanağı olarak da Anayasa'nın 58. maddesini göstermiştir. Konuşmasına Anayasa'nın 13. maddesine atıfta bulunarak bütün hak ve özgürlüklerin genel sağlığın korunması şartıyla kanunla kısıtlanabileceğini ifade ederek devam eden Türk, gelişmiş ülkelerdeki konuya ilişkin düzenlemelerden bahsederek gelişmekte olan ülkelerin bu hususta geri kaldığını vurgulamıştır. Türkiye'nin sigara tekelleri tarafından büyük bir pazar olarak görüldüğünü belirten Türk, son olarak ülkenin tütün ihracatına atıfta bulunarak durumun ekonomik bakımdan da olumsuzluklar doğurduğuna değinmiş ve tütün reklamlarını eleştirerek tasarıyı destekleyici konuşmasını sonlandırmıştır (Ertan, 2012: 237- 238).

CHP Grubu adına söz alan Ahmet Küçük ise getirilen yasakların kişi sağlığına ve çevre kirliliğinin önlenmesine önemli katkıda bulunacağını ve gelişmiş ülkelerde bu tür çalışmaların çok daha önce yapıldığını dile getirmiştir. Konuşmasını kısa tutan Küçük,

teklifin lehinde oy kullanacaklarını belirtip teklifi hazırlayanlara teşekkür ederek sözlerine son vermiştir (Ertan, 2012: 238- 239).

Diğer muhalefet kanadı olan ANAP Grubu adına söz alan Bülent Akarcalı da daha önceki teklifin Cumhurbaşkanı tarafından Meclis'e iade edilmesinden sonra yeniden görüşülmemesi için ABD'den ülkeye lobi şirketlerinin bile geldiğini vurguladığı konuşmasında teklifi yerinde bir teklif olarak değerlendirmiştir. Son olarak, ABD-İngiltere merkezli sigara şirketlerini okulların önünde bedava sigara dağıtmakla suçlayan Akarcalı, teklifin Türk tütüncülüğüne bir zarar vermeyeceğini belirterek konuşmasını bitirmiştir (Ertan, 2012: 240).

Teklifin amacını ortaya koyan 1. maddesi şu şekildedir (Aktaran; Ertan, 2012: 241):

"Bu kanunun amacı, kişileri tütün ve tütün mamullerinin zararlarından, bunların alışkanlıklarını özendirici reklam, tanıtım ve teşvik kampanyalarından koruyucu tertip ve tedbirler almaktır."

Tütün ve tütün mamullerinin kullanılmasının yasaklandığı yerler ise ikinci maddeyle belirlenmiştir (Aktaran; Ertan, 2012: 242):

"Sağlık, eğitim- öğretim ve kültür hizmeti veren yerler ile kapalı spor salonlarında ve toplu taşımacılık yapılan her türlü nakil vasıtaları ve bunların bekleme salonlarında, kamu hizmeti yapan kurum ve kuruluşlardan beş veya beşten fazla kişinin görev yaptığı kapalı mekânlarda tütün ve tütün mamullerinin içilmesi yasaktır. Bu gibi mahallerde tütün ve tütün mamullerinin içilebilmesi için ayrı yerler tahsis edilir. Tahsis edilen yerden, sigara içilmeyen mahallere duman gidişini engelleyecek, havalandırma, tecrit etme gibi tedbirler alınır."

Geçici maddeleriyle birlikte 10 maddeden oluşan tasarı, tüm partilerin desteğiyle Meclis'ten geçerek yasalaşmıştır (Ertan, 2012: 246).

3.4.9. Türk Medeni Kanunu'nun 153. Maddesinin Değiştirilmesi

Evlenen kadınların yaşadıkları soyadı değişikliğine ilişkin olan TMK'nin (Türk Medeni Kanunu) 153. maddesinin değiştirilmesine ilişkin çalışmalar da partiler arasında ittifak sağlanmasına neden olan gelişmelerden biridir. Tüm partilerin desteğiyle yasalaşan tasarı, Meclis Genel Kurulu'nda 14. 05. 1997 tarihinde görüşülmeye

başlanmıştır (Ertan, 2012; 524).

Tasarının tümü üzerinde ilk konuşmayı CHP Grubu adına söz alan Oya Araslı yapmıştır. Araslı, 153. maddeye göre kadının evlendiğinde kocasının soyadını alması zorunluluğunu eleştirmiştir ve bu durumun kadınlar üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkardığını savunmuştur. Konuşmasını kadın- erkek eşitsizliği üzerine yoğunlaştıran Araslı, söz konusu tasarıya destek vereceklerini, ancak atılan bu adımın kadın- erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmak için yeterli olmayacağını bu sebeple yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğunu belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (Ertan, 2012: 524- 525).

DSP Grubu adına söz alan Hikmet Sami Türk de sunulan tasarının kadın- erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmak adına önemli bir adım olduğunu vurguladığı konuşmasında Atatürk'ün ve uluslararası belgelerin kadına verdiği önemden bahsederek tasarıyı destekleyici konuşmasını sonlandırmıştır (Ertan, 2012: 525- 526).

ANAP Grubu adına da Yüksel Yalova söz almıştır. Yalova, her ne kadar kadın- erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmayacak olsa da tasarıyı destekleyeceklerini belirtmiştir. Yalova, sözlerine "evlilik içi tecavüz" sorununu eleştirdikten sonra son vermiştir (Ertan, 2012: 526- 527).

Verilen önergelerle son şeklini alan tasarı, tasarının tümü üzerinde yapılan oylamada tüm partilerin desteğiyle kabul edilerek yasalaşmıştır(Aktaran; Ertan, 2012: 532):

"Kadın, evlenmekle kocasının soyadını alır; ancak, evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuru ile kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilir. Daha önceki soyadı kullanan kadın, bu haktan sadece bir soyadı için yararlanabilir."

3.4.10. Yükseköğretim Kanunu'nda Değişiklik

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nda yapılan bazı değişiklikler de Meclis'te bulunan partiler arasında ittifak sağlanarak hayata geçirilmiştir.

Tasarının tümü üzerinde konuşmalar Celal Topkan'ın CHP Grubu adına söz almasıyla başlamıştır. Topkan, söz konusu değişikliğin üniversitelerde çeşitli yorum ve uygulamalara sebebiyet veren belirsizliğe son vereceğini belirterek tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirtmiştir (Ertan, 2011: 532- 533).

DSP Grubu adına söz alan Sina Gürel de değiştirilecek olan ilkenin demokratik yönetime aykırı olduğunu bu sebeple tasarıyı destekleyeceklerini ifade etmiştir (Ertan, 2012: 533).

Muhalefet kesiminden son sözü ise ANAP Grubu adına Ahat Andican almıştır. Beklentileri karşılayamaması nedeniyle söz konusu yasayı eleştiren Andican, yapılmak istenen değişikliğin de bunu sağlayamayacak olmasına rağmen bazı noktalarda iyileştirme yaparak yasayı daha işler hale getireceğini belirtmiştir. Konuşmasını düzenlemenin detayları üzerinde yoğunlaştırarak devam ettiren Andican, tasarıya lehte oy vereceklerini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (Ertan, 2012: 533- 534).

Tüm partilerin desteğiyle kabul edilen tasarı ile birlikte söz konusu kanunun 36. maddesinin (a) fıkrasının 1 numaralı bendinin 3. fıkrası değişikliğe uğrayarak şu şekli almıştır (Aktaran; Ertan, 2012: 536):

"Devamlı statü ile atanmış olup, kısmi statüye geçmek isteyen doçentlerde en az beş yıl süre ile devamlı statüde çalışmış olmak şartı aranır. Üniversitelerde devamlı statüde beş yıl çalışan doçentlerin, devamlı statüde profesörlüğe atanmaları halinde kısmi statüye geçmeleri için yeniden beş yıl devamlı statüde çalışma şartı aranmaz."

Ayrıca kanunun 39. maddesine bir fıkra eklenmiştir (Aktaran; Ertan, 2012: 537):

"Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklarındaki yükseköğretim kurumlarından resmi davet alan öğretim elemanlarına 3 yılı aşmamak ve bütün özlük hakları saklı kalmak üzere üniversite yönetim kurulunun kararı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayı ile aylıklı izin verilebilir."

Son olarak kanuna bir geçici madde eklenmiştir (Aktaran; Ertan, 2012: 539):

"Devamlı statüye atanmış olup, kısmi statüye geçmek için vaki talepleri reddedilmiş bulunan profesör ve doçentler, üniversitede bu akademik kadroların birinde devamlı statüde beş yıl çalışmış olmaları kaydıyla bu Kanun'un yürürlük tarihinden itibaren üç ay içinde kısmi statüye geçme talebinde bulunabilirler."

3.4.11. Devlet Memurları Kanunu'nda Yapılan Değişiklik

Devlet Memurları Kanunu'nda değişiklik yapılmasına dair Meclis çalışmaları da partiler arasında yapıcı ilişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Söz konusu kanunda

değişiklik yapılması için aynı mahiyette 3 kanun teklifi verilmiştir. Denizli Milletvekili Hasan Korkmazcan ile siyasi parti gruplarını temsil eden 10 milletvekili, Antalya Milletvekili Deniz Baykal ile 29 arkadaşı ve Gümüşhane Milletvekili Oltan Sungurlu ile 3 arkadaşı tarafından verilen bu teklifler 12. 06. 1997 tarihinde tek bir teklif halinde Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanmıştır (Ertan, 2012: 605).

Söz konusu tasarının gerekçesinde örgütlenme özgürlüğünün demokratik ve sosyal hukuk devletindeki önemine vurgu yapılarak bu hakka sahip olunmadığından söz edilmiştir. Ayrıca, mevcut Anayasa'da memurların böyle bir hakka sahip olmasına engel bir düzenlemenin olmadığına değinilerek memurlar da dâhil herkesin sendika kurma hakkına sahip olması gerektiği belirtilmiştir (Ertan, 2012: 608).

Memurlara sendika kurma hakkı tanınmasına ilişkin söz konusu tasarının tümü üzerinde parti grupları adına ilk sözü DSP Grubu adına Hikmet Sami Türk almıştır. Konuşmasında devlet işlerinin yürütmesinde memurların önemine dikkat çeken Türk, memurların hayat şartlarını iyileştirmeyi devletin görevleri arasında saymıştır. Konuşmasını sendika kurma hakkının tarihsel gelişimini anlatarak sürdüren Türk, tasarının lehinde olduklarını ifade ederek konuşmasına son vermiştir (Ertan, 2012: 605-607).

CHP Grubu adına da Atila Sav söz almıştır. Sav, söz konusu tasarının tüm partilerin ortak çabasıyla hazırlandığını hatırlatarak yapılmak istenen değişikliğin Anayasa'nın yasalara yansımaları açısından elzem olduğunu belirtmiştir. CHP sözcüsü, değişikliğin istedikleri boyutta olmamasına rağmen tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirterek sözlerine son vermiştir (Ertan, 2012: 607- 608).

Sav'dan sonra sözü ANAP Grubu adına Biltekin Özdemir almıştır. İlk olarak tasarının içeriğinden kısaca bahseden Özdemir, düzenlemenin demokratik ve sosyal bir devlet olmanın bir gereği olarak hazırlandığını belirtmiştir. Daha sonra memurların sendika hakkına sahip olduğuna dair yasal düzenlemelerden söz eden Özdemir, tasarının çıkarılmasında geç kalınmış olduğunu ve lehte oy kullanacaklarını beyan ederek konuşmasını bitirmiştir (Ertan, 2012: 609).

Hükümet partilerinin grupları adına yapılan konuşmaların ardından şahıslar adına konuşmalar da yapıldıktan sonra tasarı oylanarak kabul edilmiştir. Böylece 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 22. maddesi şu şekilde değiştirilmiştir (Ertan, 2012:

612):

"Devlet Memurları, Anayasa'da ve özel kanunda belirtilen özel hükümler uyarınca sendikalar ve üst kuruluşlar kurabilir ve bunlara üye olabilirler."

3.4.12. Ailenin Korunmasına Dair Kanun

06. 08. 1997 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanan bu tasarının tümü üzerinde parti grupları adına ilk konuşmayı CHP sözcüsü Oya Araslı yapmıştır. Araslı, ilk olarak aile içi şiddetten özellikle çocukların ve kadınların olumsuz bir şekilde etkilendiğini söylemiştir. Daha sonra aile içi şiddetin toplum ve bireyler üzerindeki olumsuz etkisine değinen Araslı, konuya dair uluslararası düzenlemeler yapılırken Türkiye'de hâlâ bu durumun gelenekler üzerinden yürüdüğünden ve aile reisinin elinde bulunan hakların ailenin diğer bireylerini olumsuz etkilediğinden bahsederek sözlerini sürdürmüştür. Aileyi toplumun yapı taşı olarak gören Anayasa'nın 41. maddesine değinen Araslı, tasarının yasalaşması halinde devletin bu hususta müdahalede bulunmak için elinin güçleneceğini belirtmiştir. CHP sözcüsü tasarının lehinde oy kullanacakları belirterek konuşmasına son vermiştir (Ertan, 2012: 913- 914).

Tasarının lehinde olduklarını belirterek konuşmasına başlayan DYP sözcüsü Y. Feyzi Arıcı da 41. maddeden bahsederek yasanın aile içi şiddete maruz kalan bireyleri korumaya yönelik olduğunu belirtmiştir. Arıcı, Atatürk ve Hazreti Muhammed'in kadınlara atfettiği önemden söz ederek konuşmasını sonlandırmıştır (Ertan, 2012: 914- 915).

DYP sözcüsü Arıcı'dan sonra RP Grubu adına konuşmak için Bahri Zengin söz almıştır. Tasarının maddelerinin içeriğinden bahsederek konuşmasına başlayan Zengin, tasarıya edindiği amaç nedeniyle karşı çıkılamayacağını, ancak aile içi şiddeti önlemek için yapılan düzenlemenin yeterli olmayacağını belirtmiştir. Zengin, konuşmasının devamında aile içi şiddeti önlemenin ceza ile değil, şiddeti ortaya çıkaran nedenlerin kaldırılmasıyla mümkün olabileceğini savunmuştur. Devletin 1930'lu yıllardan beri devletçi bir tutum benimsemesinden dolayı ailelerin özgürlük alanının kısıtlandığına değinen Zengin, olumlu oy verecek olmalarına rağmen tasarının yetersiz olduğunu belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (Ertan, 2012: 916- 918).

Yürürlük maddeleri ile birlikte 5 maddeden oluşan tasarı, daha sonra 2. ve 3. maddelerinin birleştirilmesiyle 4 madde şeklinde oylamaya sunulmuştur. Tasarının 1. maddesinde aile içi şiddeti önlemeye yönelik tedbirler sayılmıştır. 2. maddesinde ise bu tedbirlerin uygulanmaması durumunda takip edilecek usul ve esaslar ile cezai müeyyideler düzenlenmiştir. Tasarının diğer iki maddesi yürürlük maddeleridir (Ertan, 2012: 921- 928).

3.4.13. Diğer Bazı Düzenlemeler

6 Eylül 1987’de yapılan siyasi yasaklıların affına yönelik halk oylamasında her ne kadar bir tarafta hükümet partisi diğer tarafta muhalefet partileri olmak üzere iki cephe oluşmuş olsa da bu anayasa değişikliğinin Meclis’ten geçmesi esnasında hükümet ve muhalefet partileri arasında uzlaşa sağlanmıştır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere bu değişiklikle beraber seçmen yaşı, milletvekili sayısı ve anayasa değişiklik şekli gibi birkaç değişiklik daha Meclis’te görüşüldü. Tam bir ittifak sağlanamasa da ayrıca belirtilen değişiklikler de büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Siyasi yasaklılara ilişkin olan geçici 4. maddenin kaldırılmasında ise tam bir ittifak sağlandı. Yapılan görüşmelerin nihayetinde yapılan oylamada oylama katılan 367 milletvekilinden sadece 7’si aleyhte oy kullandılar. Çekimser ve geçersiz oy çıkmazken 360 milletvekili değişikliğin lehinde oy kullandılar (Boray, 2010b: 327; Ayrıca bkz; TBMM Tutanak Dergisi, 1987; 103. Birleşim: 338- 424).

SHP- DYP koalisyon hükümeti döneminde Meclis’ten ittifakla geçen bir başka kanun, Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Sınıfı Personelinin Ek Ders Saat Ücretlerine Dair Kanun oldu. Söz konusu kanunla özellikle ilk ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin ek ders ücretlerinde iyileştirme yapıldı. Ayrıca, ek ders ücretlerinin yıllık olarak belirlenmesinin Bütçe Kanunu ile yapılmaması kararlaştırıldı (Duran, 2012: 270- 271).

Tasarının tümü üzerinde parti grupları adına söz alan muhalefet partileri sözcüleri, tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirttiler. Nihayetinde söz konusu tasarı, 21. 05. 1992 tarihinde yapılan 79. Birleşim’de kabul edilerek yasalaştı (Duran, 2012: 271).

9 Mart 1992 tarihinde Meclis’te görüşülerek tüm partilerin desteği ile kabul edilen 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’na ilişkin düzenleme ile daha önce vatandaşlıktan

çıkarılan kişilerin yeniden vatandaşlığa alınması kararlaştırılmıştır. Söz konusu kanuna 12 Eylül'den sonra bir (g) bendi eklenmiş ve bu bentle, Türkiye Cumhuriyeti aleyhine suç işleyip yurtdışına kaçıp ve 3 aylık süre içinde ülkeye dönmeyenlerin vatandaşlıktan çıkarılması sağlanmıştı. Sunulan tasarı gerekçesinde hukuk devletinde suç işlemenin karşılığının anayasa ve yasalarla belirlenebileceği vurgulanarak ayrıca böyle bir cezaya gerek olmadığı belirtilmiştir. Meclis görüşmelerinde söz alan tek kişi, RP Grubu adına Bahattin Elçi olmuştur. Elçi, tasarının kişi hak ve özgürlüklerinin elde edilmesi için yapılmış bir düzenleme olduğunu belirten konuşmasında tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirtmiştir. Daha sonra oylamaya geçilmiş ve tasarı kolay bir şekilde yasalaşmıştır. Böylece, söz konusu kişilerin vatandaşlığa alınmasının önü açılmış, el konulan mallarının iadesi sağlanmış ve aleyhlerine açılan ve karara bağlanmamış olan davalar düşmüştür (Duran, 2012: 272- 273).

Yine SHP- DYP koalisyon hükümeti döneminde kaymakamların "makam tazminatı cetveline" dâhil edilmesi için 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda yapılan değişiklik de muhalefetin de desteğiyle kabul edilmiştir. Parti Gurubu adına söz alan ANAP Milletvekili Mehmet Keçeciler, söz konusu düzenlemeyi daha önce kendilerinin teklif ettiğini, ancak hükümetin bu teklifi geri çevirerek aynı düzenlemeyi kendilerinin Meclis'e sunduğunu belirtmiştir. İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, ANAP sözcüsünün bu iddiasına "tabii bizim teklifimiz gelecek biz iktidarız çünkü" diyerek cevap vermiştir. Sezgin'in iktidarın muhalefete bakış açısını ortaya koyan bu konuşmasından sonra RP Grubu adına Hüsamettin Korkutata söz almıştır. Tasarıya desteklerini belirten konuşmasında Korkutata, memurlarda olumsuz tavırlara sebebiyet verdiği gerekçesiyle 657 sayılı Kanun'u eleştirmiştir. Şahıslar ve gruplar adına yapılan konuşmaların ardından tasarı, 25. 05. 1992 tarihinde ittifakla kabul edilerek yasalaşmıştır (Duran, 2012: 273- 274).

Milli Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulu tarafından Meclis'e sunulan ve 8 Haziran 1994 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanan ve kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nda değişiklik yapılmasına yönelik kanun tasarısı da muhalefetin desteğiyle Meclis'ten geçen bir tasarı olmuştur. Söz konusu değişiklik yapılmadan önce şehit olan kişinin eşi ve çocukları yoksa anne ve babasına maaş ödenmesi için "muhtaç olma" şartı aranıyordu. Plan ve Bütçe Komisyonu raporunda muhtaçlığın belirlenmesinin mümkün olmadığına kanaat

getirerek kanuna ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Yapılan değişiklikle, "muhtaç olma" şartı kaldırılırken daha önce muhtaç olduklarını belgeleyemedikleri için maaştan mahrum kalan şehit anne ve babalarının kanunun yürürlüğe girmesinden itibaren 18 ay içinde başvurmaları halinde maaş alabilecekleri kararlaştırılmıştır. Ancak, geçmişe yönelik bir ödeme yapılmayacağı da beyan edilmiştir (Duran, 2012: 661- 662).

Meclis görüşmeleri esnasında muhalefet partilerinden RP Grubu adına söz alan Kemalettin Göktaş ve ANAP grubu adına söz alan Güneş Taner, tasarıyı desteklediklerini belirtmişlerdir. Nitekim tasarı, muhalefetin de müspet oylarıyla yasalaşmıştır (Duran, 2012: 663- 664).

Yine bu dönemde muhalefet ve hükümet arasında yapıcı bir tutumun sergilendiği yasal bir düzenleme de Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda yapılan başka bir düzenleme olmuştur. Bu değişikliğe ilişkin tasarı gerekçesinde yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarının hayatlarını idame ettirdikleri ülkelerde ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda daha iyi şartlara sahip olabilmeleri için Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkmak için yaptıkları başvuruların her geçen gün arttığı belirtilmiştir. Söz konusu Türklerin bunu istemelerinin sebebi olarak ise çoğu Türk'ün çalıştıkları ülkelerin çifte vatandaşlığı kabul etmemesi olarak gösterilmiştir. İşte bu değişiklik, söz konusu kişilerin yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığına sahip olmalarını ve aynı zamanda Türkiye'deki haklarından da Türk vatandaşlarıyla eşit bir biçimde yararlanmalarını sağlamak amacıyla yapılmıştır (Duran, 2012: 822- 823).

7 Haziran 1995'te Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanan tasarının tümü üzerinde RP Grubu adına söz alan Abdullah Gül, yurtdışında yaşayan Türklerden dış siyaset alanında yararlanabilmek için düzenlemenin yerinde olduğunu ve tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirtmiştir. CHP Grubu adına söz alan Ali Oğuz da yurtdışında yaşayan Türklerin ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda etkin olabilmeleri için böyle bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunu belirterek tasarıyı desteklediklerini ifade etmiştir (Duran, 2012: 824- 825).

Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun da yine partiler arasında yapıcı ilişkilerin sergilendiği bir yasal düzenleme olmuştur. Ekonomik faaliyetlerin nihai amacının tüketici ihtiyaçlarını karşılamak olduğu ve her tüketicinin yeteri kadar bilgi sahibi olmadığından tüketici faaliyetlerinin yasal yollarla korunması gerekliliği tasarının

gerekçesinde vurgulanmıştır. Tasarının tümü üzerinde RP Grubu adına söz alan Abdullatif Şener, tasarının o ana kadar Meclis'e getirilmemiş olmasını bir eksiklik olarak gördüklerini ve Meclis'e geç gelen bu tasarının da eksikleri olduğunu belirten konuşmasında buna rağmen tasarının lehinde oy kullanacaklarını söylemiştir. Diğer muhalefet kanadı olan ANAP Grubu adına söz alan Edip Safder Gaydalı da böyle bir tasarının Meclis'e bu kadar geç gelmesini ve tasarının eksikliklerini eleştiren bir konuşma yapmıştır. 24 Mart tarihinde Meclis Gnel Kurulu'na gelen bu tasarı, 25 Şubat 1995 tarihinde kabul edilerek yasalaşmıştır (Duran, 2012: 892- 896).

Türk Ceza Kanunu'nun 536. maddesinin 6. ve 537. maddesinin ise 6. fıkralarının kaldırılmasına ilişkin yasal düzenleme de Meclis'ten ittifakla geçmiştir. 13.11. 1996 tarihinde Meclis'te görüşülmeye başlanan söz konusu düzenlemeye ilişkin tasarı üzerinde ilk konuşmayı CHP Grubu adına Ali Şahin yapmıştır. Şahin, söz konusu düzenlemeyi bir ceza erteleme olarak değil, bir tecil hakkı olarak değerlendirmiştir. CHP sözcüsü tecil hakkının tanınmasının kişinin suç işlemekten imtina etmesini sağlayacağını savunmuştur. Şahin, tecil için belirlenen sınırları "ağır hapis cezasında 6 aya kadar, hapis cezasında 1 yıla kadar mahkûm olanların cezası 18 yaşından küçük olanlar için bu 1 ve 2 yıl; 15 yaşından küçük olanlar için de 2 ve 3 yıl; yaşı 70 ve daha fazla olanlar için de ağır hapiste 2, hapis cezasında 3 yıla kadar" olduğunu ifade etmiştir (Ertan, 2012: 269).

Değişikliğin yerinde bir değişiklik olduğunu belirten Şahin'den sonra Ayhan Gürel, DSP Grubu adına söz almıştır. Tasarının komisyondan tüm partilerin desteğiyle çıktığını belirten Gürel, söz konusu erteleme cezanın tamamıyla affı anlamına gelmediğini sadece uygulanmasının suçlunun durumuna göre belli ileri bir tarihe atılması olduğunu ifade etmiştir. Yine Gürel, tasarının yasalaşmasıyla adaletsiz bir durumun ortadan kalkacağını iddia etmiştir (Ertan, 2012: 270).

Parti Grupları adına son sözü ANAP Grubu adına Mahmut Oltan Sungurlu almıştır. Sungurlu, tasarının amacının suçu önlemek olduğunu belirten konuşmasında suçu önlemenin en iyi yolunun gençleri hapishaneye atmamak olduğunu ifade etmiştir (Ertan, 2012: 270).

Meclis'ten oy birliğiyle geçen yasal düzenlemelerden biri de Turizmi Teşvik Kanunu'nda yapılan değişiklik olmuştur. Daha önce de kabul edilip Cumhurbaşkanı

tarafından Meclis'e geri gönderilen bu düzenleme, 07. 08. 1997 tarihinde yeniden Meclis'te görüşülmeye başlanmıştır (Ertan, 2012: 765).

Tasarının tümü üzerinde RP Grubu adına Kemalettin Göktaş söz almıştır. Konuşmasını kısa tutan Göktaş, kumarhanelerin ortaya çıkardığı mafyaların Meclis üzerinde etkili olduğundan bahsetmiştir. Daha önce Bursa'ya vali olarak tayin edilen İstanbul Emniyet Müdürü'nün "beni kumar mafyası İstanbul'dan aldırıldı" sözlerine konuşmasında yer veren Göktaş, tasarının lehinde olduklarını belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (Ertan, 2012: 768).

Daha sonra diğer muhalefet kesimleri olan CHP ve DYP Grupları adlarına sırasıyla Altan Öymen ve Turhan Güven söz almışlardır. Öymen, Cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilen tasarının aceleyle yeniden kabul edilmeye çalışılmasını eleştirmiş ve kumarhanelere dönük yasağın sadece Türk vatandaşlarını kapsamasının daha iyi olacağını savunmuştur. DYP sözcüsü Güven ise Türklerin yabancılardan daha çok kumarhanelere gittiğini belirttiği konuşmasında bu yerlerden sağlanan gelirin ise denetim dışında kaldığını vurgulamıştır. Güven, turizmi teşvik için kumarın iyi bir araç olmadığını ve bu sebeple tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirtmiştir (Ertan, 2012: 768- 770).

Söz konusu tasarının kabul edilmesiyle birlikte alkollü içki satışı yapılan yerlere 18 yaşından küçüklerin vali ya da vasilerinin eşlik etmeleri halinde girebilmeleri, Turizm işletmelerine bağlı şans oyunları salonlarının açılması ve bu salonların açılmasına olanak verebilecek bu kanuna ters düşen mevcut yasal hükümlerin kaldırılması, mevcut şans oyunları salonlarının da bu yasa yürürlüğe girdikten sonra en geç 6 ay içinde kapatılmış olmaları gibi düzenlemeler yasalaşmıştır. Ayrıca, bu hususlara ilişkin usul ve esasları düzenleme yetkisi Turizm Bakanlığına verilmiştir (Ertan, 2012: 770- 771).

Meclis'ten ittifakla geçen yasalardan biri de Muhtaç Erbaş ve Er Ailelerinin Ücretsiz Tedavisi Hakkında Kanun olmuştur. Ordu Milletvekili Şükrü Yürür ve 5 arkadaşının bu teklifi Milli Savunma Komisyonu'nun verdiği önergeyle doğrudan gündeme alınarak 18.02. 1998 tarihinde görüşülmeye başlanmıştır (Ertan, 2012: 994).

Tasarının tümü üzerinde DYP Grubu adına söz alan Turhan Tayan, düzenlemenin içeriğinden bahsederek başladığı konuşmasında düzenlemenin 50 binin üzerinde er ve

erbaşı ilgilendirdiğini ve vatan görevlerini yerine getiren bu insanların ailelerinin sağlık sorunları sebebiyle sıkıntı yaşayabildiğini belirterek konuşmasını sürdürmüştür. Tayan, TSK bünyesinde er ve erbaş olarak görev ifa eden bu kişilerin ailelerine yönelik bu düzenlemeden memnun olduklarını ve lehte oy kullanacaklarını belirterek sözlerine son vermiştir (Ertan, 2012: 994).

CHP Grubu adına söz alan Ayhan Fırat da tasarının muhatabı kişilerin düşürüldüğü durumu eleştiren konuşmasında tasarının sosyal devlet ilkesine uygun bir düzenleme olduğunu beyan etmiştir. Tasarıyı hazırlayanlara teşekkür eden Fırat, yönetmelik çıkarılmak maksadıyla öngörülen 6 aylık sürenin 3 aya indirilmesini isteyerek konuşmasını sonlandırmıştır (Ertan, 2012: 995- 996).

Son olarak RP Grubu adına söz alan Mehmet Sıddık Altay ise tasarıyı hazırlayanlara teşekkür ederek başladığı konuşmasını ülkedeki sosyal güvenlik sıkıntıları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ayrıca askerlik süresinin 16 aydan 12 aya indirilmesini öneren Altay, tasarının lehinde oy kullanacaklarını belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (Ertan, 2012: 997).

Oy birliğiyle kabul edilen tasarının 1. maddesiyle "1111 sayılı Askerlik Kanunu hükümlerine göre silâh altına alınan muhtaç erbaş ve erlerin ailelerinin hastalanmaları halinde tedavileri devlet ve üniversite hastanelerinde ücretsiz yapılır" hükmü yasalaşmıştır. Öte yandan tasarının 2. maddesiyle ilaç ihtiyacının devlet tarafından karşılanması hükmü düzenlenirken 3. maddesiyle uygulamadan yararlanacak kişiler erbaş ve erlerin eşleri ve çocukları ile yine asker çocuklarının yardımına muhtaç olan anne ve babaları olarak sayılmıştır (Ertan, 2012: 999- 1000).

3.4.14. XXI. Dönemde Yapılan Anayasa Değişiklikleri

DSP- MHP- ANAP koalisyon hükümeti döneminde yapılan anayasa değişiklikleri hükümet ve muhalefet partileri arasında ittifak sağlanmasına neden oldu. Bu dönemde 4 ayrı değişiklikle Anayasa'nın 30'un üzerinde maddesi değiştirildi. Bu dönemde yapılan anayasal ve yasal düzenlemelerin birçoğu AB üyelik şartlarına uyum sağlamak amacıyla yapıldı (Yavuz, 2012: 141).

3.4.14.1. Anayasa'nın 143. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Kanun Teklifi

DGM'lerle (Devlet Güvenlik Mahkemeleri) ilgili olan bu maddenin değiştirilmesine dair iki maddeden oluşan kanun teklifi, hükümet ortakları DSP, MHP ve ANAP liderleri olan sırasıyla Ecevit, Bahçeli ve Yılmaz ile 342 milletvekili tarafından hazırlanmıştır (Yavuz, 2012: 141).

15. 06. 1999 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanan tasarının tümü üzerinde ilk konuşmayı FP Grubu adına Bülent Arınç yapmıştır. Arınç, ilk olarak DGM'lerin diğer mahkemelerden farklı olarak yasayla değil, anayasayla kurulduğunun üzerinde durmuştur. DGM'lerin kurulma gerekçesini "1971 muhtırasından sonra ortaya çıkan terörist eylemlerle ilgili olarak hızlı yargılama yapmak, özel görevlerle donatılmak ve özellikle cumhuriyetin temel niteliklerine, devletin bölünmezliğine karşı işlenen suçları yargılamak" olarak açıklayan Arınç, konuşmasını DGM'lerin 1975'te kapatıldıktan sonra yeniden kurulması, DGM'lerde biriken işler ve DGM'lerin artık anayasal sınırları dışına çıktığı hususlarına değinerek sürdürmüştür. Daha sonra DGM'lerin özgürlüğün aleyhinde bir kurum haline geldiğini belirten Arınç, terörist başı Abdullah Öcalan'ın yargılanmasında da DGM'lerin aceleci bir yargılama yapacağını iddia edip tasarının lehinde olduklarını belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (Yavuz, 2012: 141- 143).

Muhalefetin diğer kanadı olan DYP Grubu adına da Ahmet İyimaya söz almıştır. Sözlerine DGM'lerin kimler sayesinde (Demirel, Ecevit ve bunların arkadaşları) Anayasa'ya girdiğini vurgulayarak başlayan İyimaya, konuşmasını DGM'lerin anayasa ile değil, yasa ile yürütülmesi gerektiğini hatta bir alt mahkemeye ihtiyaç varsa bunun DGM'ler değil, bir insan hakları mahkemesi olması gerektiğini savunmuştur. İyimaya, tasarıya lehte oy vereceklerini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (Yavuz, 2012: 144).

Tasarının tümü üzerinde yapılan konuşmaların ardından maddelerinin görüşülmesine geçilmiş ve tasarının iki maddesi de büyük bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Nitekim tasarının tümü üzerinde yapılan oylamada da bu çoğunluk korunmuş ve tasarı yasalaşmıştır. Böylece, değiştirilen 143. maddenin 1. fıkrasına "Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır" ifadesi eklenirken; 2. fıkrasında DGM'lerin üye sayıları, bu üyelerin seçilme yöntemleri ve görev süreleri yeniden

düzenlenmiştir. Ayrıca, 3 ve 4. fıkraları birleştirilerek tek bir fıkra haline getirilmiş ve son fıkrası da lağvedilmiştir (Yavuz, 2012: 151).

3.4.14.2. Anayasa'nın 47, 125 ve 155. Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Anayasa'da yapılan ikinci değişiklik de yine hükümet ortağı partilerin liderleri Ecevit, Bahçeli ve Yılmaz ile 282 milletvekilinin teklifleri ile yapılmıştır. Bu teklifle Anayasa'nın 47, 125 ve 155. maddelerinin değiştirilmesi istenmiştir. Söz konusu teklifin Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmesine 10. 08. 1999 tarihinde 47. madde ile başlanmıştır (Ertan, 2012: 152).

Devletleştirme hakkında olan bu maddeye özelleştirmenin eklenmesini isteyen bu teklifin tümü üzerinde ilk sözü FP Grubu adına Cemil Çiçek almıştır. Çiçek, konuşmasına devleti geliştirmekte Anayasa'nın kısıtlayıcı bir faktör olduğunu ve özelleştirme ve tahkimin ilk kez anayasal zemine oturtulduğunu belirterek başlamıştır. FP Sözcüsü, konuşmasını Anayasa'nın Türkçesini ve felsefesini eleştirerek devam ettirmiştir. Son olarak, ülkenin, insan hakları ve özgürlükleri, ekonomik haklar ve özgürlükler, sosyal haklar ve insani gelişmeler hakkında dünya çapında oluşturulan listelerdeki yerinden bahseden Çiçek, 47. madde ile birlikte teklif edilen diğer maddelerinde değiştirilmesini desteklediklerini belirterek konuşmasına son vermiştir (Yavuz, 2012: 152- 153).

Muhalefetin diğer kanadı olan DYP Grubu adına söz alan Ahmet İyimaya, konuşmasına Anayasa'yı eleştirerek başlamıştır. İyimaya, iki de bir anayasa değişikliği yapmanın doğru olmadığını ve Türkiye'de anayasa yapımına ilişkin geleneklerin bir türlü kökleşmediğini vurgulamıştır. İyimaya, bunun sebebini ise uzlaşi kültürünün benimsenmemesi olarak göstermiştir. DYP sözcüsü konuşmasının devamında değişiklik teklifinin yasalaşması halinde özelleştirmeyi ve tahkimi anayasal teminat altına alacağını ve değişiklik için TBMM'de uzlaşi sağlandığı düşüncesinde olduklarını beyan etmiştir (Yavuz, 2012: 154-155).

47. madde oylanarak büyük bir çoğunlukla kabul edildikten sonra 125. maddenin değiştirilmesine ilişkin görüşmelere geçilmiştir. Kamu hizmetlerine ilişkin imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde ortaya çıkan uyuşmazlıklar için milli ve uluslararası

tahkim yoluna gidilebilmesini öngören değişiklik teklifiyle ilgili ilk sözü FP Grubu adına Mehmet Ali Şahin almıştır. Konuşmasına tahkim kurumunun ülke ve dünya tarihindeki geçmişine değinerek başlayan Şahin, söz konusu kurumun Batı’da 200 yıllık geçmişi olduğunu Türkiye’de ise 1927 yılından itibaren var olduğunu belirtmiştir. Daha sonra Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde uluslararası tahkime verilen öneme vurgu yapan Şahin, verdikleri değişiklik teklifinin kabul edilmesi halinde yerinde gördükleri bu değişikliği destekleyeceklerini beyan etmiştir (Yavuz, 2012: 164-165).

DYP sözcüsü Ali Naci Tuncer de parti grubu adına yaptığı konuşmasına tahkim kurumunun ülkedeki yasal konumuna değinerek başlamıştır. Ülkede özel hukuka ilişkin konularda tahkimin zaten düzenlenmiş olduğunu belirten Tuncer, idare hukukuna tabi sözleşmelerde de tahkimin uygulanmasının sağlanmak istendiğini belirterek konuşmasını sonlandırmıştır (Yavuz, 2012: 167).

Daha aşağıda kabul edilmiş şekliyle vereceğimiz 125. maddenin değiştirilmesine ilişkin teklif, oylamaya katılan 442 milletvekilinden 405’inin lehte oylarıyla kabul edilmiştir (Yavuz, 2012: 167).

125. maddenin değiştirilmesine ilişkin görüşmelerin bitmesinin ardından Danıştay’ın görevlerini düzenleyen 155. maddede değişiklik yapılmasına ilişkin görüşmeler başlamıştır. Bu değişiklikle " imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında düşüncesini bildirmek" görevi Danıştay’ın görevleri arasına eklenmiştir (Yavuz, 2012: 168).

Muhalefet kanadını oluşturan FP ve DYP Grupları adına sırasıyla söz alan İsmail Alptekin ve Kemal Kabataş, özellikle Danıştay’ın konuya dair alacağı kararların ne kadar bağlayıcı olacağı hususu üzerinde durmuşlardır. Gruplar ve şahıslar adına yapılan konuşmaların ardından tüm partilerin birer temsilcilerinin verdikleri ortak önerge kabul edilmiş ve madde bu önergeyle belirlenen şekliyle oylanmıştır. Yapılan oylama sonunda teklif, oylamaya katılan 390 üyeden 368’inin lehte oylarıyla kabul edilmiştir (Yavuz, 2012: 170).

Değişiklikle ilgili ikinci görüşmeler 13 Ağustos 1999 tarihinde yapılmış ve maddeler tek tek yeniden oylanarak kabul edilmiştir. Maddelerin oylanmasının ardından değişikliğin tümü üzerinde oylamaya geçilmiş ve değişikliğin tümü, oylamaya katılan

506 milletvekilinden 448'inin lehte oyuyla kabul edilmiştir. Ayrıca, 45 aleyhte, 11 çekimser ve 2 de boş oy kullanılmıştır (Yavuz, 2012: 172).

Böylece, teklifin 1. maddesi ile Anayasa'nın 47. maddesinin "E. Devletleştirme" olan kenar başlığı, "E. Devletleştirme ve Özelleştirme" şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca, söz konusu maddeye 2. fıkrasından itibaren bazı eklemeler yapılmıştır. Bu eklemelerle özelleştirmeye ilişkin usul ve esasların kanunla belirleneceği anayasal teminat altına alınmıştır (Yavuz, 2012: 171).

Öte yandan teklifin 2. maddesiyle Anayasa'nın 125. maddesinin 1. fıkrasından itibaren şu hususlara yer verilmiştir (Aktaran; Yavuz, 2012: 171):

"Kamu hizmetleriyle ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların milli veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir".

Yine söz konusu teklifle değiştirilen 155. madde Danıştay'ın görevleri şöyle sıralanmıştır (Aktaran; Yavuz, 2012: 172):

"Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'na gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, tasarılarını incelemek, idari uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir".

3.4.14.3. Anayasa'nın Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Bu dönemde yine hükümet ortağı siyasi partilerin liderleri Ecevit, Bahçeli ve Yılmaz ile 288 milletvekili tarafından hazırlanan üçüncü anayasa değişikliği teklifi, Meclis'te bulunan tüm siyasi partilerin desteğiyle kabul edilmiştir. Çok kapsamlı olan bu değişiklikle Anayasa'nın başlangıç metniyle birlikte 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 31, 33, 34, 36, 38, 40, 41, 46, 49, 51, 55, 65, 66, 67, 69, 74, 87, 89, 94, 100, 118, 149 ve Geçici 15. maddelerinde değişiklik yapılmıştır (Yavuz, 2012: 172).

Tasarının tümü üzerinde ilk konuşmayı AKP Grubu adına Mehmet Ali Şahin yapmıştır. İlk olarak değişiklik teklifinin siyasi partiler arasında uzlaşma sağlanarak sunulan bir teklif olduğuna değinen Şahin, demokrasinin aksine devletin bireyden çok

daha güçlü hale getirilmesiyle insan haklarını kısıtlayan, hukuk devleti ve yargı bağımsızlığı ilkelerini olumsuz etkileyen ara dönem dayatmaları, olağanüstü hal ve sıkıyönetim uygulamaları ile sorunlara çözüm bulunamadığına geline noktaı delil olarak göstermiştir. Sorunların çözümü için demokrasi vurgusu yapan Şahin, ülkede insan haklarına saygının hukuki ve fiili temellerinin sağlam olmadığından ve hukuk devleti teminatlarının zayıf olduğundan söz etmiştir. Daha sonra sorunların çözülememesinden mevcut Anayasa'yı sorumlu tutan Şahin, değişikliğe uğrayacak bazı maddelere değinerek tasarıya desteklerini belirten konuşmasını sonlandırmıştır (Yavuz, 2012: 173- 175).

SP (Saadet Partisi) Grubu adına söz alan Yasin Hatipoğlu ise teklifin eksikleri olmasına rağmen destek vereceklerini belirttiği konuşmasında teklifin bazı maddelerinin çok önemli ve yerinde olduğunu vurgulamış ve bu maddelerin özgürlük, hak, hukuk gibi konularda vatandaşların geleceği ve Avrupa'yla bütünleşme için önemli olduklarını ifade etmiştir. Değiştirilecek olan 69. Maddede sorun olduğunu belirten Hatipoğlu, hükümetin ekonomi politikasının aleyhinde beyanatlar vererek konuşmasına son vermiştir (Yavuz, 2012: 175- 176).

Muhalefet kesiminden tasarının tümü üzerinde son sözü DYP Grubu adına Ahmet İyimaya almıştır. Türkiye'de anayasaların yukarıdan bakan bir tarzda hazırlandığını ve bu süreçte halkın bir etkisinin olmadığını vurgulayarak sözlerine başlayan İyimaya, bu yüzden de Meclis'te dahi birçok sıkıntı yaşandığını belirtmiştir. Mevcut Anayasa'nın güce açık bir anayasa olduğunu söyleyen İyimaya, mevcut Anayasa'nın devlet krizi doğurduğunu hatta ülkeyi kimin yönettiği sorusuna cevap vermeyi bile imkânsız hale getirdiğini belirtmiştir. Anayasa üzerindeki eleştirilerine devam eden DYP sözcüsü, mevcut Anayasa'nın " Cumhuriyet hükümetleri ile Cumhurbaşkanı arasında, Parlamento ile Anayasa Mahkemesi, demokrasi ile derin bürokrasi ve seçilmişler ile seçilmemişler arasında" önemli krizlere sebep olduğunu ifade etmiştir. İyimaya, konuşmasını değişiklik teklifinin temel özellikleri üzerinde durarak sonlandırmıştır (Yavuz, 2012: 177).

Tasarının tümü üzerinde konuşmalar sona erdikten sonra maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Maddeler tek tek oylanarak kabul edildikten sonra tasarının tümü oylamaya sunulmuştur. Yapılan oylamaya 494 üye katılmış ve bunların 474'ü

lehte oy kullanmışlardır. Ayrıca, 14 ret, 1 çekimser, 2 geçersiz ve 1 boş oy kullanılmıştır. Böylece, anayasa değişikliğine ilişkin bu kapsamlı tasarı kabul edilerek yasalaşmıştır (Yavuz, 2012: 259; Maddeler için bkz. 181- 258).

3.4.14.4. Anayasa'nın 68. Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun

Anayasa'da söz konusu dönemde yapılan bir değişiklik ise MHP Genel Başkanı Bahçeli, ANAP Genel Başkanı Yılmaz ve 311 milletvekili tarafından hazırlanan 68. maddenin değiştirilmesine yönelik teklifin kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Milletvekillerinin maaş, yolluk, ödenek ve özlük haklarına ilişkin bu maddenin Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmesine 06. 11. 2001 tarihinde başlanmıştır (Yavuz, 2012: 259- 260).

Tasarının tümü üzerinde AKP Grubu adına söz alan Arınç, milletvekillerinin emekliliklerine ilişkin bir düzenlemenin söz konusu maddede yer almadığından ve milletvekili gelirlerinin hemen her herkesin konuşmalarında mevzu bahis edildiğinden söz ettiği konuşmasında milletvekillerinin daha önce yaptıkları işlerden feragat ettiklerinden bazı iyileştirmelerin yapılması gerektiğini savunmuştur. Konuşmasını milletvekili gelirleri ve bu durumun topluma yansımaları üzerinde devam ettiren Arınç, tasarıya desteklerini ifade ederek konuşmasını sonlandırmıştır (Yavuz, 2012: 260- 262).

SP Grubu adına konuşan Ömer Vehbi Hatipoğlu, vatandaşların milletvekillerinin özlük hakları ve maaşlarında iyileştirme yapılmasına tepki göstermelerine hükümetin ekonomi politikalarını sebep göstererek hükümeti eleştirmiştir. Milli gelirin 3200 dolar civarından 2000 dolara düştüğünü öne süren SP sözcüsü, milletvekili maaşlarının milli gelire göre ayarlanmasına ilişkin bir önerge vereceklerini söylemiştir. Hatipoğlu, konuşmasını verecekleri önergenin kabul edilmemesi halinde tasarının aleyhinde oy kullanacaklarını ifade ederek bitirmiştir (Yavuz, 2012: 262- 263).

DYP sözcüsü Ali Naci Tuncer ise tasarının tümü üzerinde yaptığı konuşmasına halkın, milletvekillerinin maaşlarına yapılan iyileştirmelere ve seçim tartışmalarına, eleştirilerine değinerek başlamıştır. Anayasa'da milletvekillerinin emekliliğine ilişkin bir düzenleme olmadığını ve teklifin bunu getirdiğini söyleyen Tuncer, önceki durumun Anayasa Mahkemesi ile Meclis arasında sorun çıkardığını belirtip Anayasa Mahkemesi ile çekişmekten bıktıklarını ifade ederek konuşmasını devam ettirmiştir. DYP sözcüsü,

söz konusu değişikliğin bir zaruret olduğunu vurgulayarak konuşmasını bitirmiştir (Yavuz, 2012: 263- 264).

Nihayetinde, Anayasa'nın 68. maddesinin 1. fıkrasının 1. cümlesi değiştirilmiş ve fıkranın sonuna ekleme yapılmıştır (Aktaran, Yavuz, 2012: 267):

"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin ödenek, yolluk ve emeklilik işleri kanunla düzenlenir... Türkiye Büyük Millet Meclis'i üyeleri ile bunların emeklileri T. C. Emekli Sandığı ile ilgilendirilirler ve üyeliği sona erenlerin istekleri halinde ilgileri devam eder".

Tasarının tümü üzerinde yapılan oylamaya 450 milletvekili katılmıştır. Bu vekillerden 437'si lehte, 11'i aleyhte, 1'i çekimser ve 1'i de boş oy kullanmışlardır. Böylece tasarı yasalaşmıştır (Yavuz, 2012: 268).

3.5. 2002'DEN GÜNÜMÜZE İKTİDAR İLE MUHALEFET ARASINDA YAPICI İLİŞKİLER

3.5.1. Avrupa Birliğine Uyum Yasaları

AB ile ilişkiler adına çıkarılan ve çeşitli kanunlarda değişiklik yapılmasını içeren yasa tasarıları, Meclis'te hükümet ve muhalefet arasında da uyum sağlanmasını temin etti. 2003- 2004 yıllarında yapılan bu değişiklikler, AB tarafından üyelik müzakereleri için gerekli ön şartların yerine getirilmesi şeklinde yorumlandı. Bu değişikliklere binaen önemli bir adım atan AB, 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde AB'ye aday ülke konumu kazanan Türkiye için 17. 12. 2004 tarihinde, Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyince, AB'ye üyelik için müzakerelerin başlatılması kararı aldı (Saraçoğlu ve Yeşilbağ, 2015: 897- 898).

DSP- MHP- ANAP koalisyon hükümeti döneminde başlayan AB kriterlerine uygun yasa çalışmaları AKP hükümeti döneminde de devam etti. 2002- 2003 yıllarında bu bağlamda 6 farklı uyum paketi Meclis'ten geçerek yasalaştı.

Bunlardan ilki, 4778 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. 4. uyum paketi olarak bilinen bu kanun, özellikle Kopenhag kriterlerine uyum sağlayabilmek için çıkarıldı. 03. 12. 2002 tarihinde Başbakan A. Gül tarafından Meclis'e gönderilen tasarı, 02. 01. 2003 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul

edilerek yasalaştı (Yıldız, 2012: 151):

Bu tasarının kabul edilmesiyle Türk Ceza, Basın, Damga Vergisi, Ceza Muhakemeleri Usulü, Vakıflar, Siyasi Partiler, Milletvekili Seçimi, Dernekler, Mahalli İdareler ile Mahalle Muhtarları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi, Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu ve Adli Sicil Kanunlarında değişiklikler yapıldı (Yıldız, 2012: 151).

Bu değişikliklerle işkence ve kötü muamele suçları sebebiyle verilen cezaların para cezasına çevrilmesi ve ertelenmesi kaldırıldı. Cemaat vakıflarının çeşitli ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için taşınmaz mal edinmesinin ve bu mallar üzerinde tasarrufta bulunmasının önünü açıldı. Siyasi partilerin 30 Türk vatandaşı tarafından kurulabileceği öngörüldü. Bu 30 vatandaşın partiye üye olabilme yeterliliğine sahip olması şartı koyuldu. Siyasi partilere gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılacak yardımlara 1 yıl içinde 2 Milyar TL üst sınırı koyuldu. Yine siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda karar sayısı 3/5 olarak belirlendi. Ayrıca, kapatma yerine para cezasının verilmesini önü açıldı. Derneklerin resmi kurumlarla yazışma dili olarak Türkçe belirlendi. Tüzel kişilere de derneklere üye olabilme yolu açıldı ve derneklere önceden izin almaksızın bildiri yayınlama hakkı verildi. Belli şartlarda (80 yaşını doldurmak, suçun suç olmaktan çıkması, ölüm, cezanın idari nitelikte cezaya dönüşmesi gibi) suçların adli sicilden silinmesi kararlaştırıldı. Son olarak bu düzenlemeyle yabancılara TBMM'ye dilekçe verme hakkı tanındı (Yıldız, 2012: 151-152).

AB'ye uyum paketlerinden ikincisi 4793 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. 09. 12. 2002 tarihinde hükümet tarafından Meclis'e sunulan ve 23. 01. 2003 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasalaşan bu tasarıyla Hukuk Muhakemeleri Usulü, Ceza Muhakemeleri Usulü ve Dernekler Kanunlarında değişiklikler yapıldı. 5. Uyum paketi olarak bilinen bu değişiklikler AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) kararları açısından yeniden yargılanmaya dair düzenleme yapılarak kolaylaştırma yapıldı. Daha önceden verilmiş kesin kararlara karşı da yeniden yargılama yolu açıldı. Ayrıca, Dernekler Kanunu'nda da bazı değişikliklere gidildi (Yıldız, 2012: 152).

Diğer bir AB'ye uyum paketi, 4928 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik

Yapılmasına Dair Kanun'dur. 6. uyum paketi olarak bilinen kanun tasarısı, 15. 07. 2003 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yapılan 106. Birleşimde kabul edilerek yasalaştı. Bu kanun ile Türk Ceza, Vakıflar, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında, Nüfus, İdari Yargılama Usulü, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulü Hakkında, Sinema, Video ve Müzik Eserleri, Adli Sicil, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında, Ceza Muhakemeleri Usulü ve Terörle Mücadele Kanunlarında değişiklikler yapıldı (Yıldız, 2012: 153).

Düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin hakları genişleten bu düzenleme ile eşitlik ilkesine göre herkesin temel hak ve hürriyetlerden faydalanması için kolaylıklar sağlandı. Öte yandan, yeniden yargılanmaya yönelik düzenleme yapılarak yeniden yargılanma için AIHM kesin kararından itibaren 1 yıl, diğer nedenler içinse 60 günlük süre belirlendi. Ayrıca, çocuklara ad verilmesiyle ilgili düzenleme yapılarak çocuklara ahlak kurallarına uygun olmayan bir adın koyulamayacağı düzenlendi. Evlilik dışı çocukların da annelerinin soyadını almaları teminat altına alındı. Dikkat çeken bir değişiklik de Terörle Mücadele Kanunu'nda yapıldı. Söz konusu kanunun 8. maddesi (devletin bölünmez bütünlüğü aleyhine propaganda yapılamayacağını teminat altına alan) yürürlükten kaldırıldı. Ana dilde yayın yapılmasına ve apartmanlarda ibadethane açılmasına izin verilmesi de diğer düzenlemeler oldu (Yıldız, 2012: 153).

2003 yılında AB'ye uyum adına Meclis'ten geçen son uyum paketi 4963 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun oldu. 7. uyum paketi olarak bilinen bu tasarı, hükümet tarafından TBMM'ye 23. 07. 2003 tarihinde sevk edildi. 30. 07. 2003 tarihinde de Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasalaştı (Yıldız, 2012: 154).

Bu tasarı ile Türk Ceza, Ceza Muhakemeleri Usulü, Askeri Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü, Sayıştay, Çocuk Mahkemeleri Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulü, Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne Dair, Dernekler, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri, Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğretilmesi Hakkında, Milli Güvenlik Kurulu ve MGK Genel Sekreterliği ve Terörle Mücadele Kanunları ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'de değişiklikler yapıldı (Yıldız, 2012: 154).

Bu tasarının yasalaşmasıyla birlikte tahkir, tezyif ve sövme içermemek kaydıyla

düşünce açıklamalarının her çeşit yolla yapılabilmesi sağlandı. Genel ahlaka aykırı eserlerin imha edilmesi yasaklanırken bilim ve sanat eserleri ile edebi değere sahip eserlerin de bu sınıfa dâhil eserlerden sayılamayacağı hükme bağlandı. Öte yandan, Sayıştay'a TBMM'nin isteği olması şartıyla bütün kamu kurumlarını denetleme yetkisi verildi ve bu denetlemenin kapsamına TSK'nin bünyesindeki mallar da dâhil edildi. 18 yaşından küçük çocukların çocuk mahkemelerinde yargılanabilecek olması karara bağlanan diğer bir hükümdür. Dernek ve vakıflara yönelik genişletici hakların sağlandığı düzenlemeyle toplantı ve gösteri yürüyüşlerine de hiçbir şekilde yasak uygulanamayacağı, ancak 10 gün erteleme yapılabileceği teminat altına alındı. Genelkurmay Başkanı'nın Milli Güvenlik Kurulu'nu toplantıya çağırması, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nin Cumhurbaşkanı tarafından atanacak olması da Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili değişiklikler oldu. Son olarak, terör eylemlerinin yanı sıra şiddet eylemlerini de teşviğe yönelik propaganda yapan kişilerin de cezalandırılabilmesi belirlendi (Yıldız, 2012: 154- 155).

AB'ye uyum amacıyla 2004 yılında Meclis'ten geçen ilk uyum paketi, 5101 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. Kamuoyu tarafından "Korsan Yasağı Kanunu" ya da "Telif Eserleri Kanunu" olarak bilinen bu tasarı, 03. 03. 2004 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yapılan 62. Birleşimde kabul edilerek yasalaştı (TBMM Tutanak Dergisi, 2004; Birleşim: 62).

Söz konusu tasarıyla fikri mülkiyet sisteminin güçlendirilmesi ve fikri mülkiyet alanında yerli ve yabancı yatırımcılarının önlerindeki engellerin kaldırılarak yatırım ortamının iyileştirilmesi sağlanmak istenmiştir. Öte yandan fikri mülkiyete konu olan ürünlerin kullanımıyla ilgili üretici konumundaki meslek birlikleri ile tüketiciler arasındaki sorunların giderilmesi amacı güdülmüştür (Yıldız, 2012: 239- 240).

22. Dönemde kabul edilen son AB'ye uyum paketi, 5218 sayılı Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. 14 Temmuz 2004 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilen tasarıyla Türk Ceza, Asayişe Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkında, Çocuk Mahkemeleri Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulü, Yargıtay, Terörle Mücadele, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma, Telsiz, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında ve Avukatlık Kanunları ile Demiryollarının Usulü Zabıtasına Dair

Nizamname’de değişiklikler yapıldı (Yıldız, 2012: 240).

Söz konusu değişiklikle yukarıda sayılan kanunlarda yer alan ölüm cezasına ilişkin maddeler yürürlükten kaldırıldı. Yine bu kanunlar doğrultusunda idam cezası gerektiren suçların cezai müeyyidesi ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası olarak belirlendi ve bu cezaların infaz şekli düzenlendi. Ayrıca, Yükseköğretim Kurumu’na üye seçme yetkisi Genelkurmay Başkanlığı’ndan alındı (TBMM Tutanak Dergisi, 2004; Birleşim: 115; Yıldız, 2012: 240).

3.5.2. Ermeni Meselesi

Ermeni Meselesi’ne ilişkin 2005 yılında yaşanan gelişmeler, iktidar ve muhalefet arasında bir ittifak sağlanmasına vesile oldu. 3 Ekim 2005’te Türkiye ile AB arasında üyelik müzakerelerinin başlatılması Ermeni Meselesi’ni yeniden ülkenin gündemine taşıdı. Bu bağlamda, muhalefet partisi CHP konuya dair önerilerini dile getirdi, " Ermeni Soykırımı" iddialarına karşı olan ABD’li tarihçi McCarthy CHP’nin davetiyle Türkiye’de bir konferans verdi ve AB Uyum ve Dışışleri Komisyonu tarafından düzenlenen bir toplantıda üç emekli büyükelçi ve üç Türkiye vatandaşı Ermeni yazarın görüşleri dinlendi (Örtlek, 2014: 15).

Başbakan Erdoğan ve CHP Genel Başkanı D. Baykal söz konusu meseleyi görüşmek için 8 Mart’ta TBMM’de bir toplantı yaptılar. Bu toplantıdan sonra " ortak bir tavır" aldıklarını belirten Erdoğan, meselenin çözümüne ilişkin şöyle dedi (Aktaran; Yıldız, 2012: 332):

"İddia sahipleri, iddialarında samimiyseler, bizim gibi onlarda arşivlerini açsınlar. Bilim adamı ve tarihçilerden oluşacak heyetler buralarda çalışma yapsınlar. Bu çalışmaları gördükten sonra atılacak adım neyse, bu adımı atmaya Türkiye olarak hazırız."

Ayrıca Erdoğan, Baykal’ın kendilerine bir öneri taslağı sunduğunu ve bu taslak üzerinde yapacakları çalışmaların ardından meseleyi Meclis’e taşıyacaklarını ve Meclis’te ortak bir adım atılmaya çalışılacağını ifade etti. Söz konusu taslakta CHP’nin önerisi üç aşama olarak belirtildi. Buna göre; ilk olarak 1915 yılındaki " tehcir" olayını araştırmak üzere aynı sayıda Türk ve Ermeni tarihçilerden oluşan bir komisyon kurulmalıydı. İkinci aşamada, Türkiye ve Ermenistan ile beraber İngiltere, Fransa,

Rusya, Almanya ve ABD gibi meseleye taraf olan ülkelerin de arşivleri incelemeye alınmalıydı. Son aşamada ise kurulan komisyonun bu arşivlerde yaptıkları çalışmaların sonucu bir uluslar arası kuruluş tarafından tüm Dünya'ya ilan edilmeliydi (Örtlek, 2014: 15).

Soykırım iddialarıyla Türkiye'ye karşı bir kampanya yürütüldüğünü ve bu kampanyaların temelinde siyasi suçlamalar ve lobi faaliyetlerinin yattığını ifade eden CHP Genel Başkanı Baykal, iddiaların hiçbir bilimsel temeli ve tarihi gerçekliği olmadığını belirtti. Erdoğan'la yaptıkları görüşmenin verimli ve yararlı bir görüşme olduğunu vurgulayan Baykal, bu kampanyalara karşı iktidar, muhalefet ve Meclis'in ortak bir çalışmayla tavır alması gerektiğini söyledi (Yıldız, 2012: 333).

24 Mart'ta CHP'nin daveti üzerine ülkeye gelen Amerikalı tarihçi McCarthy, eski Senato salonunda bir konferans verdi. Bu konferansa CHP Genel Başkanı Baykal, Meclis Başkanı B. Arınç ve Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı A. Gül de katıldı (Örtlek, 2014: 16).

Konferansın açılış konuşmalarını Arınç ve Baykal yaptılar. Konuşmasında soykırım iddialarına karşı Türkiye'nin güçlü tezlerinin olduğunu savunan Arınç, şöyle dedi: (Aktaran; Yıldız, 2012: 334- 335):

"Soykırım iddiasına karşı ciddi bir mücadeleyi sürekli yürütmeliyiz. Tezlerimizi ortaya koymalıyız. Bu yalanı yüzlerine vurmaliyiz ki, Türk milleti hiçbir döneminde soykırım yapmamıştır, böyle bir cinayeti hiçbir zaman işlememiştir."

Baykal ise McCarthy'nin tarihçiliğinin ve çalışmalarının önemine vurgu yaptıktan sonra Erdoğan ile yaptıkları görüşme neticesinde başlattıkları projeye binaen Türkiye'nin yakın tarihinin aydınlatılması açısından iktidar ve muhalefet arasında ittifak sağlandığını belirtti (Aktaran, Yıldız: 2012: 335).

Sorunun çözümüne ilişkin Türkiye'nin önerdiği strateji üzerine konuşan Baykal, şöyle dedi (Aktaran; Yıldız: 336):

"Ermenistan kendi tarihi ile yüzleşmekten korkmuyorsa ve savlarının gerçek olduğuna inanıyorsa iki ülke tarihçilerinin bir araya gelmesine, gerçeklerin beraberce saptanmasına ve ortak bir tarih değerlendirmesinin yapılmasına itiraz etmemesi gerekir..."

Eğer Ermenistan, Türkiye ile iyi komşuluk ilişkileri kurmak ve işbirliğini geliştirmek istiyorsa Türkiye'nin ortak tarih değerlendirmesi önerisini kabul etmelidir. İyi niyetli, sağduyulu ve dünya barış ve istikrarına katkıda bulunmak isteyen her ülkenin ve devlet adamının da Türkiye'nin önerisini desteklemesi gerekiyor."

TBMM, A. Gül'ün 9 Nisan'daki beyanına uygun bir şekilde "Ermeni Meselesi"ni görüşmek üzere 13 Nisan'da toplandı. Bu toplantıda konuşan Gül, Türkiye'nin o ana kadar Ermeni iddialarına karşı gerekli uğraşmayı vermediğini belirtti ve Başbakan Erdoğan ile CHP Genel Başkanı Baykal arasında sağlanan mutabakata dikkat çekti. Erdoğan- Baykal görüşmesinden sonra yayınlanan bildirinin kabul edildiği toplantıda "Mavi Kitap" hakkında İngiltere parlamentosuna gönderilmek üzere yazılan mektup tüm milletvekilleri tarafından imzalandı. Bu mektupla asıl adı; "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Ermenilere Uygulanan Muamele 1915- 1916" olan ve soykırım iddialarının dayanağı olan bu kitabın, İngiltere tarafından, tarihi belge olarak asılsız ve geçersiz olduğunun ilan edilmesi istendi. Söz konusu mektup, 28 Nisan'da TBMM Başkanı Arınç tarafından Lordlar ve Avam Kamaraları üyelerine dağıtılmak üzere bu kamaraların başkanlarına (Lord Falconer- Micheal Martin) gönderildi (Örtlek, 2014: 17; Yıldız, 2012: 337; bkz; mektubun tamamı için; Yıldız, 2012: 338- 344).

Öte yandan, 7 Eylül 2005 tarihinde Meclis Başkanı Arınç, "Ermeni Soykırımı" iddiasının lehinde karar alan 16 ülkeye ayrı ayrı kınama mektubu gönderdi. Bu ülkeler şunlardır; İsviçre, Polonya, Slovakya, Lübnan, Kanada, Arjantin, Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Yunanistan, Uruguay, İsveç, Rusya Federasyonu ve Venezuela. "Tarihimizde sakladığımız ya da bizi utandıracak hiçbir şey yoktur" ifadesini kullanarak tepkisini dile getiren Arınç, söz konusu ülkelerin aldıkları kararların üzüntü verici olduğunu ve TBMM tarafından tepki ve infialle karşılandığını belirtmiştir (Yıldız, 2014: 344; bkz; mektubun tamamı için: Yıldız, 2012: 345- 350).

Başbakan Erdoğan ise 13 Nisan'da Meclis'te kabul edilen bildiriye binaen Ermenistan Başbakanı Robert Koçaryan'a bir mektup gönderdi. Erdoğan, bu mektubunda, iki ülke arasında kurulacak ortak bir komisyonun konuya dair bilimsel bir çalışma yapmasını önerdi. Ancak, Ermenistan tarafının iddialarında ısrarcı olmalarından dolayı bu mektuptan olumlu bir netice çıkmadı (Örtlek, 2014: 18).

3.5.3. Sınır Ötesi Operasyon Yetkisi Veren Başbakanlık Tezkeresi ve Fırat Kalkanı Operasyonu

3.5.3.1. Sınır Ötesi Operasyon Yetkisi Veren Başbakanlık Tezkeresi

Günümüzde de geçerli olan Suriye ve Irak'ta sınır ötesi operasyon yetkisi veren Başbakanlık tezkeresi ilk olarak 2014 yılında Meclis'te kabul edildikten sonra 3 kez uzatıldı. 02. 10. 2014 tarihinde Meclis'te kabul edilerek hükümete yetki veren tezkere, 03. 09. 2015, 01. 10. 2016 ve son olarak 23. 09. 2017 tarihlerinde 1'er yıl süreyle uzatıldı.

Bu tezkerenin gerekçesinde ilk olarak Türkiye'nin güney kara sınırlarının öte tarafında yaşanan gelişmelerin Türkiye açısından risk ve tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. Söz konusu sınır ötesi bölgelerde PKK ve DAESH terör örgütlerinin varlığından ve bu örgütlerin sayısında artış olduğundan bahsedilerek BM Güvenlik Konseyi tarafından BM üyesi tüm ülkelere bu terör örgütlerine karşı gerekli tedbirleri almaları çağrısı yapıldığı hatırlatılmıştır. Irak ve Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması gerektiğine vurgu yapılan gerekçede, Türkiye'nin tedbir alma hakkının uluslararası hukuktan kaynakladığı ifade edilmiştir. Buna binaen " Türkiye, anılan risk ve tehditleri artan oranda ve en fazla hisseden bölge ülkesidir. Bu çerçevede Türkiye'nin risk ve tehditlere karşı kayıtsız kalması beklenemez." ifadelerine yer verilen gerekçeye şu ifadelerle son verilmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 2014; Birleşim: 2):

"Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik terör tehdidi ve her türlü güvenlik riskine karşı uluslararası hukuk çerçevesinde gerekli her türlü tedbiri almak, Irak ve Suriye'deki tüm terörist örgütlerden ülkemize yönelebilecek saldırıları bertaraf etmek ve kitlesel göç gibi diğer muhtemel risklere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak, kriz süresince ve sonrasında hâsıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak ve kollamak, gelişmelerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamak için süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olabilmek üzere, hudut, şümul, miktar ve zamanı hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin gerektiği takdirde sınır ötesi hareket ve müdahalede bulunmak üzere yabancı ülkelere gönderilmesi ve aynı amaçlara yönelik olmak üzere yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması, bu kuvvetlerin hükümetin belirleyeceği esaslara göre kullanılması ile risk ve tehditlerin giderilmesi için her türlü tedbirin alınması ve bunlara imkân

sağlayacak düzenlemelerin hükümet tarafından belirlenecek esaslara göre yapılması için Anayasa'nın 92. Maddesi uyarınca bir yıl süreyle izin verilmesini arz ederim."

2 Ekim 2014 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmede kabul edilen tezkereye iktidar partisi ve MHP lehte oy verirken; diğer muhalefet partileri CHP ve HDP aleyhte oy verdiler (TBMM Tutanak Dergisi, 2014; Birleşim: 2).

Muhalefet partilerinden MHP sözcüsü, " söz konusu vatan savunması ise gerisi teferruattır" anlayışıyla hükümet tezkeresini desteklediklerini belirtirken; diğer muhalefet partileri CHP ve HDP, tezkereyi ülkeyi savaşa sokmak olarak yorumlayarak tezkerenin aleyhinde oy kullandılar (TBMM Tutanak Dergisi, 2014; Birleşim: 2).

3 Eylül 2015 tarihinde Suriye ve Irak'a yönelik sınır ötesi operasyon yapma yetkisi veren tezkere, uzatılmak üzere hemen hemen aynı gerekçeyle Başbakanlık tarafından yeniden Meclis'e gönderildi ve görüşülmeye başlandı. Bu kez AKP ve MHP'nin yanı sıra CHP de tezkerenin lehine oy kullandı. HDP ise yine aleyhte oy kullandı (TBMM Tutanak Dergisi, 2015; Birleşim: 9).

CHP sözcüsü Aytunç Çıray, DAES'in ülkeyi tehdit ettiği ve dış politikada yürütülen " fiyasko" politikayı medeni bir dış politikaya ancak kendilerinin çevirebileceği gerekçesiyle " evet" oyu kullanmaları gerektiğini belirtmiştir. Öte yandan, MHP sözcüsü Oktay Vural, bu sefer CHP'nin de tezkereye destek vermesinin daha güçlü bir iradenin ortaya çıkmasını sağlayacağını ifade etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 2015; Birleşim: 9).

Söz konusu tezkere, 1 Ekim 2016 tarihinde ikinci kez uzatılmak üzere Başbakanlık tarafından TBMM'ye gönderildi. Bir önceki seferde olduğu gibi AKP, MHP ve CHP tasarının lehinde oy kullanırken; HDP tasarının aleyhinde oy kullandı (TBMM Tutanak Dergisi, 2016; Birleşim: 1).

MHP Grubu adına söz alan Mehmet Günal, bölgedeki durumdan ve önceden beri hükümetin bölgeye yönelik politikalarına değindikten sonra tezkereye destek vereceklerini belirten konuşmasında şöyle dedi (TBMM Tutanak Dergisi, 2016; Birleşim: 1):

"Sayın milletvekilleri, Fırat Kalkanı Operasyonu, Türkiye'nin güvenliği ve Suriye'nin huzura kavuşması için yürütülen bir operasyon

olmakla birlikte, söz konusu girişimin uluslararası topluma iyi anlatılması gerekmektedir. ABD, Rusya, İngiltere, İran, Suudi Arabistan ve Avrupa Birliği ülkeleri burada bir emperyal hâkimiyet mücadelesi verirken Türkiye'nin hem kendi güvenliğini tesis etmek hem de Suriye'deki insanların huzurunu temin etmek gayesiyle hareket etmekte olduğu bütün uluslar arası kamuoyuna iyi anlatılmalıdır. Türkiye'nin terör yuvalarını temizlemek, güvenli bir bölgenin ihdas edilmesi ve insani dramın azaltılması için yüklendiği misyona uluslararası bir koalisyonun desteğinin temini için çalışmalıdır."

CHP Grubu adına söz alan Öztürk Yılmaz ise bölgedeki duruma ve yürütülen politikaya değindikten sonra hükümete bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Öztürk, hükümete Esad saplantısından vazgeçmeleri, bölgeye yönelik geniş bir stratejik plan hazırlamaları, bu planı Suriye ve Irak'ın toprak bütünlüğü esası üzerine kurmaları ve mezhepçilikten vazgeçmeleri gibi tavsiyelerde bulunmuştur. Daha sonra şahsı adına söz alan CHP İstanbul Milletvekili Engin Altay da tezkerenin lehinde oy kullanacaklarını beyan ederken hükümetin cihat şiarından vazgeçmesi gerektiğini savunmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, 2016; Birleşim: 1).

Bu tezkere son olarak 23 Eylül 2017 tarihinde 1 yıllığına uzatılmıştır. 23 Eylül 2017 tarihinde Meclis Genel Kurulu'nda yapılan 121. Birleşim'de de AKP, MHP ve CHP'nin lehte oylarıyla, HDP'nin aleyhte oylarına karşı tezkere kabul edilmiştir. Tasarının tümü üzerinde MHP Grubu adına Erkan Akçay söz almıştır. Bölgede yaşanan gelişmelere karşı Türkiye'nin uluslararası hukuktan kaynaklanan önlem alma hakkının olduğunu belirten Akçay, daha önce uzatılan tezkerenin süresinin dolmasına az bir zaman kaldığını belirtmiş ve tezkerenin gerekçesinde yer alan tespitlerin önemine vurgu yapmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 2017; Birleşim 121):

"Tezkerede Türkiye'nin Güney sınırları boyunca ulusal güvenliğine dönük risk ve tehditlerin arttığı belirtilmekte, buralarda yaşanan ve hiçbir meşruiyeti olmayan tek taraflı bölücü girişimlerin ülkenin geleceği açısından ciddi riskler ve tehditler oluşturduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin Irak ve Suriye'nin toprak bütünlüğüne, birliğin ve istikrarın korunmasına önem verdiği belirtilir Irak ve Suriye'de PKK, PYD ve DAESH'in varlığının devam etmesinin etnik ayrılıkçı girişimlerin bölgesel barışa, istikrara ve ülkemizin güvenliğine tehdit oluşturduğu ifade edilmektedir."

MHP sözcüsü Akçay, tasarının lehinde oy kullanacaklarını ifade ederek konuşmasını sonlandırmıştır.

CHP Grubu adına söz alan Öztürk Yılmaz ise konuşmasına Amerika'nın Irak'ı işgali ve Irak'taki anayasal süreci anlatarak başlamıştır. Öztürk, konuşmasında, hükümetin bölgeye yönelik politikalarına geniş bir yer vermiştir. CHP Sözcüsü, bölgedeki insanlar için Türkiye'nin büyüklüğü ve tecrübesini kullanması için tezkereye lehte oy vereceklerini belirterek son vermiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 2017; Birleşim 121):

"Biz bir savaş için değil, bölgede caydırıcılık için, Türkiye'nin bekası için, huzuru için, bölgedeki bütün kardeşlerimizin selameti için Türkiye, büyük bir devlettir, tecrübesi olan bir devlettir ve gerektiğinde yol gösterebilecek özellikleri olan bir ülkedir. Bizim sözlerimiz başkaları için farklı algılanabilir. Ama şunu söyleyelim. Biz herkesin iyiliğini istiyoruz ve bu referandumun (Irak'ta Kürt Bölgesel Yönetimi'nin bağımsızlığına ilişkin) bir an önce durmasını istiyoruz, bu tezkereye de bu çerçevede destek veriyoruz."

3.5.3.2. Fırat Kalkanı Harekâtı

Suriye'de yaşanan iç karmaşa nihayetinde devlet aygıtını çökertti. Bu kargaşa ortamında çeşitli aktörler ülkeye müdahale etmeye başladı. Kimi devletler askeri yetkilileriyle bölgeye iştirak ederken kimi devletler de bölgede bulunan terörist grupları destekledi. Bunların haricinde birçok farklı silahlı grup da bölgede faaliyetlere başladı. Bir ülkede böylesine bir savaş ortamı varken hiç şüphesiz ki bu durumdan en fazla etkilenecek ülkeler, bu ülkeye komşu ülkelerdir. Bu bağlamda, yaşanan gelişmeler, Suriye'ye 911 kilometre kara sınırı bulunan Türkiye için oldukça önemli bir tehdit unsuru (Korkmaz, 2016: 17).

2011 yılından beri devam eden savaş ortamında kendilerini dini bir grup olan gören ve İslam karşıtı birçok devlet tarafından da bu şekilde görülen DAESH ve batılı ülkeler tarafından her türlü askeri teçhizat desteği alan PYD öne çıkan gruplar oldular. PYD, DAESH'e karşı mücadele kisvesi altında batılı ülkelere her türlü destek gördü. Bunlar gibi grupların Türkiye sınırının hemen ötesinde konumlanmaları Türkiye tarafından bir tehdit olarak algılandı. Bu terörist grupların Türkiye'de gerçekleştirdiği silahlı ve bombalı eylemler ve PYD ve PKK terörist grupları tarafından Irak'ın kuzeyinden Suriye'nin kuzeyine bir koridor açma çabaları Türkiye'yi, bu bölgeye yönelik tedbirler almaya sevk etti (Korkmaz, 2016: 17).

Bu bağlamada, Türkiye, sınırlarını DAESH terör örgütünden korumak ve Irak'ın kuzeyinden Suriye'nin kuzeyine uzanan PYD- PKK koridorunun açılmasını engellemek için 24 Ağustos 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtını başlattı (Korkmaz, 2016: 17).

Ayrıca, bu harekâtla Türkiye, ülke içinde yaşanan silahlı ve bombalı eylemleri ve Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen göç dalgalarını durdurmayı hedeflemekteydi (Karakaya, yy: 8).

Bu harekâta Sultan Murat Tugayı, Şamlılar Cephesi, Feylak Eş- Şam, Nurattin Zengi Tugayı, Ceyş el Nasr, Ceyş el Tahrir ve ÖSO'ya (Özgür Suriye Ordusu) bağlı çeşitli gruplar da katıldılar. Bu grupların özelliklerinden başta geleni, Esad rejimine muhalif olmalarıdır (Karakaya, yy: 8).

Fırat Kalkanı Harekâtı, 3 aşamalı olarak gerçekleştirildi. İlk olarak, hedef bölge DAESH'ten temizlendi. İkinci aşamada harekâta derinlik kazandırılarak Cerablus- Azez hattında yer alan DAESH unsurları temizlendi. Son aşamada ise El- Bab bölgesi DAESH'in elinden alındı (Karakaya, yy: 8).

Yaklaşık 7 ay süren bu harekâtın sonunda Dabık, Rai, Cerablus, Kabasin ve El- Bab yerleşim bölgeleri DAESH unsurlarından temizlendi. Öte yandan, bu harekâta, 71 kahraman Türk askeri şehit düştü. 3060 DAESH üyesi de etkisiz hale getirildi. Bunların 2647'si öldü (Karakaya, yy: 8).

3.5.4. Yeni Kapı Ruhu ve Demokrasi ve Şehitler Mitingi

1960'dan beri birçok darbe ve darbe girişimine maruz kalan Türk Demokrasisi, 15 Temmuz 2016 yılında bir darbe girişimi ile daha karşı karşıya kaldı. FETÖ (Fetullahçı Terör Örgütü) tarafından planlanan ve TSK içine sızmış bu örgüt mensuplarınca uygulanmaya çalışılan bu girişim, çeşitli devlet kurumlarının duruma göz yummaması, TSK içinde FETÖ mensubu olmayan askerlerin karşı durması, siyasetin topyekûn girişimin karşısında yer alması ve halkın büyük özverisi ile bastırıldı. Darbeler, genel olarak "demokrasiye çelme takma" mahiyetinde olsa da bastırılan bu girişim, Türk demokrasisinde yapıcı bir rüzgâr oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan, hiçbir siyasetçinin veya siyasi hareketin 15 Temmuz öncesindeki gibi hareket edemeyeceğini, yeni bir tarzın ve üslubun benimsenmesi gerektiğini defalarca dile getirdi. Girişimin bastırılmasında muhalefetin hakkını teslim etmekten geri durmayan hükümet partisi,

partiler arasında yapıcı ilişkilerin sağlanması yönünde de adımlar attı (Yayla, 2016: 44).

Öte yandan, muhalefet partileri de yapıcı bir hava takındı. Ana muhalefet lideri Kılıçdaroğlu, darbe girişimi gecesinden itibaren darbe aleyhinde konuşmalar yaptı. Muhalefetin diğer kanadı olan MHP ise ilk andan itibaren darbenin karşısında yer aldı. Parti içi meselelerinin de FETÖ kaynaklı olduğunu öne süren MHP lideri Bahçeli, bu girişimden itibaren hükümete verdikleri desteği dile getirmekten çekinmedi. Yayla, Bahçeli'nin bu tutumunun darbe girişiminin püskürtülmesinde önemli bir rol oynadığını söylemektedir (Yayla, 2016: 44- 45).

15 Temmuz gecesinden başlanarak tüm ülke genelinde sabaha kadar demokrasi nöbetleri tutulmaya başlandı. Bu nöbetler 7 Ağustos 2016'da İstanbul Yenikapı'da yapılan "Demokrasi ve Şehitler Mitingi'ne" kadar devam etti. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısı üzerine organize edilen mitinge Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başbakan Binali Yıldırım, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 11.Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar katıldı. Yaklaşık olarak 5 milyon kişinin katıldığı mitinge diğer muhalefet partisi HDP davet edilmedi (BBC Türkçe, 2016).

Bu büyük mitingde ilk konuşmayı Bahçeli yaptı. Bahçeli, ortak yanlarımızın farklılıklarımızdan çok olduğunu, bu sebeple kutuplaşmanın ve cepheleşmenin ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etti. Ayrıca, sağlanan birlik havasının kıskançlık ve kararlılıkla korunması gerektiğini söyleyen Bahçeli şöyle dedi (Aktaran; BBC Türkçe, 2016):

"Âlim ve hoca görünümlü bu terörist, sığındığı Pensilvanya'dan getirdiği beddua seanslarıyla, nefret söylemleriyle, öfke nöbetleriyle cinayet örgütüne Türkiye'ye 'vur' emri verdi"

Bahçeli'den sonra kürsüye çıkan Kılıçdaroğlu ise Meclis'te bulunan 4 partinin de darbenin karşısında yer aldığını belirttiği konuşmasında şöyle dedi (Aktaran; BBC Türkçe, 2016):

"Parlamentoda grubu bulunan 4 siyasi partinin liderleri ve milletvekilleri darbeye karşı açık net bir tavır ortaya koymuşlardır. Darbeye karşı demokrasi bildirgesini birlikte imzalamışlardır. Gönlüm isterdi ki bu güzel mitinge, beraberliğe eşlik etmek için sadece parlamentoda değil, dışındaki genel başkanlar da burada olsaydı..."

Atatürk'ün "söz konusu vatansa gerisi teferruattır" dediğini hatırlatan Kılıçdaroğlu, 15 Temmuz'da bir uzlaşma kapısının açıldığını ve bu kapının açık kalmasının gelecek nesillere daha iyi bir ülke bırakmak için önemli olduğunu söyledi.

Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar, söz konusu girişimin TSK'ye sızmış illegal bir çete tarafından yapıldığını ve bu rezaleti yaşatanların en ağır şekilde cezalandırılacağını söyledi. Akar'ın konuşmasında şu sözlerle yer verdi (Aktaran; BBC Türkçe, 2016):

"15 Temmuz günü ülkemizin tüm kurum ve kuruluşlarıyla birlikte TSK'ye sızmış bir kısım illegal çete üyesi, terörist hain FETÖ tarihimize görülmemiş bir şekilde, vatanımıza, milletimize, cumhuriyetimize bu zilleti ve rezaleti yaşatmış ve TSK'nin şan ve şerefle dolu geçmişine kara bir leke sürmüşlerdir..."

Her yönüyle milli ve yerli olan yüksek siyasi liderlikçe verilen direktifler doğrultusunda aziz milletimiz ve TSK'nin gerçek evlatlarıyla emniyet mensupları kahramanca bu hain girişime karşı koymuşlardır. Bu rezaleti yaşatan hainler en ağır şekilde cezalandırılacaktır."

Akar'dan sonra kürsüye çıkan Başbakan Yıldırım, 1919'da Atatürk'ün Samsuna çıkmadan önce olduğu kadar umutlu ve 1923'te düşmanın " geldikleri gibi gittikleri" kadar coşkulu olduklarını söyledi. 15 Temmuz'da şehit ve gazi olanlardan bahseden Yıldırım, muhalefetin mitinge katılımından duyduğu memnuniyeti ise şöyle dile getirdi (Aktaran; BBC Türkçe, 2016):

"AK Partili kardeşlerim, CHP'li kardeşlerim, MHP'li kardeşlerim, her kesimden değerli vatandaşlarım, bu muhteşem tabloyu bize yaşattığınız için hepinize teşekkür ediyorum."

Kürsüye çıkan son hatip Cumhurbaşkanı Erdoğan oldu. Millettin gösterdiği kahramanlık hikâyesine değinen Erdoğan, toplumda sağlanan birlik havasına dikkat çekti. Cumhurbaşkanı, bu mitingle verilen görüntünün Türkiye düşmanlarını en az 16 Temmuz sabahı kadar üzdüğünü söyledi. 172'si sivil, 63'ü asker ve 5'i polis olan 240 vatandaşın şehit olduğunu belirten Erdoğan, darbenin Çanakkale ruhuyla püskürtüldüğünü söyledi. Cumhurbaşkanı, 15 Temmuz'u Türkiye'nin gücünü göstermesi açısından şöyle yorumladı (Aktaran; BBC Türkçe, 2016):

"... 15 Temmuz dostlarımıza bu ülkenin sadece diplomatik saldırılara değil, askeri sabotajlara karşı da güçlü olduğunu, rayından çıkmayacağını göstermiştir."

SONUÇ

Türk siyasal hayatında modern muhalefet anlayışının temelleri 19. Yüzyılda atılmıştır. "Genç Osmanlılar" ile başlayan bu muhalefet hareketi "İttihat ve Terakki Cemiyeti" ile devam etti. Bu iki hareketin de ana amaçları padişahı tahttan indirmek ve meşrutiyeti ilan etmektir. Ana amaçlarına ulaşmayı başaran bu hareketler, cumhuriyetin temellerinin atılması ve muhalefet olgusunun oluşması açısından Türk siyasal hayatında oldukça önemli bir yere sahiptirler.

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Türkiye’de uzun bir süre tek partili dönem yaşanmıştır. Bu dönemde iki önemli muhalefet hareketi ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki TpCF’dir. Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, Adanan Adıvar ve Ali Fuat Cebesoy gibi önde gelen sivil ve askeri kişiler tarafından kurulan bu fırkanın muhalefet noktası " Cumhuriyet" olmuştur. Bu isimlerin cumhuriyetin ilan edilmesine karşı bir tutumları olmasa da ilan ediliş şekline itirazları olmuştur. HF’nin despotik bir hükümet şekline bürünmesine karşı kurulan bu fırka, liberalizm ve demokrasi esaslarını kendine ilke edinmiştir. Tez zamanda önemli bir etki ortaya koyan TpCF, 3 Haziran 1925’te hükümet kararıyla kapatılmıştır.

TpCF’nin kapatılmasından sonra bu kez kontrollü bir muhalefet denemesine gidilmiştir. Bu bağlamda Atatürk’ün isteği üzerine kurulan SCF, kurulduktan yaklaşık olarak 3 ay sonra kendini feshederek siyasal hayatına son vermiştir. SCF, Türk siyasal hayatında "güdümlü parti" örneğinin ilki olması sebebiyle önem taşımaktadır.

1946 yılında DP’nin kurulmasıyla birlikte Türk siyasal hayatında çok partili siyasal hayata geçildiği genel kabul görmektedir. Türkiye’de çok partili siyasal hayata geçilmesinde ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarının yanı sıra cumhuriyetin gerektirdiği demokrasi anlayışı ve dış gelişmeler etkili olmuştur. Tek partili dönemde tecrübe edilen muhalefet çalışmaları da ülkede çok partili siyasal hayata geçilmek istendiğinin bir işaretidir. II. Dünya Savaşı’nı demokrasi cephesinin kazanması ise bu süreci hızlandıran bir gelişme olmuştur. Savaşı kazanan batı cephesiyle yakın ilişkiler kurmak isteyen Cumhurbaşkanı İnönü ve CHP hükümeti, çok partili siyasal hayata geçişe sıcak bakmışlardır. Öte yandan CHP’nin uyguladığı politikalar da bir muhalefet açığının olduğunu gösteriyordu. Hükümet politikalarını eleştiren bir kurum olmaması bu ihtiyacın CHP içinden karşılanmasına sebep oldu. Öyle ki 1945 yılında

gerçekleştirilen bütçe görüşmelerinde CHP kendi içinden milletvekillerinden sert eleştiriler aldı. Hatta aynı yıl çıkarılmak istenen "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" için parti içinden bir grup aleyhte önerge bile verdi. Reddedilen ve " 4'lü takrir" olarak bilinen bu önergeyi veren bu kişiler DP'yi kurdular.

DP, programı ve ideolojisi bakımından CHP'den çok farklı bir hareket değildi. Ancak, yaklaşık 14 yıl sürecek iki partinin mücadelesinde gerilim eksik olmadı. DP'nin kurulduğu ilk aylarda partiler arası ilişkiler iyi olsa da DP'nin tez zamanda taban bulması ve gerçek bir muhalefet hüviyetine bürünmesi partiler arasındaki iyi ilişkilerin sonunu getirdi. Girdiği ilk genel seçimlerde istediği neticeyi alamasa da DP, 1950 seçimlerinden sonra iktidar olmayı başardı ve cumhuriyet tarihinde ilk kez iktidar el değiştirdi.

Bu dönemde iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler genel olarak gergin seyretmiştir. Ancak, uzlaşa sağlanan konular da olmuştur. Demokrasi, ekonomi, laiklik, irtica ve dış siyaset konularında iktidar ile muhalefet arasında ortak tezler çoğu kez savunulmuştur. Bu konulara ilişkin birçok adım muhalefetten de destek görmüş ve ittifakla birçok kanun çıkarılmıştır. Bu alanlarda ortaya konulan liberal politikalar genel olarak muhalefet tarafından destek görmüştür. Zaten liberalleşme hareketi, CHP iktidarı döneminde başlamış, DP iktidarı döneminde genişleyerek devam etmiştir. Partiler arasında yukarıda sayılan alanlarda sağlanan görüş birlikleri 1950'li yılların sonunda kaybolmuş ve siyasi gerilim her geçen gün daha da artmıştır. 1960 yılında gerçekleştirilen askeri müdahale ise CHP- DP mücadelesinin sonu olmuştur.

1960 yılında gerçekleştirilen askeri müdahaleden sonra bir müddet ülke idaresini elinde tutan MBK, kısa sürede kendi içinde bölünme yaşadı. Ilımlılar olarak bilinen I. Grup, ülkenin idaresini kısa sürede sivil iktidara devretmek isterken; 14'ler olarak bilinen II. Grup, ülke idaresinin daha uzun bir süre elde tutulmasını istiyordu. II. Gruptaki askerlerin bu düşüncelerinin temelinde iktidarın CHP'ye peşkeş çekileceği görüşü yatmaktaydı. II. Gruptaki askerlerin görev affı ile yurt dışında 2 yıl süre ile görevlendirilmesiyle bu sorun aşıldı. Nihayetinde 15 Ekim 1961'de genel seçimler yapıldı. Ancak, sonuç beklendiği gibi çıkmadı. Her ne kadar CHP, seçimlerden birinci parti olarak çıkmayı başardıysa da tek başına hükümet kuracak çoğunluğu yakalayamadı. Öte yandan lideri idam edilen DP'nin devamı niteliğinde kurulan

partilerin toplamda CHP'den çok oy alması da dikkat çekici bir durum olarak yorumlandı. CHP, TSK'nin de desteğiyle koalisyon hükümeti kurmayı başarsa da bu hükümetin ömrü uzun olmadı. 1965 yılında yapılan seçimlere kadar ülke çeşitli koalisyon hükümetleri ile yönetildi. Bu seçimlerden AP'nin tek başına hükümet kuracak bir çoğunlukla birinci çıkmasıyla yeniden bir parti tek başına iktidar olmayı başardı.

1971 yılında TSK'nin bu kez "muhtıra" yoluyla yönetime müdahale etmesi yeni bir hükümet şeklinin tecrübe edilmesine sebep oldu: Partiler üstü hükümet. Bu hükümet şekli 2- 3 yıl tecrübe edildi. Fakat yararlı bir yönetim sağladığını söylemek güçtür. 1973 yılında yapılan genel seçimlerle birlikte yeniden koalisyon hükümetleri dönemine geçildi. İlk olarak CHP- MSP koalisyonuyla başlayan bu dönemde, Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra bu koalisyonun dağılmasıyla ülke 6- 7 ay güvenoyu almamış hükümetler tarafından yönetildi. Bu hükümeteşizlik döneminden sonra sağ görüşlü olarak nitelendirilen partiler uzlaşa sağlamayı başardılar ve MCH adı altında ülkeyi birkaç yıl yönettiler. Ekonomik bunalımın dinmediğı, siyasal ve toplumsal kargaşanın eksik olmadığı bu koalisyonlar dönemi, 1980 yılında gerçekleştirilen askeri müdahale ile son buldu.

AP'nin hükümet ettiğı yaklaşık 6 yıl hariç, koalisyon ve partiler üstü hükümetler iktidarında geçen iki askeri müdahale arası dönemde siyasi ilişkiler genel olarak gergin olsa da uzlaşa sağlanan konularda olmuştur.

İlk olarak, MBK tarafından kurulan çift kanatlı "Kurucu Meclis" in hazırladığı 1961 Anayasası'nın CHP'nin 1959 yılında yayınladığı "İlk Hedefler Beyannamesi" ile benzer yönleri dikkat çekicidir. Bu benzerlik iktidarın daha önceki bir muhalefetten geniş çapta etkilenmiş olması bakımından oldukça önemlidir. Gerçekten, 1961 Anayasası ile çift kanatlı meclis yapısının tercih edilmesi, Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu kurulması ve üniversitelere özerklik verilmesi gibi birçok konu CHP'nin söz konusu bildirisinde de yer alan vaatler olmuştur.

Bu dönemde partiler arasında zorunlu iş birlikleri de görölmüştür. MBK etkisinde gerçekleşen bu iş birliklerinin üzerine kurulduğu temel noktalar, 27 Mayıs'a muhalefetin yapılmaması ve 27 Mayıs öncesinin savunulmaması olmuştur. Ülke idaresinin sivil iktidara devredilmesinden hemen önce cereyan eden askeri

hareketlenmeler de ancak partilerin, Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığına ve İnönü'nün başbakanlığına itiraz etmeyeceklerinin garantisini vermeleriyle aşılabılmıştır.

İktidar ile muhalefet arasında görüş birliği sağlanan eski DP'li siyasetçilerin siyasi yasaklarının kaldırılmasına yönelik yasal düzenleme ise oldukça uzun bir süre ülkenin siyasi gündemini meşgul etmiştir. 1971 muhtırasından önce Meclis'te kabul edilmesine rağmen çeşitli nedenlerle yasalaşamayan düzenleme, ancak 1974 yılında tüm partilerin lehte ittifakıyla yasalaşmıştır.

1960- 1980 yılları arası dönemde siyasette birliğin sağlandığı önemli konulardan biri de "Kıbrıs" konusu olmuştur. 1960'lı yıllarda yaşanan gelişmeler, Türkiye'yi müdahale etme noktasına getirmişse de ünlü "Johnson Mektubu" sebebiyle müdahale gerçekleşmemiş sorun o dönem için diplomatik yollarla çözülmüştür. 1974 yılında yeniden patlak veren "Kıbrıs Sorunu", bu kez Türkiye'nin müdahale etmesine sebep olmuş ve Türkiye, gerçekleştirdiği harekât sonunda daha önceden sunduğu şartların birçoğunu uygulatmaya muvaffak olmuştur. Bu durum ülkenin genelinde bir birlik havasının esmesini sağlarken CHP- MSP koalisyonunun sonu olmuştur.

1980 yılında gerçekleştirilen askeri müdahaleden sonra kurulan MGK, yaklaşık 3 yıl boyunca ülkenin idaresini elinde tuttu. Bu dönemde müdahale öncesinde faaliyet gösteren siyasi partilerin tamamı kapatıldı ve yöneticilerine siyasi yasak getirildi. 1983 yılında MGK'nin seçimlerin yapılması isteği üzerine yeni siyasi partiler kurulmaya başladı. Bu bağlamda birçok siyasi parti kurulmasına rağmen seçimlere sadece 3 parti katılabildi. MDP, HP ve ANAP'ın katıldığı seçimlerden ANAP zaferle ayrıldı ve tek başına hükümet kurmayı başardı. Böylece Türk siyasal hayatında yeniden koalisyon hükümetleri döneminden tek partili hükümetler dönemine geçildi.

Her ne kadar MGK, ülkenin idaresini sivil iktidara devretmiş olsa da kurulan "Cumhurbaşkanlığı Konseyi" aracılığıyla yaklaşık 6 yıl daha siyasetteki etkisini devam ettirdi.

Birinci ANAP Hükümeti döneminde siyasi partiler arasında hareketli bir dönem yaşandı. Aynı siyasi çizgide kurulmuş olan partiler tek bir çatı altında birleştiler. 1987 yılında yapılan halk oylaması sonucunda siyasi yasakların kalkması ile de eski liderler, siyasi çizgilerinde kurulan siyasi partilerin liderliğine geçtiler.

1989 yılında Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin dolmasından sonra Özal, Cumhurbaşkanı seçildi. Böylece ANAP'ta yeni bir dönem başladı. Özal'ın yerine parti genel başkanlığına ilk olarak Yıldırım Akbulut, daha sonra da Mesut Yılmaz getirildi. Bu değişiklikler ANAP'a yaramadı. 1991 yılında yapılan seçimlerden DYP birinci parti olarak çıktı ve DYP- SHP ortaklığında kurulan hükümetle yeniden koalisyonlar dönemi başladı.

DYP- SHP koalisyon hükümeti dönemi, Cumhurbaşkanı ve hükümetin farklı siyasi görüşlerden olması sebebiyle sıkıntılı bir dönem oldu. Bir yandan Özal, anayasal yetkilerini kullanmakta ısrarcı olurken; diğer yandan hükümet de Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini sınırlamaya çalıştı. 1993'te Özal'ın ani vefatıyla birlikte Başbakan ve DYP Genel Başkanı Demirel, Cumhurbaşkanı seçildi. Demirel'in yerine parti genel başkanlığına seçilen ve hükümet kurma çalışmalarına başlayan Çiller, yeniden SHP ile anlaştı. Bu dönemde ise özellikle Çiller ile Yılmaz arasında cereyan eden yolsuzluk tartışmaları ve ekonomik sorunlar siyasi gündemi en çok meşgul eden konular oldu.

1995 yılında yapılan seçimler, Meclis'i farklı bir yapıyabürdü. RP'nin birinci parti olarak çıktığı seçimlerde küçük oranda oy farklarıyla 5 parti Meclis'e girmeyi başardı. Bu seçimlerden sonra ilk olarak ANA- YOL hükümeti kuruldu. Bu hükümet, kurulduktan yaklaşık 3 ay sonra Anayasa Mahkemesi kararıyla son buldu. İkinci olarak ise REFAH- YOL hükümeti kuruldu. Bu hükümet ise "28 Şubat Süreci" ile son buldu. RP'nin siyasi çizgisinden kaynaklanan suçlamalar dolayısıyla yaşanan bu süreçten yaklaşık 1 yıl sonra RP kapatıldı ve Erbakan ile bazı siyasetçilere siyasi yasak getirildi.

Bu hükümetin de son bulmasından sonra Cumhurbaşkanı Demirel, hükümet kurma görevini RP, DYP ve BBP (Büyük Birlik Partisi) arasında uzlaş sağlanan rapora rağmen ANAP Genel Başkanı Yılmaz'a verdi. Yılmaz liderliğinde ANASOL- D hükümeti kuruldu. Bu hükümetin de verilen gensoru neticesinde kısa sürede son bulmasının ardından DSP Genel Başkanı Ecevit, DYP ve ANAP'ın dışarıdan desteği ile bir azınlık hükümeti kurdu. Bu hükümetin amacı ülkeyi seçimlere götürmektir.

1999 yılında yapılan seçimlerden DSP birinci parti olarak çıktı ve DSP- MHP- ANAP ortaklığında bir koalisyon hükümeti kuruldu. Bu hükümet özellikle ekonomik sorunlar ve AB ile ilişkiler üzerine eğildi. 16 Şubat 1999'da terörist elebaşı Abdullah Öcalan'ın yakalanması ise ülkenin siyasi gündemini uzun bir süre meşgul etti. Yaklaşık

olarak 3,5 yıl görevde kalan bu hükümet, Türk siyasal hayatının en uzun ömürlü koalisyon hükümeti oldu. Başbakan Ecevit'in sağlık durumu ve ekonomik belirsizlik tartışmaları nihayetinde MHP lideri Bahçeli erken seçim teklifinde bulundu ve bu teklif DSP dışında tüm partiler tarafından destek gördü.

ANAP iktidarı haricinde tek bir partinin hükümet etme şansı bulamadığı 1980-2002 yılları arasında geçen sürede iktidar ile muhalefet arasında yapıcı ilişkiler yasal ve anayasal düzenlemeler üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda 20'nin üzerinde yasal düzenleme incelenirken; DSP- MHP- ANAP koalisyon hükümeti döneminde AB'ye uyum amacıyla gerçekleştirilen anayasal reformlar üzerinde durulmuştur. Daha sonraki hükümet döneminde de devam edecek olan bu anayasal reformların ilk dört paketi bu hükümet döneminde yapılmış ve Anayasa'nın onlarca fazla maddesi değiştirilmiştir.

2002 erken genel seçimleri Türk siyasal hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 1999 seçimlerinde Meclis'te temsil hakkı kazanan 5 partinin de Meclis dışı kaldığı bu seçimlerden sonra 1950- 1960 yılları arasında olduğu gibi Meclis'te yeniden iki partili bir dönem başlamıştır. AKP'nin iktidara geldiği bu seçimlerden sonra Türk siyasal hayatında genel olarak gergin bir hava hâkim olmuştur. 2007 yılında yapılan seçimlere değin geçen süreçte Irak Meselesi, Danıştay'a yönelik gerçekleştirilen silahlı saldırı üzerinden alevlenen yargı tartışmaları, Başbakan Erdoğan'ın ve CHP'nin malları siyasetin nabzını yükselten başat olaylar olmuştur.

2007 yılı Türk siyasal hayatı için oldukça önem arz eden bir yıl olmuştur. Cumhurbaşkanı seçilememesi krizi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan "e- muhtıra" olayı, erken genel seçimlere gidilmesi ve yapılan anayasa değişikliği Türk siyasal hayatının geleceğini tayin etme açısından oldukça önemli olaylar olmuştur. E- muhtıra meselesi, Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt ve Başbakan Erdoğan'ın arasında gerçekleştirilen sır görüşmeyle aşılrken; erken genel seçimler AKP'nin elini güçlendirmiş ve AKP bu güçle hem Cumhurbaşkanlığı seçimlerini gerçekleştirmiş hem de 2007 ve 2010 yıllarında yapılan anayasa değişikliklerini halk oylamasına sunabilecek ölçüde Meclis'ten geçirmeyi başarmıştır. Öte yandan 2007 erken genel seçimleri ile yeniden Meclis'e giren MHP'nin ve Meclis içinde grup kuran DSP'nin Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmaları bu krizin aşılmasında önemli bir rol oynamıştır.

2007 seçimlerinden sonra ise Ergenekon, Balyoz ve KCK davaları, çözüm sürecinin etkileri, Gezi Parkı olayları, FETÖ'nün hükümete yönelik saldırıları ve ortaya attığı yolsuzluk iddiaları ve halk tarafından seçilecek olması sebebiyle Cumhurbaşkanlığı seçimleri siyasetin nabzını yükselten olaylar oldu.

2002 yılında başlayan AKP'nin hükümet dönemi 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra yaklaşık olarak 5 aylık bir süre sekteye uğrasa da 1 Kasım 2015'te yapılan seçimlerle kaldığı yerden devam etti. Yoğun tartışmalara neden olan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ise AKP'nin adayı Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle son buldu.

Her ne kadar 2002 sonrası dönemde de iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler genel olarak gergin olsa da zaman zaman yapıcı ilişkiler de kurulmuştur. Bu bağlamda ilk olarak AB'ye uyum yasaları ön plana çıkmaktadır. AKP'nin hükümet ettiği bu dönemde 6 farklı uyum paketi muhalefetin de desteğiyle Meclis'ten geçmiştir.

Bu dönemde iktidar ile muhalefet arasında yapıcı ilişkilerin sağlandığı bir konu da 2005 yılında dünya gündeminde kendine yer bulan "Ermeni Meselesi" olmuştur. AKP ile CHP, bu konu da, Türk ve Ermeni tarihçilerden oluşan ortak bir araştırma komisyonu kurulması, tüm arşivlerin açılarak araştırma yapılması ve edinilen sonuçların uluslararası bir kuruluş tarafından dünya kamuoyuna ilan edilmesi şartlarında fikir birliği sağlayarak aynı tezi savunmuşlardır.

Hükümete sınır ötesi operasyon yapma yetkisi veren Başbakanlık tezkeresi Meclis'e ilk olarak 2014 yılında geldi. Meclis'te yapılan oylama da AKP ve MHP tezkerenin lehinde oy kullanırken CHP ile HDP aleyhinde oy kullandılar. 1 yıllığına çıkarılan bu tezkere sonraki her sene yine 1 yıllığına uzatıldı. Sonraki uzatmalarda yapılan oylamalarda AKP ile MHP'nin yanı sıra CHP de lehte oy kullandı. HDP haricindeki partilerin ittifakıyla onaylanan bu tezkerenin neticesinde 2016 yılında Fırat Kalkanı Harekâtı yapıldı.

Türkiye, 15 Temmuz 2016 tarihinde bir darbe girişimi ile karşı karşıya kaldı. Her ne kadar darbeler demokrasiye bir çelme olarak nitelense de bastırılan bu girişim, Türk siyasal hayatında bu kez yapıcı ilişkilerin sahnelenmesine sebep oldu. Gerek hükümet gerekse muhalefet tarafından darbe karşıtı söylemler ortaya konuldu. 7 Ağustos 2017 tarihine kadar ülke genelinde demokrasi nöbetleri tutuldu. Halkın darbe girişimine karşı tutumunu ortaya koyan bu nöbetler 7 Ağustos'ta İstanbul Yenikapı'da gerçekleştirilen "

Demokrasi ve Şehitler Mitingi"ne kadar devam etti. Bu mitingde AKP, CHP ve MHP liderlerinin yanı sıra 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Genelkurmay Başkanı Hulusi Akar ve Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşma yaparak birlik ve beraberlik mesajı verdiler.

Türk Siyasal hayatında iktidar ile muhalefet ilişkileri genel olarak gergin bir şekilde seyretmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında demokratik siyaset anlayışının deyim yerindeyse çok "körpe" olması nedeniyle muhalefete tahammül edilememiş, yapılan çalışmalar tez zamanda sonlandırılmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar nihayetinde çok partili siyasal hayata geçilmiş olsa da yaklaşık 15 yıl sonra TSK'nin yönetime el koyması ve sonrasında yaşananlar ülkede demokrasi anlayışının 1960'larda da oturmadığını göstermektedir. Ancak, 1960'tan sonra TSK'nin bulunduğu diğer müdahaleler de göz önünde bulundurulursa bunun partiler arası demokrasi anlayışının oturmamasıyla beraber ülkenin sosyal ve ekonomik anlamda da istenilen seviyeye gelmemiş olduğunun da etkili olduğu söylenebilir.

Tüm bunlarla beraber Türk siyasal hayatında yapıcı ilişkilerin yaşandığı dönemler de olmuştur. Görülmüştür ki siyasette yapıcı ilişkilerin yaşanması toplumun her kesimi olumlu yönde etkilemiştir ve toplumsal huzurun kaynağı olmuştur. Örneğin, Kore Savaşı'na her ne kadar siyasal çıkarlar için girilmiş olsa da siyasetin bu hususta birlik havası uyandırması topluma da yansımış ve savaşa niye girildiğinden çok sağlanan başarılar konuşulmuş ve halkta da birlik havası oluşmuştur. Başka bir Örnek olarak 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Harekâtı'nda ve Kıbrıs'la ilgili daha önce yaşanan gelişmelerde siyasetin birlik mesajları vermesi halk tarafından karşılık bulmuş ve halkta siyasete desteğini her alanda belirtmiştir. Bu örneklerden de anlaşılacağı özellikle dış siyaset konusunda Türk Siyasal partileri ortak bir noktada buluşmayı bir şekilde başarmış ve bu ittifak halk tarafından da memnuniyetle karşılanmış ve dışarıya karşı daima bir "tek vücut" görüntüsü verilmiştir.

Tezin birinci bölümde bahsettiğimiz gibi siyasal partilerin toplum ile hükümet arasında köprü kurma işlevi, onların en önemli işlevidir. İnsanlar farklı siyasal görüşlere sahip olsalar da tercihlerini siyasete yansıtmak ve hükümete aksettirebilmek için oy verdikleri diğer partilerin hükümetle yapıcı ilişkilerde bulunmasından yapıcı ilişkiler sayesinde kendi tercih ve isteklerinin de hükümetçe yerine getirileceği umuduyla memnun olurlar. Aynı şekilde yine bu yapıcı ilişkiler sayesinde hükümetler, "dikta" ve

"diğerlerini görmeyen" damgasından kurtulurlar. Böylece, demokratiklik toplumun her kesimine nüfuz eder ve devlet durarak tartışmak yerine koşarak gelişir.

Yine bir örnekle yapıcı ilişkilerin faydasını anlatmak gerekirse; DSP- MHP- ANAP koalisyon hükümeti döneminde başlayan ve AKP hükümeti döneminde de devam eden AB'ye uyum yasalarının çıkarılması yerinde bir örnek olacaktır. Anayasa'nın birçok maddesinin değiştirildiği bu düzenlemelerde siyasal partilerin ittifak etmesi bu değişimleri normal anayasa değişimlerinden çok daha kolay bir hale getirmiş ve yapılmak istenen düzenlemeler toplumda büyük bir kargaşa yaratmadan hayata geçirilmiştir.

"Birlikten kuvvet doğar" atasözünü siyasal hayatta "Birlikten demokrasi doğar" sözüyle karşılamak mümkündür. Demokrasilerde sorunlar söz sahiplerinin, onlara söz hakkı verenlerin isteklerini anlayış içinde birbirlerine aktarmaları ve bol istişare yapmaları ile mümkündür. Bu anlayışın geliştiği ülkelerde demokrasi olabildiğince güçlenmiştir. Türk siyasal hayatı da zaman zaman bu çizgiye gelse de bazı eksiklerin olduğu bir gerçektir.

Bu çalışmanın ortaya çıkardığı en önemli tespitlerden biri şudur: Türk siyasal hayatında partiler arasında ağırlıklı olarak kutuplaşma ve gerginlik hâkim olsa da zaman zaman çok önemli işbirliği ve uzlaşma tecrübeleri de müşahade edilmiştir. Bu çalışmanın kapsamını aşsa da yapılabilecek daha başka ve belki istatistiki çalışmalarla tespit edilebilecek noktalardan biri de şu olabilir: Acaba Türkiye'deki siyasal partiler hangi konularda ve hangi saiklerle genelde hâkim olan ilişki biçimlerinin dışına çıkarak yapıcı ve uzlaşmacı bir ilişki biçimine girmişlerdir?

Bu çalışmada yer verebildiğimiz yapıcı ilişki örneklerini dikkate aldığımızda daha çok şu alanlarda ve tahmini olarak şu saiklerle partilerin uzlaşmacı ve işbirlikçi bir ilişki biçimine girdiklerini söyleyebiliriz:

1. Ülkenin milli menfaatinin gözetilmesini gerektiren dış politika olaylarında.
2. Avrupa Birliği'ne katılım gibi çoğu partinin Türkiye'nin geleceği için çok yararlı bulduğu bir projenin gerektirdiği düzenlemeler konusunda.
3. Bütün partilerin tabanlarında yer alan halk kesimlerine yönelik bazı sosyal ve ekonomik hakların verilmesinde ve mağduriyetlerin giderilmesinde.
4. Toplumun medeni yaşantısı ve sağlıklı işleyişi için gerekliliği açık ve aşikâr olan düzenlemelerin yapılmasında.
- 5.

Demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi demokratik düzendeki bütün partilerin benimsemek zorunda hissettiği bazı değerleri gerçekleştirmeye yönelik düzenlemelerin getirilmesinde. 6. Vesayet dönemleri ve ara dönemlerde sivil iradenin dışında tasarlanan ve dayatılan uygulamalara karşı sivil iradenin bir tepkisi olarak.

Kuşkusuz ki siyasal tarihimizde yer alan uzlaşma, işbirliği ve yapıcı ilişkilere yönelik çalışmalar pozitif örneklerin etkisini yaygınlaştırmak ve büyütmek suretiyle siyasi kültürümüzün kutuplaşmacı yapısıyla ilgili önyargıları yumuşatabilir ve parti tabanlarında diğer partiler hakkında mevcut olan negatif duyguları azaltabilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1992). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. (Çev.: Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- Ahmad, F. (2006). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. (Çev.: Yavuz Alogan). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2007). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (Çev.: Sedat Cem Karadeli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ahmad, F., Ahmad. B.T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Akkerman, N. C. (1950). *Demokrasi ve Türkiye'de Siyasal Partiler Hakkında Kısa Notlar*. Ankara: Ulus Basımevi.
- Akşin, S. (2005). "Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980- 2003". (Ed. Sina Akşin). *Siyasal Tarih (1995- 2003)*. (ss. 163- 186). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Arslan, Z. (2009). *Türk Parlamento Tarihi (1957- 1960). I. Cilt: Yasama Faaliyetleri*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu. NO: 156).
- Bağce, E. (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XV. Dönem (1973- 1977). I. Cilt: Yasama*. (ss. 1- 888). Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlar No: 148.
- Balcı, Ş., Bal, E. (2008). *22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri'nde AKP ve CHP Reklamları: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi.
- BBC Türkçe. 07. 08. 2016. Erişim Tarihi: 01. 04. 2018.
- Bekiroğlu, O., Bal, E. (2014). *Siyasal Reklamcılık*. Konya: LiberaTürk Academia.
- Bilbil E. K., Çelikkol, N. (2015). "Siyasette Markalaşmak: 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Adaylarının Siyasal Marka Olarak Konumlandırılmasının Analizi". İstanbul: *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*. Cilt: 11. Sayı: 43, 231-250
- Boray, F.E. (2010a). *Öncesiyle ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi*. 5. Cilt: 1950- 1973. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

- Boray, F.E. (2010b). *Öncesiyle ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi*. 6. Cilt: 1974- 1990. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Boray, F.E. (2010c). *Öncesiyle ve Sonrasıyla Cumhuriyet Tarihi*. 7. Cilt: 1990- 2009. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Cumhuriyet Gazetesi*.
- Çam, E. (2005). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çavdar, Ç. (1999). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839- 1950)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çemrek, M. (2009). *Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika*. Adem Çaylak, Cihat Göktepe vd. (Ed). "1980- 2000'de Türkiye'nin Ekonomi Politikası: Çalkantılı Bir Ekonomide İslamcı Siyasetin Yükselişi ve Düşüşü". (ss. 631- 658). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çınar, M. (2011a). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XIII. Dönem (1965- 1969)*. I. Cilt: TBMM Profili. (ss. 1- 510). Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlar No: 147.
- Çınar, M. (2011b). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XIII. Dönem (1965- 1969)*. II. Cilt: Yasama. (ss. 511- 821). Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlar No: 147.
- Çınar, M. (2011c). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XIII. Dönem (1965- 1969)*. III. Cilt: Denetim. (ss. 823- 1578). Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlar No: 147.
- Çufalı, M. (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- VIII. Dönem (1946- 1950)*. I. Cilt: Döneme Genel Bakış, Yasama Faaliyetleri ve Parlamento Kararları. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. NO: 146.
- Duran, B. (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XIX. Dönem (1991- 1995)*. I. Cilt: Yasama. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. No: 150.
- Duvarger, M. (1993). *Siyasi Partiler*. (Çev.: Ergun Özbudun). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Efe, A. (2012). *Türk Tarihinde Adnan Menderes*. Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı vd. (Ed). "Adnan Menderes'in 1950- 1960 Arası Konuşmalarında Din ve Vicdan

- Özgürlüğü'ne Bakışı ve Demokrat Parti'nin Uygulamaları". (ss. 59- 84). Cilt:1. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayını.
- Emrence, C. (2006). *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Eraslan, C. (2005). "Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası". (Ed. Durmuş Yalçın). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Cilt: 2. (ss. 519- 641). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Eraslan, E. (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XVI. Dönem (1977- 1980)*. I. Cilt: Yasama. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. NO: 149.
- Erdemir, S. (1956). *Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla*. İstanbul: M. Sıralar Matbaa.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Ertan, T.E. (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XX. Dönem (1995- 1999)*. I. Cilt: Yasama. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. NO: 155.
- Fendoğlu, H. T. (2015). *Türkiye'de Başkanlık Sistemi*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Göksu, O. (2015). "2014 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sürecinde Medyanın Adayların Seçim Kampanyalarındaki Stratejik Konumu". *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı V*. Cilt: 5. (ss. 319- 336).
- İnan, S. (2007). "Demokrat Parti Dönemi (1950- 1960)". *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*. (ss. 117- 145). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaçmazoğlu, H.B. (1988). *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kalaycıoğlu, E. (1995). *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*. Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu vd. (Ed). "Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür". (ss. 43- 70). Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları.
- Karakaya, İ. (yy). *Türkiye'nin İŞİD ile Mücadele Politikası*. (<http://www.academia.edu>). Erişim Tarihi: 25. 03. 2018).
- Karpat, K.H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*. İstanbul: Afa Yayıncılık.

- Karpat, K.H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasalak, K., Uçar, F. (2014). “Türk Siyasetinde Cepheleşme/ Kutuplaşma Olgusunun Dinamikleri ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri”. (Ed. Süleyman Seydi ve Hayri Çapraz). Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 33, 41- 55.
- Keyman, E. F. (2014). “Ak Parti: Egemen Parti ve Yeni Türkiye”. *İletişim ve Diplomasi Dergisi*. Özel Sayı. www.iletisimdiplomasi.com. Erişim Tarihi: 28. 03. 2018).
- Kılıçkaya, D. (2005). "İç Gelişmeler: Osmanlı Siyasal Hayatında Meşrutiyet ve Muhalefet". Derviş Kılıçkaya (Ed). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. (ss. 76- 94). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kırkpınar, L. (2000). "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 3 (10), 85- 98.
- Korkmaz, S. C. (2016). “Fırat Kalkanı Harekatının Askeri Perspektiften Değerlendirilmesi”. *Ortadoğu Akademik*. Cilt: 8. Sayı: 17- 20.
- Kurtcephe, İ., Beden, A. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Olgun, A. (1991). *Kıbrıs Gerçeği (1931- 1990)*. Ankara: Demircioğlu Matbaacılık.
- Örtlek, M. (2014). “Bağımsızlık Sonrası Türkiye- Ermenistan İlişkileri”. *Yeni Türkiye Dergisi*. Sayı: 60, 1- 29.
- Özbudun, E., Hale, W. (2010). *Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı*. (Çev.: Ergun Özbudun ve Kadriye Göksel). İstanbul: Doğan Kitap.
- Özer, İ. (2015). *Demokrat Parti Dönemi Siyasi ve Sosyal Hayat*. İstanbul: İskenderiye Kitap.
- Öztürk, K. (1998a). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- IX. Dönem (1950- 1954)*. I. Cilt: (ss. 1- 1301). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları. NO: 19.
- Öztürk, K. (1998b). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- IX. Dönem (1950- 1954)*. II. Cilt: (ss. 1333- 2605). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları. NO: 21.

- Öztürk, K. (1998b). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- IX. Dönem (1950- 1954)*. IV. Cilt: (ss. 4013- 5447). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları. NO: 23.
- Öztürk, K. (1998c). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- IX. Dönem (1950- 1954)*. III. Cilt: (ss. 2635- 3936). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları. NO: 22.
- Roskin, M., Cord, R. L. vd, (2012). *Siyaset Bilimi: Bir Giriş*. (Çev.: Atilla Yayla). Ankara: Liberte Yayınları.
- Saraçoğlu, C., Yeşilbaş, M. (2015). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu vd. (Ed). "AKP Döneminde Türkiye: Minare ile İnşaat Gölgesinde". (ss. 871- 954). İstanbul: Yordam Kitap.
- Sarıca, M., Teziç, E., Eskiurt, Ö. (1975). *Kıbrıs Sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, E., Tunç, B. (2015). "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP- CHP Siyasi Mücadelesi (1945- 1947)". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2), 31- 69.
- Şahinler, M. (1979). *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*. İstanbul: Yeni Karar Matbaası.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2012). "Adnan Menderes ve Demokrat Parti". (Ed. Dilşen İnce Erdoğan, Talip Kabadayı vd.). *Türk Tarihinde Adnan Menderes*. (ss. 259-288). Cilt:1. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayını.
- T24 İnternet Gazetesi. 13. 08. 2015. Erişim Tarihi: 01. 04. 2018.
- T24 İnternet Gazetesi. 17. 08. 2015. Erişim Tarihi: 01. 04. 2018.
- Tanör, B. (2005). "Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980- 2003". (Ed. Sina Akşin). *Siyasal Tarih (1980- 1995)*. (ss. 27- 161). İstanbul: Cem Yayınevi.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (1984). Dönem: 17. Yasama Yılı: 1. Cilt: 2. Birleşim: 39. (ss. 302- 321). (<https://www.tbmm.gov.tr>). Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (1984). Dönem: 17. Yasama Yılı: 1. Cilt: 2. Birleşim: 40. (ss. 324- 407). (<https://www.tbmm.gov.tr>). Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.

- TBMM Tutanak Dergisi*. (1984). Dönem: 17. Yasama Yılı: 1. Cilt: 3. Birleşim: 41. (ss. 1- 43). (<https://www.tbmm.gov.tr>). Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (1987). Dönem: 17. Yasama Yılı: 1. Cilt: 40: Birleşim: 103. (ss. 338- 424). (<https://www.tbmm.gov.tr>). Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (1991). Dönem: 18. Yasama Yılı: 4. Cilt: 59: Birleşim: 106. (ss. 217- 405). (<https://www.tbmm.gov.tr>).Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (2004). Dönem: 22. Yasama Yılı: 2. Cilt: 43: Birleşim: 62. (<https://www.tbmm.gov.tr>).Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (2004). Dönem: 22. Yasama Yılı: 2. Cilt: 57: Birleşim: 15. (<https://www.tbmm.gov.tr>).Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (2014). Dönem: 24. Yasama Yılı: 5. Cilt: 87: Birleşim: 2. (<https://www.tbmm.gov.tr>).Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (2015). Dönem: 25. Yasama Yılı: 1. Birleşim: 9. (<https://www.tbmm.gov.tr>).Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (2016). Dönem: 26. Yasama Yılı: 2. Birleşim: 1. (<https://www.tbmm.gov.tr>).Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- TBMM Tutanak Dergisi*. (2017). Dönem: 26. Yasama Yılı: 2. Birleşim: 121. (<https://www.tbmm.gov.tr>).Erişim Tarihi: 12. 03. 2018.
- Tekin, Y., Okutan, Ç. (2011). *Türk Siyasal Hayatı*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Toker, M. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tosun, T., Tepeceiklioğlu A. O. (2014). “Siyasi Partiler, Siyasi Katılım ve Propaganda”, (Ed. Halis Çetin), *Siyaset Bilimi*, (361-388), Ankara: Orion Kitabevi.
- Tosun, T., Tosun, G. E. (2015). “Kazananı ve Kaybedenleriyle 1 Kasım Seçimleri”. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 9 (19- 20), 1- 23.
- Toy, H., Elmacı, D. (2007). *Kronolojik Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Karma Kitaplar.

- Tuğluoğlu, F. (2017). CHP'nin 14. Kurultayı ve İlk Hedefler Beyannamesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 60, 277-310.
- Tunaya, T.Z. (2000). *Türkiye'de Siyasal Partiler: "İttihat ve Terakki: Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi"*. Cilt:3. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yavuz, B. (2008). "2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları". Ankara: *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt: 12. Sayı: 1- 2, 1174-1214.
- Yavuz, C. (2012). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM- XXI. Dönem (1999- 2002). I. Cilt: Yasama Faaliyetleri*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. NO: 151.
- Yayla, A. (2016). *15 Temmuz Darbe Girişimi ve Demokrasinin Anlamı*. Bekir Berat Özipek (Ed). " 15 Temmuz Darbe Direnişi ve Türkiye Demokrasisi". (ss. 5- 55). *Liberal Düşünce Dergisi*. Yıl: 21. Sayı: 83. Ankara: Liberte Yayınları.
- Yeşil, A. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Teşkilâtlı Muhalefet Hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*. Ankara: Cedid Neşriyat.
- Yetkin, Ç. (1982). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*. yy: Karacan Yayınları.
- YSK, *1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Sonuçları*. (<http://www.ysk.gov.tr>). Erişim Tarihi: 01. 04. 2018.
- YSK, *7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Sonuçları*. (<http://www.ysk.gov.tr>). Erişim Tarihi: 01. 04. 2018.
- Zürcher, E.J. (2003). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924- 1925)*. (Çev.: Gül Çağalı Güven). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E.J. (2004). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev.: Yasemin Saner Gönen). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Erkan KINCAL
Doğum Yeri ve Tarihi	İlca/Erzurum- 19.12.1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Kamu Yönetimi
Y. Lisans Öğrenimi	Kamu Yönetimi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	-
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	-
İletişim	
E-Posta Adresi	kincalerkan@gmail.com
Tarih	26.06.2018